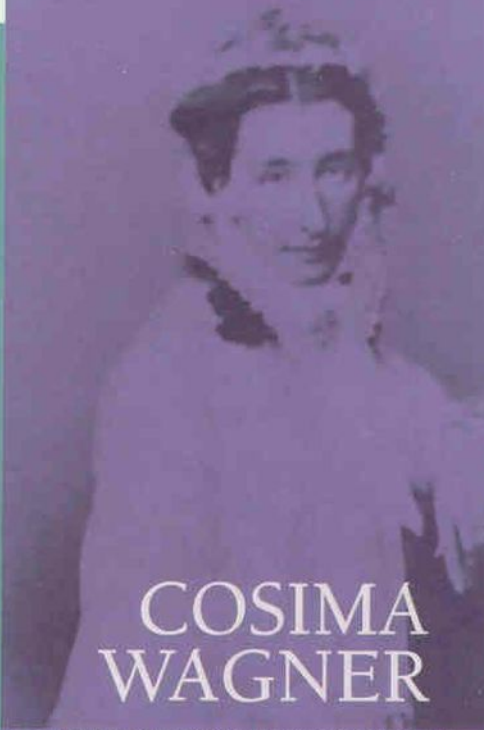

J O A C H I M K Ö H L E R

COSIMA
WAGNER

A Ş K L A R V E Ç İ F T L E R

FRIEDRICH
NIETZSCHE

İletişim

JOACHIM KÖHLER
Friedrich Nietzsche ve Cosima Wagner

JOACHIM KÖHLER 1952'de doğdu. Würzburg, Tübingen, New York ve Stanford'da felsefe öğrenimi gördü. 1977'de Nietzsche'nin *Neşeli Bilim*'i üzerine yazdığı bir incelemesi yayımlandı. 1989'da daha sonra beş dile çevrilen *Zarathustras Geheimnis (Zerdüş'ün Sırrı)* adında bir Nietzsche biyografisi yayımlandı. Yazar halen bir Richard Wagner biyografisi hazırlamaktadır.

Friedrich Nietzsche und Cosima Wagner: Die Schule der Unterwerfung
© 1996 Rowohlt, Berlin Verlag GmbH, Berlin
Onk Ajans Ltd.

İletişim Yayınları 574 • Aşklar-Çiftler Dizisi 4
ISBN 975-470-751-0

© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1999, İstanbul (1000 adet)
2. BASKI 2000, İstanbul (500 adet)

EDITÖR Bahar Siber
KAPAK Fatoş Gencosman
KAPAK FILMİ Diacan Grafik
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Niyazi Nahit Tunerkan
MONTAJ Şahin Eyilmez
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CILT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JOACHIM KÖHLER

Friedrich Nietzsche

Cosima Wagner

Teslimiyet Okulu

Friedrich Nietzsche und Cosima Wagner
Die Schule der Unterwerfung

ÇEVİREN *Atilla Dirim*

İ L E T İ Ő İ M

Carol'a

İÇİNDEKİLER

<i>Yeraltı Dünyasını Ziyaret</i>	9
<i>Kişi Kendini Feda Etmeyi Nasıl Öğrenir?</i>	25
<i>Cezbe İçindeki Mürit</i>	47
<i>Teslimiyet Okulu</i>	65
<i>“Dionysos Ariadne’den Kaçıyor mu?”</i>	81
<i>Trajediler Doğuran Ruh</i>	91
<i>Bayreuth Ufukları Üzerine Düşünceler</i>	117
<i>“Cherchez le Juif”</i>	139
<i>Ölümcül Bir Hareket</i>	163
<i>Yeraltı Dünyasına Dönüş</i>	183
<i>Bibliyografya</i>	205
<i>Kaynakça</i>	207

Yeraltı Dünyasını Ziyaret

DIONYSOS ve Ariadne efsanesinde insan yolunu kolaylıkla kaybedebilir. Karmakarışık ve gizemlidir, başlangıç ve sonu olan bir labirent gibi, kendi etrafında döner durur, fakat efsanevi Irrgarten* gibi ne başı vardır, ne de sonu. İç içe geçmiş yollara bir defa ayak basan kişi, bir sonraki dönemecin arkasında kendisini nelerin beklediğini asla bilemez: çekici bir prenses mi, cebbar bir savaşçı mı, yoksa labirentin derinliklerinde insan yiyen bir canavar mı? Belki de Ariadne, Theseus ve Minotauros maskeleri altında, krallığının ziyaretçilerine kötü bir oyun oynayan Dionysos isimli iki suretli bir tanrıyla karşılaşır - burası bazılarının yaşamın karmaşık yollarını, bazılarının da yeraltı dünyasının bulanık çaresizliğini tanımak istedikleri bir krallıktır.

Efsanenin Antik Çağ'daki anlatıcıları bile, 'yabancı' Theseus'un, gururlu Prenses Ariadne'yi boğa kafalı üvey kardeşi Minotauros'u öldürmesine ve bir yün yumağı yardımıyla labirentin gizemli yollarından çıkmasına yardım etmesi için

(*) İçinden çıkılmayacak kadar dolambaçlı labirent. - ç.n.

kolayca ikna etmesi esnasında, Knossos Sarayı'nda neler olup bittiğini tam olarak bilmemektedir. Theseus bu cina-yet sonrasında ihanetinin bedeli olarak, hain prensesi düğünlerinin yapılacağı Naksos Adası'na götürecektir. Fakat damat arkasında hiç iz bırakmadan ortadan kaybolduğu için, bu evlilik işi suya düşer - ya bıkkınlıktan, ya Atina'ya duyduğu özleminden, ya da maskeli Tanrı Dionysos'un onda acele yola çıkması gerektiği kanaatini uyandıracak bir oyun oynamasından dolayı. Kesin olan bir şey var ki, o da terk edilmiş, ruhu yaralanmış Ariadne'nin acılarının ve genç, günâh dolu yaşamının Naksos kumsalında hıçkırarak son bulduğudur.

Yakınma boşa gitmedi. Tanrı, oraya gelmişti. Gelişen yaşamın ve Hades'in efendisi Dionysos. Ölüm özlemiyle yanıp tutuşan gelini kurtarmak için gelmişti denizin üzerinden. Bunu nasıl yaptığı tartışmalıdır. Bazıları onun katmerli günahlarından ötürü Ariadne'yi -sadece canavar kardeşi ve kral ailesine değil, vaat edildiği tanrıya karşı işlediklerinden dolayı da- Artemis'e okla öldürttüğünü öne sürer. Başkaları ise Dionysos'un ilâhi bir kucaklama ile yaşam yorgunu kıza dünyevi varlığından zevk alma duygusunu tekrar kazandırdığına inanırlar - bunu ya hemen oracıkta, Theseus'un ortadan kaybolduğu kumsalda, ya sislerin ardına gizlenmiş yüksek bir dağda, ya da asmalarla taçlandırılmış bir Elysium'da* yapmıştır ki, bundan sadece hayal olarak söz edilebilir.

Tanrısallığın ve insanlığın, erkekliğin ve dişiliğin, hatta yaşamın ve ölümün karşıtlıklarının coşkulu bir bütünlükle kaynaştığı Dionysos ve Ariadne düğününün bu şekilde gerçekleştiği söylenir. Bu kozmik olay tanrı tarafından bir sihir marifetiyle mühürlenmiştir: Yaşam ve ölüm sarhoşluğu

(*) Cennet. Latince 'Kutsalların Oturduğu Yer' - ç.n.

içinde, ölümlü kadının tüm zamanlar boyunca sonsuzluk çemberine dahil edildiğini müjdelemesi için, prensesin düğün çiçeğini geceleyin göğe fırlatır.

Homer ise bunu başka türlü yorumlamıştır. Kahramanı Odysseus, kendi gözleriyle prensesin Hades'in girişinde durduğunu görmüştür; her zamanki "güzel Ariadne" olmasına karşın, en az diğer ruhlar kadar ölüdür. Çok kurnaz olan Odysseus, onun Dionysos'un emri üzerine Artemis tarafından yeraltı dünyasına gönderildiğini düşünüyordu; Odysseus, korkunç yaratıklar labirentinden "sarı dehşet" içinde kalarak kaçıp gider.

Bu efsanenin, yaşamının içinden kırmızı bir iplik gibi geçtiği Friedrich Nietzsche bir *Ariadne'nin Yakınması* bestelemiştir ve tanrının kralın kızı ile olan gizemli karşılaşmasına yeni bir varyant daha eklemiştir. Kendisini yıllar boyunca meşgul etmiş olan hüznü ve tüyler ürpertici bu şarkının son versiyonu, deliliğinin baş gösterdiği ve mektuplarını "Dionysos" olarak imzaladığı 1888 yılının Turin'de geçirdiği kış günlerine aittir. Geçirdiği ruhsal bunalımın coşkuluğu içinde kendisinde ifade edilemeyecek bir şekilde ilâhi özellikler hissediyordu ve öykündüğü Dionysos gibi canı istediği şekilde maskelerini değiştiriyordu: kendisinde Shakespeare veya Sezar'ı keşfediyordu, bazen İtalya Kralı'nı, bazen de kanının son damlasına kadar mücadele ettiği müzisyen Richard Wagner'i - hepsi de kendisini bir tuttuğu tek tanrı Dionysos'un tecessümü olarak çıkıyordu karşısına.

1 Ocak 1889 tarihinde *Dionysos Dithyrambosları** adını verdiği methiye şarkılarını aynı tanrının ismiyle imzalar ve bu tanrıyı trajikomik bir şarkıda bizzat ortaya çıkartır: *Ariadne'nin Yakınması*'nda terk edilmiş Prenses Naksos, kumsalında sevgilisinin kendisini ısıtacak olan kucaklamasına

(*) Koro ile birlikte dans edilerek söylenen ve Dionysos'a adanan ilâhi –c.n.

özlem duymaktadır, fakat bunun yerine bulutlar arkasına gizlenen zalim bir tanrı tarafından işkenceye maruz bırakılır. Bilinmeyen ateşlerle yana yana sarsılmaktadır, sivri buz okları vücudunu deler, tanınmaz tanrının tüm sonsuz ezalarıyla onu vurduğundan şikâyet eder. Tanrının alaycı gözü bir röntgenci zevkiyle karanlıkların içinden ona bakarken, Ariadne onun “dikeninden” kurtulmak için olduğu yerde kıvrılır, çırpırır. Odysseus, yeraltı dünyasının girişinde aynı acı dolu ifadeyle görmüş olmalıdır prensesi; titrek, solgun, ızdıraplarının dinmesi umudunu yitirmiş bir halde. Çünkü öfkesini uyandırdığı Tanrı Hades’tir, Aşk Tanrısı Dionysos’un karanlık tarafı. Nietzsche’nin Ariadne’si onu “cellat tanrı” olarak niteler.

Hasta filozof, Turin’de çatı arasında kendisinin Dionysos olduğuna kesin bir şekilde inanmış olarak yazı yazarken, kaleminden kâğıda haince bir kelime dökülür. “Vur, daha derine vur! Bir kez daha, haydi vur!” diye bağıriyordu Ariadne’si alaycı bir sesle, “kopar, parçala bu yüreği!”. Dionysos *Dithyrambosları*’nın ilanı ile insanlığa “sınırsız bir iyilik lütfettiği” bu günde, acı çeken gelini de biraz şefkat ile sevindiriyordu. “Daha derine damlat! Bir kez daha, haydi damlat!” diye bağırtıyordu onu gizli tanrıya karşı ve kendisini vuracak olan her neyse, “körelmiş ok” ve “zalim diken”, onun aynı zamanda damlamasını da diliyordu - büyük ihtimalle bu “avutmadan” sonra, yazarın başka bir Dionysos şarkısında “kavrulmuş ve yorgun olarak susadığı ilâhi damlatandan” söz ediyordu. Elbette ki Nietzsche’nin acıdan zevk aldığını ifşa ettiği ve işkence dikenini ile ilâhi Phallos’u tanımladığı bu uygunsuzluk, yayıncıları tarafından yazılarında sessizce eski haline getirilmişti.

Ariadne kendisini “acı vermekten haz duyan ilâhi bir şimşeğe benzer gözler” yerine damlayan okuyla vurmasını istediği “şimşeklerin ardına gizleneni” henüz çağırmişti ki,

o ortaya çıkıvermişti bile. “Bir şimşek çakar” diye yazıyor Nietzsche, “ve Dionysos zümrüt güzelliğiyle görünür”. Burada şöyle bir bilmeceyle karşı karşıya kalırız: Nietzsche, kayıktaki tanrıyı kıyıya taşıyan zümrüt yeşili dalgaları mı kast ediyordu? Yoksa *Ecce homo*'da sözünü ettiği ilâhi zevkin ilk ışıltısını mı? “Böyle zümrüdü bir mutluluğun, böyle ilâhi bir sevecenliğin benden önce dili yoktu.” Ariadne pek yakında öğrenecektir cevabı, çünkü Dionysos şenliği şarkısında her şey mutlu bir sona işaret etmektedir.

Fakat Turin'deki bu tezalar düğünü 1 Ocak 1889 tarihinde gerçekleşmedi. Nietzsche'nin “delilik mektupları”nı rahatlıkla gönderebildiği Piazza* Carlo Alberto'nun epey üstündeki hücrelerde ne bir şey vurmakta, ne de bir şey damlamaktadır. Yıldırım içinde beliren tanrının aklında başka şeyler vardır. Bir Protestan rahibin oğlu olan Nietzsche'yi kendi ağzı gibi kullanmaktadır. Fakat Dionysos'un küçük aralarla bölünen sözleri, bunların muhatabı Ariadne'yi ve onunla birlikte kasidelerinin okuyucusunu, sarhoşluğundan mutlaka ayıltmalıdır:

“Akıllı ol, Ariadne!...”

Küçük kulakların var, benim kulaklarım var sende:
akıllıca bir söz sok onların içine! -

Kişi kendini sevecekse, kendinden nefret etmesi gerekmez mi önce?

Labirentinim ben senin ...”

Bir damat, hele hemen oracıkta evlenmek için sabırsızlanan aşk sarhoşu bir tanrı, asla böyle konuşmaz. Açıkça görülüyor ki öğretmek ve uyararak, bu arada da ne okuyucuya, ne de klasik mitolojiye aşına olan gelinin psikolojik bir özelliğini oldukça saygısız bir şekilde hatırlatmak istemektedir. Kulaklarının kendi kulakları kadar küçük olduğu

(*) İtalyan şehirlerinde pazar yeri. - ç.n.

avuntusu ne anlama gelir ki? Ve onu Olympos'a mahsus zevklerin doruğuna taşımak yerine, kendisini yeraltı labirenti, ölümcül çaresizlik olarak tanıtan o son bilmece cümlesi, ya da tek kelime ile Hades de neyin nesidir? "Benim içimden," diye bildiriyordu ona o garip tanrı, "artık asla çıkmayacaksın, sen artık bana yaşam ve ölüm ile bağlısın".

Bir tek Ariadne bu Dionysos öğretisini üzerine alınabilir. Bu Ariadne, küçük kulaklı Nietzsche'nin tam aksine, filozofun *Putların Çöküşü*'nde alay ettiği dikkat çekici büyüklükte kulaklara sahipti: Kötü niyetli Dionysos, ilâhi "zevk verici" olarak insani çirkinliğin özellikle belirgin bir örneğini gözler önüne sermek için, gelini Ariadne'yi kulaklarından yakalamıştı. "Oh, Dionysos, ey ilâhi güç" diye sormuştu Ariadne şaşkınlıkla, "neden kulaklarımı çekiyorsun?" Dionysos cevap olarak saygısız bir soruyla karşılık vermişti: "Kulakların neden daha uzun değil?"

Nietzsche'nin cevap vermesi için kıskırttığı "prens" sessiz kalır; çünkü ne *Putların Çöküşü*'nü okumuştur, ne de Nietzsche ile ilgilenmeye meyillidir. Sırrına vakıf olanlara kendisini çoktan onun "felsefi sevgilisi" olarak tanıtan Nietzsche, bunun üzerine bu nahoş hadiseyi doruğa tırmandırmaya karar verir.

1889 yılı Ocak ayının başlarında, opera bestecisinin dul karısı Cosima Wagner'e şu küstah mesajı gönderir: "Bugün, herkesçe malûm olan ilâhi bir budalanın Dionysos Dithyrambosları'nı bitirdiğini bildirdiler bana ..." Aslında ifade etmek istenilen şey, burada yazılandan daha karışık. Nietzsche, "Bayan von Bayreuth"un kendisine kim tarafından hitap edilme şerefine bahşedildiğini anlamasını istiyordu - Wagner davasının baş propagandacılığı görevinden, onun can düşmanı haline gelen Friedrich Nietzsche değildi bu, aksine kendisini yüceltenin ona methiye şarkılarını ithaf ettiği tanrı Dionysos'un bizzat kendisiydi. *Ariadne'nin Yakın-*

ması da bu methiye şarkılarından biriydi ve Cosima Wagner prenses rolünü oynama şansına kavuşmuştu.

“İlâhi budala” zarfı postaneye henüz götürmüştü ki, ansızın içini şüphe kapladı: Bu Dionysos’ca mesaja muhatap olma şerefının neden kendisine, yani Wagner’in dul eşine bahşedildiğini anlayabilecek miydi acaba? Ya kulak tesellisini ve labirent vahiyini? Nietzsche aceleyle yazı masasının başına geri döndü ve tüm açıklık beklentilerini karşılayacak bir mektup daha döşendi: “Sevgilim Prenses Ariadne’ye” diye başladı yazmaya - Nietzsche mi? Hayır, bu satırların yazarı emekli profesör değil, tam aksine “Hintlilerin Buda’sı”, bazen Voltaire, Napoléon ve “belki de Richard Wagner” olan, şimdi de “dünyayı bir şenlik gününe dönüştürecek muzaffer Dionysos” olarak tecessüm edecek tanrının ta kendisiydi. Bayreuthlu hanımın kendisini çok fazla değer verilmiş hissetmemesi için, şöyle ilave etmişti çok meşgul tanrı: “Çok zamanım olduğundan değil...”

Son söylediği doğrudu. Nietzsche, megalomani içinde dizginleri tamamen elden kaçırmış ve bir tapınağa dönüştürdüğü Turin’deki çatı arasında tek başına Dionysos’ca cümbüş törenleri tertip ediyor, piyanosunun başında saatler boyunca irticalen Wagner melodileri çalıyordu. Arada sırada canlı sokak yaşantısına karışıyor, Turinlilere kendisinin bir tanrı olduğunu, onların insani zavallılıklarına hürmeten soytarı kılığına girdiğini anlatıyordu - kendisini gerçek suretinde görmeye tahammül edemezlerdi, tıpkı yıldırım tanrısı Zeus’un karşısındaki Semele gibi. Sonra tekrar çok sayıda basamağı tırmanarak çatı arası tapınağına çıkıyor, kendisini gizlice gözetleyen ev sahibesinin bakışları altında çıplak halde Dionysos dansları sergiliyordu.

8 Ocak 1889 tarihinde kırkdört yaşındaki frengi hastasına ilk kez bir ziyaretçi gelir; beklenildiği gibi İtalyan kraliyet çifti değil, Baselli bir teoloji profesörü olan arkadaşı Franz

Overbeck'tir gelen. Tecessüm etmiş tanrı bu günün şerefine ayinsel bir dans sergiler - gördüğü manzara karşısında şok olan Overbeck sonradan şöyle yazar: "Antik trajedilerin temelinde yatan kutsal coşku dizginsizliğinin en dehşetli bir icrasıydı gördüğüm." Ve bunun üzerine çıldırmış Dionysos'u trene bindirerek Basel'deki akıl hastanesine götürür.

Richard Wagner'in yaşlılık ikameti "Wahnfried Malikâne-si", uzaktan itici bir taş yığını gibi görünür. Bu yüzyılın başlarında Eliaçık Ludwig'in bronz büstü yanından geçerek penceresiz geniş orta kısmın iki kat yukarıdaki çatıya doğru yükseldiği villaya yaklaşan bir kimse, servilerle çevrili bir anıtmezarda bulunduğunu hissederdi. Kralların, imparatorların, hatta Bulgar Çarı'nın bile ziyaret etme şerefini bahşettikleri bu tapınağın içine girebilme şansına nail olabilen kişi, kendisini yüksek tavanlı bir merasim salonunda bulurdu. Tapınaklarda olduğu gibi yukarıdan düşen ışık, mermerden yapılmış iki büstü aydınlatıyordu: Richard ve Cosima Wagner. Üstadın cücemsi yüz hatları nasıl heykeltıraşın elinde Apollon'ca bir uyumluluğa dönüştüyse, Cosima'nın sadece Nietzsche'nin kız kardeşi Elisabeth'in "burnu ve ağzını gereğinden büyük" bulmadığı çehresinin özellikleri de, büstünde zaman boyutunu aşan klasik bir karakter kazanmıştı. Binanın müessisi Wahnfried'in 1883 yılında Venedik'te ölmesinden ve evin arkasına defnedilmesinden bu yana, malikânede dul Cosima hüküm sürüyordu ve her şey de sonsuzluk solunuyordu.

Eskiden çocuklarının oynadığı ara katta, artık Cosima kalıyordu. İlk defa 1906 yılında geçirdiği kolit nöbeti benzeri krizlerden sonra hekim tavsiyesi üzerine dinlenmeye çekilmişti, odasını sadece dolaşmaya çıkmak ve düzenli olarak İtalya'ya yaptığı kür seyahatlerini gerçekleştirmek amacıyla terk ediyordu. Dionysos'ca mesajlarını öğrenerek

kabul ettiği Nietzsche, uzun yıllar önce ölmüştü. Adına düzenlenen festivaller ve kalabalık ailesi de dahil olmak üzere, kocasının mirasını elinde sıkıca tutuyordu. Hasta olarak yattığı odanın altında Wagner'in yetmiş yıllık yaşamı süresince biyografik bir öneme haiz olan her şeyin, hem de nihai olarak yerini bulduğunu biliyordu. Çünkü Wagner'in ölümünden sonra en küçük bir değişikliğe dahi izin verilmemişti. Wahnfried Malikânesi bir müze değil, bir tapınak olmalıydı. Ve burada alçak sesle konuşulmalıydı.

Fakat "en kutsal" şey, Cosima'nın dul odasında bulunuyordu: Wagner'in son nefesini verdiği kırmızı Palazzo Vendramin divanı; bir zamanlar Cosima'nın ona hediye etmiş olduğu ve ölüm döşeginde Wagner'in elinden düşürdüğü saat de burada ebedi istirahatgâhına kavuşmuştu. "Sevgili Cosima!" olmamıştı bestecinin son sözleri, aksine 'Sevgili saatim!' olmuştu. Şimdi tekrar çalışmaya başlamıştı. Duvardan ölüler bakıyordu Cosima'ya: Babası Franz Liszt ve annesi Marie d'Agoult, kardeşleri Blandine-Rachel ve Daniel, Wahnfried Malikânesi'nin finansal koruyucusu Kral Ludwig ve bazen Lenbach'ın bir tablosu, bazen de şömine-nin pervazında bir büst olarak büyük üstat. Cosima geceleri onlarla konuşuyordu. Pencereden bakınca kendisini beklemekte olan mezarı görebiliyordu. Hâlâ yaşıyor olması, yapılmış anlaşmaya aykırıydı aslında. Wagner, öldükten sekiz gün sonra Cosima'nın kendisini takip edip yanına, yani mezara geleceği kehanetinde bulunmuştu bir zamanlar Kral'a. Fakat kül kavanozu ondan ancak kırkyedi yıl sonra konulacaktır Wagner taşının altına, ölü köpek ve papağanların yanındaki yerine.

Cosima, kendinin Wagner kültürünün mukaddes bir emaneti olduğunu bilmektedir ve böyle de olmasını ister. Bir kraliçe gibi, sadece seçkinler yaklaşabilir yanına. Ziyaretçisini sanatkârane kıvrımlarla süslü elbisesine bürünmüş ola-

rak kabul eder; şezlonguna uzanmışır, beyaz saçları Wagner'in istediği gibi Yunan topuzu ile toplanmıştır. Ziyaretçiler onun karşısında torunu Friedelind'in söylediği gibi "bir sunağın huzurunda" gibi hissederler kendilerini. Ancak misafirler gittikten sonra hizmetçisi Bayan Dora tarafından ona bira servisi yapılır, ağız şapırtısı papağanlardan biri tarafından şaşılacak bir benzerlikle taklit edilmektedir. Evlendikten sonra Chamberlain soyadını alan kızı Eva'nın geçirtisi de yine aynı papağanın repertuarına dahildir. Hastaya yemek götürmek veya mektuplarını yazmak üzere merdivenleri çıkan kadının bu hoş olmayan alışkanlığı, papağan tarafından acımasızca taklit edilir. Fakat şapırtı sesi daha sık işitilir, gelini Winifred'in de belirttiği gibi, yaşlı hanım "içmekten çok hoşlanmaktadır."

1930 yılındaki ölümünden önceki yıllarda Cosima giderek daha sık geçmişe dalıyordu, çoktan ölmüş şarkıcılarla sahne provaları yapıyor, ailenin ifadesi ile "trans" haline girerek uzun zaman bu durumda kalıyordu. Ölülerıyla buluşuyordu orada. Ağrı krizleri başlamıştı, "acılar, acılar, acılar", gözlerinin ferisi sönüyordu. "İnzivaya çekilmek gibi bir şey bu" diye şikâyette bulunuyordu kızlarına.

1923 yılında bu yaşayan ölüye deri pantolonlu ve "aç bakışlı" genç bir adam yaklaşır. Bir zamanların Cosima'sı gibi, kendisini Wagner'in yeryüzündeki tek temsilcisi olarak görmektedir. Karmakarışık dünya görüşünün kutsal tapınağına gitmeden önce, Cosima'nın uzun yıllardır hasta yatağında yatan damadı Houston Stewart Chamberlain'i ziyaret eder. Genç adam, bu ırkçılık teorisyeninden icazet aldıktan sonra, "temennalar" eşliğinde Wagner Villası'ndan içeri girer, merasim salonunu, merasim ve atalar salonunu dolduran eşyaların arasında "sanki bir katedralin kutsal emanetlerini seyredermişçesine" parmak uçlarına basarak dolaşır. Acaba yaşlı kadının odasına götürülmüş ve onun parşöme-

ne dönmüş elini sıkmış mıydı? Fakat torunu her halükârda onun “kutsal tapınağın koruyucusu hanıma” “Almanya’nın kurtarıcısı” olarak takdim edildiğini işitmiştir; Eva’nın ona *Mein Kampf** kitabından pasajlar okuduğu da aynı şekilde kesin gibidir - eserin tashih metni ona bizzat yayıncı tarafından gönderilmiştir.

Acaba eserin yazarı Cosima üzerinde bir etki bırakmış mıydı? Kızları tarafından neredeyse birer kehanet titizliğiyle saklanan son sözlerinde Voltaire ve Eva’nın kanarya kuşu sürekli, Houston Stewart Chamberlain sık sık, Richard Wagner ise ender olarak karşımıza çıkar, Hitler ise hiç. Nietzsche de unutulmuşu benzemektedir, belki de onun deyişiyle “unutulmuşluğa gömülmüştür. Bazen oldukça faydalıdır bu”.

Hasta Friedrich Nietzsche 1897 yazında son durağına ulaşmıştı. Basel Kanton Akıl Hastanesi, Saksonya Kontluğu Jena Devlet Akıl Hastanesi ve Naumburger Weingarten’deki anne evi ara duraklarından sonra, son durak şöyle de adlandırılabilir: Şöhret, kült, üstün insan müjdecisi olarak kazanılan azizlik mertebesi, “Silberblick Villası”nda ikamet eder.

Arduvaz damlı kırmızı tuğla bina, Weimar üzerindeki çıplak tepelerden birindeydi. Kışın sert rüzgârlara, yazın da bir Nietzsche izleyicisinin söylediği gibi “gün ateşine” teslim olduğu için, Weimarlılar tarafından “Sonnens-tich”** villası olarak adlandırılmıştı. Komşu yeldeğirmeni-nin kanatları bir fırtınada kopup gitmişti -Nietzsche’nin melankolik bir ifadeyle belirttiği gibi, “varlığımızın bir meseli” demiştir ev sahibesi Elisabeth Förster. Aslında şikâyet etmek için bir nedeni yoktu: Henüz konuşabildiği zaman-larda kendisini “zavallı bir Lazarus” olarak adlandıran kar-

(*) *Kavgam*

(**) Güneş çarpması.

deği İmparatorluk Almanyası'nın kült objesi konumuna yükselmişti ve o zamana dek basılmış olan eserleri satış rekorları kırıyordu. Nietzsche kısa zamanda büyük bir maddi patlama yapmıştı ve Elisabeth de onun peygamberiydi.

Yazarın esas başarısı deliliğiyle birlikte gelir. Nietzsche, Turin'de son ana kadar neredeyse hiç kimse tarafından tanınmayan, tabanları delik pabuçlarla dolaşan, düzensiz beslenen ve her kuruşun hesabını yapan bir yazardı. Kendisi tarafından "mağara" olarak tanımlanan İtalya'daki ika-metgâhları genellikle kışın bile ısıtılmıyordu; akıl hastanelerinde kaldığı hücreler de, annesi daha sonrasını düşünerek tutumlu davrandığı için, hep ikinci sınıf yerlerdi. Akıl hastalığının halesi tarafından da desteklenen eserlerinin ani yükselişi, çalışkan kız kardeşinin gayretleriyle refaha dönüştürüldü.

1897 Nisan ayında Weimar'daki villaya taşınması bile, büyük değişikliklere işaret ediyordu: Etrafında gösterişli kıyafetlere bürünmüş hizmetkârların fır döndüğü kız kardeş lüks bir kompartımanı özel olarak kiralamış, Nietzsche'yle birlikte Naumburg tren istasyonun kont sülalesinin özel kullanımına ayrılmış bölümünden trene binerek Weimar yolculuğunda ona eşlik etmişti. Zerdüşt'ün yazarı, Goethe'nin şehrine gece yarısı ulaşmış ve yoluna perdeleri sıkı sıkı kapalı özel bir atlı araba ile devam etmişti.

Anlatıldığına göre, "Silberblick Villası"na ayak bastığı esnada Nietzsche'nin ağzından "Palazzo, Palazzo!"* haykırış-ları yükselmişti. Ucuz han odalarına, büyük binaların çatı aralarına ve hastane hücrelerine alışmış olan Nietzsche, pek muhtemeldir ki kadife kaplı mobilyalarla dolu görkemli salonu daha yüksek bir gerçekliğe giriş kapısı olarak değerlendirmişti; ya da Venedik Palazzo'larından birinde hayata

(*) "Saray, saray!"

gözlerini yummuş olan Richard Wagner'in asil dünyasına geri dönüş olarak. Sanki artık hayatta değilmiş gibi, neredeyse tüm duvarlar kendi portreleriyle kaplıydı ve pahalı malzemeye ciltlemiş eserleri vitrinlerin baş köşelerindeydi. Merasim salonunun tam ortasında ise tüm görkemiyle eski piano'su* duruyordu. Hastalığının başlangıç safhasında bile filozofun sık sık hayal gücüne hayat veren bu piano, artık Nietzsche kompozisyonlarının kutsandığı bir müze parçası haline gelmişti.

Daimi "ruhsal dalgınlığı" içinde ona ulaşabilen son mesaj, müzikti. 1893 yılında annesinin evinde yapılan Noel kutlamaları sırasında, Wagner'in *Lohengrin* adlı müzikli dramından bir düğün şarkısı çalabilen mekanik bir oyuncağın, evin en çok hoşlandığı nesnesi olmuştu. Müzik, "Silberblick Villası"nda da onun mağara yaşamının az sayıdaki ışık noktalarından biriydi. "Ona şimdi müzik yapılacağı söylendiği zaman" diye anlatıyordu bir ziyaretçi, "hemen cezbe durumuna geçiyor ve ağzından çirkin, telaffuzu mümkün olmayan sesler çıkıyordu. Boğuk, korkunç bir inleme gibi". Müzik başlar başlamaz "tüm yüzü aydınlanıyor ve tarif edilemez bir şekilde ışıltıyordu"; Richard Wagner ismini duyduğu zaman ise, "şunu eklemeyi hiç ihmal etmiyordu: Onu çok severdim".

Kız kardeş merasim salonunda Avrupa kültür dünyasının elit tabakasını kabul edip, kardeşinin vekili olarak kutlamaları kabul ettiği esnada, kendi müzesinin yaşayan teşhirlik bir nesnesi olan Nietzsche ise, üst katta hayaller âlemine dalıyordu. Onun odasına yapılabilecek bir ziyaret, tıpkı Bayreuth'taki Cosima ziyareti gibi, hac yolculuğunun en kutsal mertebesini oluşturuyordu: geniş peygamber çüppesine bürünmüş posbıyıklı üstün insan yatıyordu bu-

(*) Küçük piyano.

rada, donuk gözleri ansızın daireler çiziyor, şaşılışıyor, kalın kaşlarının ardında yok oluyordu - bu manzara ziyaretçileri büyülyordu. Artık hiç konuşmuyordu Nietzsche, tepki vermiyordu, kareli battaniyesinin üstündeki yeşil-mavi damarlı elleri balmumundan dökülmüş gibiydi. Sadece gözleri fıldır fıldır dönüyordu bir süre, sonra da hiçlikte kayboluyordu.

Nietzsche'nin ölümünden tam otuzbir yıl sonra Hitler buraya gelecek, mermer büstün önünde saygı duruşunda bulunacak ve *Ihtidar Arzusu* üzerine düşünecekti. Yaşlıktan kaynaklanan ufak tefekliğı sebebiyle ziyaretçilerden biri tarafından "Pigmeler Kraliçesi" olarak adlandırılan kız kardeş Elisabeth, Hitler'e ziyareti sebebiyle iki hediye verecekti: müteveffa kocası Bernhard Förster'in 1880 yılında Bismarck'a verdiği "Yahudiliğın Yayılmacılığına Karşı Kitlesel Dilekçe" ve kardeşinin zararsız bir gezinti bastonu gibi görünen kılıcı.

1943 yılında, henüz savaş sürerken Hitler, Yahudiliğın "dünya yıkımı" ile Nietzsche'nin "üstün insan arzusu" arasında bir bağlantı keşfedecektir: "Daha üstün ve daha güçlü bir yaşam. Bu nedenle," diyordu Hitler günlük yazarı Joseph Goebbels'e, "Nietzsche bizim görüşümüze şüphesiz Schopenhauer'den çok daha yakındır, çünkü felsefenin görevi yaşamı yükseltmek ve kolaylaştırmaktır, bir karamsarlık peçesi ile örtmek değil". - *Böyle Buyurdu Zerdüş'tün* koruncu öğrencisi.

Hasta olan Nietzsche, salonda kendi şerefine düzenlenen halk festivallerinin farkına pek varamamıştı. Mağarası ancak geceleri, ziyaretçiler oradan ayrılıp yaşadıklarını günlüklere geçirdikleri esnada yaşama kavuşmaktaydı. O zaman "zavallı" adamın "Silberblick Villası" sakinlerini dehşete düşüren ve ta sokaktan işitilebilen "şiddetli haykırması" çınlamaya başlıyordu dört bir yanda. "Tüm gücüyle ge-

cenin içine, iki üç kere acı çekerken inleyen insanlar gibi uzun, kaba seslerle haykırdı”, diye yazıyordu bir ziyaretçi 1897 Ekim ayında, “sonra tekrar sessizliğe büründü her yan”. Başka biri de “ölümcül şekilde yaralanmış bir hayvanın göğsünden kopan vahşi, umutsuz bir çığlığın geceyi yırtması”ndan söz ediyordu.

“Yaşayan ölünün” ızdırapları 1900 yılının Ağustos ayında son buldu. Tek varisi olan Elisabeth, meşhur kardeşini son arzusu olarak vasiyet ettiği gibi İsviçre’de bir dağ gölünün kıyısına değil, bundan tam elli altı yıl önce mutsuz yaşamının başladığı papaz evinin bulunduğu Naumburg civarındaki bir köyde, babasının mezarının yanına gömdürtmüştü.

Kişi Kendini Feda Etmeyi Nasıl Öğrenir?

“**B**İLİNÇLİ bir şekilde hatırladığım ilk olay,” diye yazıyordu 1844 doğumlu Friedrich Nietzsche çocukluğunu anlatırken, “babamın hastalığı ve beyin sulanmasından dolayı acı dolu ölümüydü”. Nietzsche’nin annesi Franziska’nın söylediğine göre, “ilikleri ve kemikleri titreten” acılar tam on bir ay sürmüştü ve bu zaman zarfında dört yaşındaki Fritz babasının çöküşüne şahit olmuştu; felç geçirmesi, şiddetli vücut kasılmaları, körlük ve nihayet ruhsal olarak sönüşü. Aşırı dindar bir taşra papazı olarak dikkatleri üzerinde toplayan zavallı hastanın çılgınlıkları, sokağa kadar taşıyordu. Carl Ludwig Nietzsche, onlarca yıl sonra bile oğlunun rüyalarına girecek bu muammalı hastalık nedeniyle, 1849 yılında hayata gözlerini yumdu.

Hatta babasının geri dönüşü bile girmişti rüyasına: Ölümünün üzerinden altı ay kadar geçmişti ki, bir gece küçük Fritz rüyasında mezarın açıldığını ve kefenlenmiş babasının küçük erkek kardeşini yanına alarak beraberinde derinliklere götürmek üzere dışarı çıktığını görmüştü. “Küçük Joseph”in ölümünden sonra -Fritz’in rüyası gerçekleşmişti-

ailenin geri kalan üyeleri dul Franziska, çocukları Fritz ve Elisabeth, büyükanyelerinin evinin karanlık bir arka odasında yardıma muhtaç halde yaşayacakları Naumburg şehrine göç ettiler. Babasından kalan hatıralar, Fritz için eğitiminde örnek aldığı bir ideal olmuştu. Kısa bir süre sonra “küçük rahip” olarak Naumburglular’ın gönlünde taht kurdu, fakat kimse onun geceleri ölü babasının sesini duyduğunu bilmiyordu.

Rahibin oğlu, cennet özlemi ve cehennem korkusu arasında, örnek bir öğrenci olma yolundaydı. İhtiraslı annesinin zorlaması ile şiir yazmaya, beste yapmaya, okuma, yazma ve hitabet alanlarında yaşatlarını çok geride bırakmaya başladı. Fakat başarılarının bedelini yaşamı boyunca katlanmak zorunda kalacağı karabasanlar ve migren ağrıları ile ödemek zorunda kalacaktı. “Henüz Schulpforta’da -annesinin onu gönderdiği bir tür yatılı okul- iken bile harika bir çocuk olduğu için,” diye yazıyor sonraki üniversite arkadaşısı tarihçi Jacob Bruckhardt, “ondan devamlı daha büyük mucizeler bekleniyordu; bu da onun son derece yorulmasına ve sağlığının lümden bozulmasına yol açıyordu”.

Prusya’nın seçkin tabakasına hitap eden bu yatılı okul Nietzsche’yi sadece ağır bir eğitim ile değil, yeni bir ideal ile de tanıştırmıştı: “Çarmlı Gerilmiş’in yerini Yunan tanrılarının alçı heykelleri almıştı. Arkadaşlarıyla birlikte klasik Atina’nın, Dioskurlar’ın* kahramanlıklarının, Platon’un şölenlerindeki felsefi Eros’un geri dönüşünü hayal ediyordu; Naumburg’da dinleyicilerin gözlerinden yaş getirecek kadar içli okuduğu duaların yerini, antik örneklerinden yola çıkarak yazdığı ve arkadaşlarına okuduğu aşk şiirleri almıştı.

Ona da aşk şiirleri adanıyordu. Shakespeare ve Byron tercümanı olan Ernst Ortlepp, “yatılı” olan Nietzsche’nin hatı-

(*) İkiz tanrılar. Zeus’un oğulları Kastor ve Polydeukes. – ç.n.

ra defterine yıllar boyunca, bu genç oğlana karşı narin hisler beslediğini gösteren dizeler yazmıştı. “Bir daha sevebileceğim hiç aklıma gelmezdi!” diye yazmıştı gözdesinin defterine. O zaman altmış yaşlarında olan, ruhani giysiler giymekten ve vaaz verircesine konuşmaktan hoşlanan yaşlı şair, Nietzsche için bir baba yerine geçmişti. Oysa Ortlepp bir taşra papazından her konuda son derece farklıydı: Kâfirane şarkılar söylüyordu, “günahkâr” Lord Byron’dan parçalar okuyordu ve birkaç kere toplumun huzurunu bozan bir alkolik olduğu gerekçesiyle hapse atılmıştı.

Yatılı okulun civarındaki meyhanelerde akamete uğramış bu orijinal deha, lise öğrencilerini piyano doğaçlamalarıyla büyülüyor, onu “tanrılaştıran” talebelerini “şeytani şarkılarıyla” şoke ediyordu. Bu da Ortlepp’in “çok sevdiği” Nietzsche’ye saatler boyunca irticalen piyano çalarak Schumann şarkıları söyleyen babasını hatırlatıyordu. “Henüz genç iken,” diye anlatıyordu sonraki yıllarda Nietzsche, “çok tehlikeli bir tanrıyla karşılaşmışım ve o zamanki ruh halimi hiç kimseye anlatmak istemiyorum - ne iyi, ne de kötü taraflarını”. Hem yaşam arzusunun, hem de ölüm korkusunun efendisi olan iki yüzlü tanrı Dionysos, sarhoş şair Ortlepp’in şahsında ilk kez olarak çıkmıştı karşısına. Nietzsche’nin liseden mezun olduğu 1864 yılında Ortlepp sarhoşken bir çukura düşmüş ve boynunu kırarak ölmüştü. “Gençliğine yıldırımlar ve bakışlar” fırlatan bu Dionysos benzeri arkadaşı ile olan ilişkisi hakkında ömrü boyunca suskun kalmıştır Nietzsche.

Yazdığı *Polonya Şarkıları*’ndan Nietzsche’nin 1888 yılında *Ecc homo*’da dahi bahsettiği Ernst Ortlepp, ona Wagner’den de söz etmiş olmalıydı. Bu iki şahıs otuzlu yılların başlarında Leipzig’de tanışmışlar, “Genç Avrupa” şairlerinden Heinrich Laube’yle birlikte “Etin Emansipasyonu” adı verilen cinsî duyguların özgürleşmesi ve antik çağın dirilişi

üzerine tartışmaya başlamışlardı. Ortlepp gibi Polonya'nın özgürlük savaşından son derece etkilenmiş olan Wagner, o zamanlar bir Polonya uvertürü yazmıştı ve Ortlepp ona bir edebiyat toplantısı esnasında parlak bir gelecek biçmişti: "Onun büyük şeyler başaracağından hepimiz emindik." 1848 Ekim Devrimi heyecanı, yirmi yaşındaki üniversite öğrencisi Wagner ile onun şair arkadaşına insanlığın nihai kurtuluşunun çok yakında olduğunu düşündürmüştü. O zamana kadar öğleden sonralarını Rosenthal'daki Kintschy Pastanesi'nde Türk kahvesi ve şerbet içerek geçiriyorlardı.

Kintschy Pastanesi, Leipzig'de klasik diller eğitimi gören öğrenci Nietzsche için de, vakit geçirmekten en çok hoşlandığı yerdı. Birlikte aldıkları binicilik dersleri ve felsefi "yarı tanrıları" Arthur Schopenhauer hakkında konuşmak için arkadaşı Erwin Rohde ile burada buluşuyordu; 8 Kasım 1868 öğleden sonrasında da kakao içerek ve *Kladderdatsch** okuyarak akşam olmasını ve kendi memleketinde "büyük bir gizlilik" içinde ikâmet eden besteci Richard Wagner ile karşılaşacağı anın gelmesini bekliyordu.

Schulpforta'da Ortlepp ile geçen günlerinden sonra bu isim Nietzsche'nin notlarında sık sık ortaya çıkıyor, *Tristan* dizeleri kendi şiirlerini süslüyordu. Wagner'in *Nibelungen*** ilhamını aldığı kuzeyli kaynaklar, genç öğrenciyi tüyler ürpertici bir *Ermanarich* operası yazması için teşvik etmişti. Fakat Wagner'in manzum eserlerinin aksine, Nietzsche onun müziğini hiç beğenmiyordu. 1868 yılında saydığı en sevdiği besteciler arasında onu "yüce bir coşkunluk" ve "dahiyane bir şampanya sarhoşluğu" içine sürükleyen Beethoven ile, ona "muğlak bir sükûnet duygusu" ve "sıcak bir

(*) 1848'de yayımlanmaya başlanan satirik politika dergisi. – e.n.

(**) Wagner'in, metnini 1852'de kaleme aldığı, bestesini 1853-1874 yılları arasında tamamladığı ve konusunu Germen geleneğinde yer alan büyük bir dramdan alan eseri. – e.n.

kendine acıma” aşıl原因 Schumann bulunuyordu. Nietzsche en iyiler listesinin zirvesine Schumann’ın *Faust*’unun *Mutlu Oğlanın Kristal Cezbesi*’ni yerleştirmişti, Wagner’in *Valkürelere*’i ise listede yer almıyordu - Nietzsche Wagner’i yeterince iyi bulmuyordu.

Birkaç ay sonra ise bu tablo değişmişti. Örnek öğrenci Nietzsche, akademik destekleyicisi Friedrich Ritschl’in arkadaş çevresinde kemikleşmiş Wagner hayranlarıyla biraraya gelmeye başlamış, Wagner’in eski arkadaşı Heinrich Laube ile tanışmış ve Ritschl’in eşi, “samimi arkadaşı” Sophie’den kendisini Wagner’in şimdiki soyadı Brockhaus olan kız kardeşi Ottilie ile tanıştıracığına dair söz almıştı. Kalbini şimdiye kadar hoşlanmadığı nağmelere henüz açmıştı ki, Wagner’in “müzikli felsefesi”nden coşkuyla söz etmeye başladı. Başta Erwin Rohde olmak üzere tüm arkadaşlarına dikkatlerini bu yöne çekmeyi amaçlayan mesajlar gönderdi ve şaşkınlık içindeki Sophie Ritschl’i Wagner’in en son bestesi *Nürnberg’li Usta Şarkıcılar* ile etkilemeye çalıştı. “Vücudumdaki her sinir, her lif ayrı ayrı kasılıyor,” diye yazıyordu, “ve uzun zamandan beri bu derece yoğun bir cezbe yaşamamıştım”. Daha önce nağmelerin abartısı ona itici geliyordu ama, şimdi güneş kahramanı Siegfried’de yeniden vücut bulmuş Apollon’u görüyordu, Schopenhauer’in karamsarlığında varoluş uçurumuna gerçek bir bakış olarak tasvir edilen ölüm özlemi içindeki *Tristan* armonileri, ona kendi çocukluğunun karanlık yönlerini hatırlatıyordu. “Schopenhauer’de hoşlandığım her şey, Wagner’de de hoşuma gidiyor,” diye itiraf ediyordu arkadaşı Rohde’ye, “ahlâki hava, faustvari koku, haç, ölüm ve mezar”.

Devrimci Wagner’in hantal bir vaaz dilinde yazılan ve tebensüm uyandıran program yazıları bile, Antik diller filoloğunun ilgisini çekmeye başlamıştı. Üniversitede öğretilenden farklı bir Yunanistan’la karşılaşmıştı burada, bir “Yeni

Helenci”nin çok çabuk benimseyebileceği bir insanlık görüntüsüydü bu: Bugünlere örnek olarak Antik Çağ, tanrı benzeri üstün insan olarak Yunan kahramanları, Wagner’in müzikli dramalarının öncüsü olarak da Akhilleus tragedyası. Nietzsche, sanat filozofu Wagner’i “Filoloji Azizi” ilan etmişti. Onun gözünde Wagner Antik Çağ’ın gerçek peygamberiydi, üniversite profesörleri ise “akademik fabrika işçileri”nden başka bir şey değildi. Ve bu arada Nietzsche şuna inanıyordu: “Her aptal edebiyat tarihçisi... onun üzerine pisleme hakkını buluyor kendisine: İnanç uğruna görülen eza.”

8 Kasım 1868 günü yirmidört yaşındaki öğrenci, ellibeş yaşındaki “eza gören” ile tanışır. Bir gün önce “kafasında olağanüstü büyüklükte bir şapka olduğu halde” onunla tesadüfen yolda karşılaşmış ve ona “Küçük Kral’dan bir mektup” geldiğini öğrenmiştir. Adres ise şöyledir: “Büyük Alman bestecisi Richard Wagner’e.” Şimdi ise bu ufak tefek, cıva gibi adam ile “Brockhauslar’ın keyifli salonunda” karşı karşıya duruyordu. Sonradan dostu Rohde’ye söz ettiği gibi, “yaşlı iki karı” olarak tanımladığı Ottilie ve Sophie adındaki Wagner’i himayelerine alan iki kadın dışında, tamamen “tête-à-tête”* bir görüşme olmuştu bu. Bir tanesi Saksonya lehçesinde şakalar yapıyor, Usta Şarkıcı figürlerini değişik ses tonlarıyla gülünç bir tarzda taklit ediyor, çeşitli bölümlerini sunduğu yaşamöyküsü ile dalga geçiyor, bu kibarlık gösterisinden sonra gözünü ondan bir an olsun ayırmayan diğere “tarif edilmez bir sıcaklık ile” Schopenhauer’e duyduğu hayranlığı dile getiriyor, “büyük bir samimiyet ile” ellerini sıkıyor, onu “felsefe ve müzik” yapmak için Luzern Gölü kıyısındaki Tribschen Villası’na davet ediyordu.

Aslında oyunun başaktörünün tahminlerinin aksine, o akşamki işaretler ilişkilerinin başlangıcı için hiç de uygun

(*) Fransızca “baş başa yapılan görüşme”.

değildi. Wagner'in, ailesi ve Ritschl çömezi Nietzsche karşısında yaptığı soytarlıklar, sadece içindeki korkunç can sıkıntısını bir nebze olsun hafifletmek içindi: *Tristan*'ın orkestra şefi olan Hans von Bülow'un karısı ile arasında yıllardan beri süregelen gayrimeşru ilişki artık iyiden iyiye açığa çıkmıştı; sevgilisi Cosima kocasını boşanmaya ikna edebilmek için çırpınıp duruyordu; "Küçük Kral" ise, en samimi danışmanları arasında nasıl bir ilişki olduğunu sezindiği için, tanrısı Wagner'den vazgeçmeye karar vermişti. "Büyük Alman şairine" hitaben yazılmış görüşme isteğinin geri çevrilmesine dair mektup bile Ludwig tarafından değil, onun özel sekreteri tarafından yazılmıştı.

Bu aşığılanma sebebiyle yaşadığı sinir bozukluğuna bir de Cosima sorunu eklenmişti: Üç aylık hamile olan sevgilisi, kendisiyle yaptığı şiddetli tartışmalardan sonra, dört kızıyla birlikte "düşman ülkesi" Münih'te kalmaya karar vermişti. "Cosima kendinde değil," diye yazıyordu gizli günlüğüne, "son derece üzgün ve bitkin". Coşkulu öğrenci ile Leipzig'deki buluşmasını sadece "Dr. Nietzsche" olarak kaydetmişti, oysa onun bu unvanı almasına daha beş ay vardı.

1837 yılında, acı sonuna kendisinin de şahit olduğu evlilik dışı bir aşk macerasının ürünü olarak dünyaya gelen Francesca Gaetana Cosima Liszt'in çocukluğu, Nietzsche'ninki gibi Hades'in değil, ondan ziyade yalnızlığın etkisi altında geçmişti. Avusturyalı büyükannesi ve çeşitli mürebbiyeler tarafından büyütülen çocuk, "ne bir anneye, ne de bir babaya sahip olmamaktan" yakınır. Kendisinden yedi yaş küçük olan Nietzsche gibi ortamın bir kurbanı olan Cosima, içine doğduğu rolü öylesine benimsemişti ki, henüz küçük bir kız çocuğuyken bile kendisini Wagner'in *Tannhaeuser* operasındaki Elisabeth figürü ile özdeşleştirmişti. Elisabeth'in tek kararı kendisini başkaları için feda etmek, tek düşünce-

si vücudun tutsaklığından kurtulmak, tek özlemi bir azize veya şehit olmaktı. Cosima hayatı boyunca bu rolü oynadı.

Çocukluk yıllarında sanki ölmüş gibi hayatından çıkıp giden babası Franz Liszt, Avrupa'nın en başarılı piyanistlerinden ve çapkınlarından biriydi. Onu sadece annelerinin eski bir sevgilisi olarak hatırlayan üç çocuğunun en çok istedikleri şey, onu tümüyle unutmaktı. Fakat buna rağmen babalarının hatırası hayat dolu Blandine-Rachel, anneleri Marie d'Agoult'un ifadesiyle "pek güzel ve özellikle de kibar olmayan" Cosima ile hastalıklı ve ürkek Daniel için, geri dönmesi umuduyla yıllar boyu boş yere yakarılan bir tapınma nesnesi olmuştu. Avrupa'nın her tarafından mektuplar gelip gidiyordu - çocukları için sevgi dolu, babanın sertlik dolu. Kendisi ise asla gelmiyordu. Buna karşın büyükanne Anna, küçük evi oğlunun dehasına adanmış bir tapınak olarak düzenlemişti: Her yerde onun portreleri, aldığı nişanlar, defne dalından örülme çelenkleri asılıydı; kaideler üzerinde mermer büstler göze çarpıyordu. Ölmüş biri anılıyordu sanki. Şayet arada bir ondan haber almıyor olsalar, çocukların buna inanmaları işten bile değildi.

Soy kütüğü öyle pek de kusursuz görünmeyen bir asilzade olan Marie d'Agoult, Macar piyano virtüözü ile yaşadığı aşk macerasına büyük bir tutkuyla sarılmış, bu uğurda sınıf bilincine sahip olan ailesiyle bağlarını koparmayı gülerik göze almış, fakat sonra Liszt onun kendisini eve bağlama çabalarından bıkip yanından kaçınca, çocuklarını terk ederek ailesinin yanına geri dönmüştü. Bundan böyle çocukların eğitimlerinin baş belirleyicisi, babalarının yaşayan hatırası olacaktı; annelerinin hatırlarda bile yaşaması yasaklanmıştı. Marie d'Agoult onlar için ölmüştü.

Aynı şekilde çocukları da onun için ölüydüler. Frankfurtlu bir bankacı aileye mensup olan sert yapıli annesine Liszt'in çocuklarını göstermesi zaten mümkün olamazdı,

çünkü Comtesse de Flavigny için onlar zaten “asla var olmamışlardı”. Liszt ise konserleri ve çapkınlıklarıyla o kadar meşguldü ki, Paris’te küçük bir kira evinde yaşayan ailesiyle ilgilenmeye neredeyse hiç fırsat bulamıyordu. Buna ilave olarak 1847 yılında Rusya’da tanışmış olduğu ve hayatının sonuna kadar da ayrılmayacağı evli bir entelektüel hanım ile ilişki kurmuştu: Prenses Carolyne von Wittgenstein. Tutucu bir Hıristiyan olan bu hanım aslında Liszt’in çocuklarının bakımını üstlenerek dinî görevlerini yerine getirebilirdi, ne var ki en az çocukların anneleri kadar kalpsizdi ve ilişkisine dahil ettiği kızından başka bir şey düşünmüyordu.

Kendi kızları ile hiç ilgilenmeyen Liszt, Magnolette diye çağırılan küçük Marie Wittgenstein’i kendi öz kızı olarak kabul etmiş ve ona yazdığı bir çeşit aşk mektubunda, onun “zarafet, sevecenlik ve bilgeliğin, hatta mükemmelliğin kişileşmiş biçimi” olduğunu belirtmişti. “Tüm mutluluğum bundan böyle sizden kayıtsız şartsız haz almaktır.” Dindar prensesin onun çocuklarını katı bir eğitime tâbi tutma yolundaki kararına ise, karşı çıkmamıştı. Pek kısa bir zaman sonra, Wittgensteinlar’ın yetmişiki yaşındaki yaşlı mürebbiyesi, üç öksüzü sevgisizlik ile kontrol altına almak üzere trene atlayarak yola koyuldu. Cosima için bu durum bir yenilik değildi, çünkü bunu “doğumundan beri boyun eğdiği kaderinin” bir parçası olarak kabul ediyordu. Fakat babası ile olan ilişkisi artık kötüye gitmeye başlamıştı, çünkü üvey annesinin onu hâkimiyeti altına aldığına inanıyordu. Babasının Witgenstein ile olan ilişkisi hakkında sonradan şöyle yazmıştı: “Ona neredeyse tapman biz çocuklar, onun tarafından sert ve ısrarlı bir şekilde geri çevriliyorduk.” Ölü babasının tekrar tekrar ortaya çıkan geri dönüş kâbusu Nietzsche için ne ifade ediyorsa, Cosima için de çok canlı üvey annesi Carolyne Wittgenstein aynı şeydi.

Cosima buluş çağına geldiği zaman, annesiyle babası an-

sızın tekrar ortaya çıktı. Önce anneleri “Maison Rose”daki lüks yaşamını birkaç saatliğine de olsa onlarla paylaşmak için çocuklarını davet etti. Asil anne, George Sand’ın sarışın bir varyasyonu olarak yazar hayatı sürüyordu. Daniel Stern takma adı ile Fransız Devrimi hakkında yazılar yazıyor ve bu arada meşhur Liszt macerası ile uğraşıyordu, puro içiyordu ve görkemli salonunda o sıralar edebiyat ve sanatta “en vogue”* olanları kabul ediyordu. Hatta bir defasında Wagner bile en sevdiği konu hakkında konuşmuştu bu salonda - insanlığın kurtuluşu.

İhmal edilmiş çocuklar için edebiyatçı annelerine yaptıkları bu ziyaretler, eninde sonunda mürebbiyenin hapisanesine dönmeleri ile son bulacak bir sarhoşluk anından ibaretti. Anneleri, çocukları arada sırada Louvre Müzesi’ne veya Comédie-Française’e götürüyor, bazen de kendisine en son Wagner parçalarını çalmalarına müsaade ediyordu. Bu kısa öğleden sonraları Cosima’ya “mutluluk ülkesi” gibi geliyordu.

Çocuklar babalarından da güzel haberler almaya başlamışlardı. Sekiz yıllık ayrılıktan sonra, Liszt çocuklarını tekrar yanına almak istiyordu. 1853 yılının Ekim ayında çocuklarının yanına geldi, fakat yalnız değildi: Üvey anneleri de onunla birlikte tapmağa taşınmıştı, yanında “à la mode”** giyinmiş, o sıralar Cosima gibi onaltı yaşında olan Magnolette vardı. Liszt’in arkadaşı Richard Wagner ona kur yapıyordu, onun şerefine yeni dramı *Genç Siegfried*’i sunacaktı.

Yaşına göre oldukça erken gelişmiş olan Magnolette Liszt’in, lise üniformaları içindeki ürkek kızları yerine babalarının kendisini tercih etmesini sağlamayı başarmıştı, faytonla gittikleri sosyete toplantılarına Blandine-Rachel ve-

(*) O sırada moda, “in” olan. - ç.n.

(**) Modaya uygun olarak. - ç.n.

ya Cosima yerine o katılıyordu. “Bunu çok doğal” bulduğunu söylüyordu sonraları Cosima, “benim bütün gençliğim evde oturmakla geçti”. Marie Wittgenstein da geriye dönüp baktığında bu durumun en doğrusu olduğunu düşünüyordu. Cosima o zamanlar “oldukça hamdı ve dünyaya ürkek ceylan gözleriyle bakıyordu, buluş çağının tam ortasındaydı, uzun boyluydu ve köşeli bir vücudu vardı, sarı benizliydi, büyük ağızlı ve uzun burunluydu.” Magnolette bir defasında Wagner’in o pek korkulan upuzun edebiyat konuşmalarından sonra onun başına bir defne çelengi koyunca, Cosima’nın “uzun burnunun ucundan yaşlar dökülen, hayranlık içindeki yüzünü” fark etmişti. Sonra da bir rakibinin zehirli sesiyle şöyle demeyi ihmal etmemişti: “Wagner o zamanlar bu çirkin çocuğa ilgi göstermiyordu.”

Fakat bazen çekingen Cosima bile patlayabiliyordu. Wagner’in de sonradan hayretler içinde fark edeceği gibi, öfke ve aşırı şefkat nöbetleri birbirini takip ediyordu. Kendisine “leylek” takma adını kazandıran dış görünüşündeki yetersizliğini, başarılı bir oyunculuk ve yaşından beklenmeyen bir “Comédie-Française-Pathos”u* ile ortadan kaldırmayı başarmıştı. Bu nedenle Blandine-Rachel onunla “tiyatrocü” diye alay ediyordu, Magnolette ise onun “fazla kibirli ve sivri dilli” olduğunu, bu nedenle de erkeklerin onu “kadını bulmadıklarını” söylüyordu. Bunlar, sürekli arka plana itilen birinin silahlarıydı.

Babalarının tekrar yok oluşu, ortaya çıkışı kadar ani olmuştu - fakat bu durum, çocuklarını annelerinin “kötü etkilerine” terk ettiği anlamına gelmiyordu. 1855 yılında bu küçük ziyaretlere bir aldatma manevrasıyla son verildi: Liszt, güya eğlenmeleri için kızlarını Weimar/Altenburg’a

(*) “Dinleyenleri etkileyip coşturacak şekilde konuşmak” anlamında kullanılan bir deyim. – e.n.

davet etti. Besteci, burada iki yüzlü sevgilisi ve şımarık Magnolette'le birlikte, asil ve elit bir çevrede yaşıyordu. Yeniden kavuşma coşkusu söner sönmez, bu davetin aslında bir kaçırma olduğu ortaya çıktı: Evlerine ve sevgili kardeşleri Daniel'in yanına geri dönmeyi bekleyen kızlar, bunun yerine Franziska von Bülow adlı yeni bir mürebbiyenin yanına, hem de uzunca bir süre kurtuluş umudu olmaksızın, Berlin'e gönderiliyorlardı. İktidar hırsı içindeki Carolyne, kızları baş düşmanı Marie d'Agoult'a karşı birer satranç piyonu gibi kullanıyordu. Cosima, kendisini bir kez daha ihanete uğramış ve hapse tıkılmış olarak görüyordu.

Baron kocasından boşandıktan sonra Bülow Malikânesi'nde sadece asabi ve kolay sinirlenen Franziska'nın sözü geçer olmuştu. Geleceğin müzisyenleri olan Franz Liszt ve Richard Wagner'i baba olarak kabullenen sevgili oğlu da, onunla birlikte yaşıyordu. Liszt kızlarının oraya yarmalarıyla birlikte Franziska sert mürebbiye, oğlu Hans da piyano öğretmeni rolü oynamaya başlamıştı. Liszt'in kızlarından birini er ya da geç kendisine sevgili ya da eş olarak seçeceği, ta başından belliydi. Bu fikir, biraz karşı çıkar gibi yapmasına rağmen, baba Liszt'in de işine geliyordu: Kızlardan biri genç baron ile evlenecek olursa, hem gayrimeşru doğumunun yarattığı sorunlar ortadan kalkacak, hem annesinin etkisinden uzaklaştırılacak, hem de nihai olarak kendisinin -ve ihtiraslı Wittgenstein'in- etkisine girecekti. Liszt, kızlarından birinin bu muhtemel kocasını uzun zamandır kendi müziğinin varisi olarak görüyordu.

1855 yılının Ekim ayında, Bülow Malikânesi'ne gelişlerinin altıncı haftasında, seçim yapılmıştı bile. Babası, aşk konularında henüz çok tecrübesiz olan onyediy yaşındaki kızı Cosima'yı, en sevdiği öğrencisine layık görmüştü. Hans von Bülow bu akşam tesadüfi olarak "babasının dostu" Wagner'in *Tannhaeuser* uvertürünü yönetmiş ve seyirciler tara-

ından yuhalanmıştı. Moralleri bozulan kadınlar Wilhelmstrasse'deki evlerine geri dönerken, Liszt ise mutsuz Hans ile Berlin gece hayatında "erkek erkeğe" bir tur atıp, sonra onu eve bırakmıştı. "Sabaha karşı saat ikide," diye anlatıyordu sonradan kurnaz bir tavırla, "Hans'ı Wilhelmstrasse'deki evinin kapısında bıraktım. Yukarıda hâlâ ışık yarıyordu, fakat ben onunla birlikte içeri girmedim".

Işığı Cosima açık bırakmıştı. Uyumak istememişti. Piyanö öğretmenin müzik hayatının kurban edilmesi, duygularını alt üst etmişti; büyük ihtimalle kendisi de kurban olmak istediği için, Wagner'in günahkâr *Tannhaeuser*'ini bekleyen Elisabeth gibi onun dönmesini bekliyordu. "Acıma duygusu" ağır basmıştı diyordu sonraları, diğer yandan da bu kararının sebebini asabi Franziska'nın baskısından kurtulma arzusu olarak açıklıyordu. Herkes hesabını yapmıştı ve ertesi sabah "küfüvsüz evlenme" gerçekleşmişti.

Babasının isteklerine körü körüne boyun eğmeye alışmış olan Cosima, onun sevgili öğrencisini -dolayısıyla onun kendisini de- kucaklarken, sevgilisi de Cosima'nın şahsında hayranlık duyduğu öğretmenini kucaklıyordu. "Beni şu anki ve gelecekteki varlığımın sebebi ve sürdürücüsü olan sana daha fazla yakınlaştırma düşüncesi" diye yazıyordu Liszt'e, sanki kızıyla değil de onunla nişanlanmış gibi, "bu dünyadan bekleyebileceğim tüm mutlulukları ifade ediyor". Cosima kendisi için yalnızca "onun isminin taşıyıcısı" değil, aynı zamanda "onun kişiliğinin sadık bir aynasıydı." Bu erotik oyun genç gelinin fazla dikkatini çekmemiştir, çünkü ne de olsa onun aldığı eğitim de babasını tanrısalılaştırmaktan ibaretti. *Tannhaeuser* hezimetli gecesinde de muhtemelen ortak ilâhları Franz Liszt'in sunağının üzerinde beraber olmuşlardı.

Cosima'daki "kendini feda etme" refleksinin ortaya çıkmasında Wagner'in *Venüs Hizmeti ve İlâhi Bağışlama* opera-

sının etkisi hiç de tesadüfi değildi. Genç kız zaten uzun zamandan beri babasının piyano transkripsiyonlarını biliyordu ve bunları Maison Rose'daki annesine de çalmıştı. Vecd içindeki Wagner'in sonradan sofu kilise korolarında ilâhiye dönüşecek *Venüs Dağı* vizyonu, Cosima'nın müzikle olan ilişkisini en iyi şekilde ortaya koyuyordu: Piyanonun tınıları onda erken çocukluk döneminden beri uzaklardaki anne babasına karşı bir özlem uyandırdığı için, belli nağmeler onu ulvi tutkular ve yakıcı bir kurtarılma arzusu dolu trans benzeri bir ruh haline sokuyordu.

“Sanatın üzerimizdeki derin etkisi, içinde korkunç bir şeyler barındırır” diye yazıyordu, çünkü “içimizdeki şeytanı ortaya çıkarır”. Bu sözlerin Nietzsche'ye ait olduğu düşünülebilirdi, çünkü onun için müzik tüm sınırları ortadan kaldıran, cinsiyetler arasındaki farklılıkları yok eden, dinleyiciyi ilâhi bir cezbe haline sokan Dionysos'ca etkinin ifadesiydi. Sonradan ise günlük yaşam “ansızın dayanılmaz” geliyordu insana, “göz kamaştırıcı bir ışık varoluşun en absürd taraflarının üzerine düşünüyordu”. Böyle düşünüyordu Cosima. Nietzsche için de Wagner uzun zamandan beri sarhoşluk veren ilacın ta kendisi olmuştu. “‘Müzik’ derken tam olarak Dionysos'ca etkiyi tarif etmeye çalıştığım zamanı kastediyorum, başka bir şeyi değil!” diye yazıyordu sonradan. Tıpkı rahibin oğlu Nietzsche gibi, Abbé* Liszt'in kızı da sık sık trans haline girerek hayaletler görüyordu; ailesi için ise o bir “uyurgezer” idi. Derin bir şuursuzluk içinde “Delphi tarzı” konuşması, çocukluğundan ve Weber'in *Freischütz* operasıyla tanışmasından bu yana tüyler ürpertici olaylara yakınlığı olan Wagner'i derinden etkiliyordu.

Evlilik, Liszt'in en sevdiği öğrencisini “evinin kapısından içeri iteklediği” akşamdan iki yıl sonra gerçekleşti. Dügün

(*) Düşük rütbeli Fransız Katolik din adamı. – ç.n.

törenine ne anne, ne de Paris'ten bu evliliği pek uygun bulmadığını bildiren büyükanne çağrılmıştı. Aslında büyükannenin söyledikleri azdı bile. "Düğünümden önce oniki saat boyunca ağladım" diye anlatıyordu Cosima, Hans'ı tüm kalbiyle sevdiğini itiraf etmesine rağmen gerçek nedenin şu olduğundan hiç şüphe yoktu: "Sanki büyük bir fedakârlık yapar gibiydim."

Balayını gerçekten sevdiği bir insanla geçirmek isteyen damat, Richard Wagner'in yanına gitti ve Cosima'nın da kendisine eşlik etmesine izin verdi. Yirmi yaşındaki gelin, üç hafta boyunca Wagner'in yeni *Siegfried* bestesinin kocası için ne kadar önemli olduğunu izlemek zorunda kaldı. Bu beste Hans için "dünya pisliğinden gerçek kurtuluş" anlamına geliyordu. Ne var ki ustanın kendisi de bu pisliğin içine girtlağına kadar batmış durumdaydı. Wagner, Zürihli evsahibi Otto Wesendonck'un gözleri önünde onun karısı Mathilde ile iş pişirirken, kendi uysal karısı Minna ise kıskançlık krizleri içinde onlara serinletici içecekler servis etmek zorunda kalıyordu; besteci geceleri Minna'ya döndüğü zamanlarda ise, kıskançlık krizleri geçirme sırası Mathilde'ye geçiyordu. Canı bir hayli sıkın olan Wagner, soğuk şakalarıyla Bülow'un esasen çekingen yaradılışlı karısını iyice ürkekleştirmişti.

Hans'ın gözleri ise Wagner'den başkasını görmüyordu: "Bu tanrı gibi tapınılması gereken olağanüstü adamla birlikte olmaktan daha güzel, daha rahatlatıcı bir şey düşünemiyorum" diye anlatıyordu Hans balayım, genç karısının sevgisinden ise tek kelime olsun söz etmemişti. Dönüşünden hemen sonra ise o ilâhi adama okuduğu *Tristan* metninden söz ederek, "herkesten farklı bir balayı yaşadığını ve karısının hiç kıskançlık etmediğini" yazdı. Fakat Wagner'in de fark ettiği gibi, Bülow bu noktada yanıliyordu. Besteci, "sevgilisi" Mathilde Maier'e, Bülow'un "çok küçük

yaşlardan beri kendisine büyük bir içtenlik ve sevecenlikle bağlı olduğunu ve bu durumun karısını bile kıskandırdığını” ifşa etmişti.

Wagner müridi Hans von Bülow, efendisinin labirentinde çoktandır yolunu şaşırması ve genç karısından çıkış yolunu öğrenmek yerine, bu baştan çıkartıcı dâhinin karanlık yollarında iyiden iyiye kaybediyordu kendisini. Wagner kendine kurbanlar arıyordu ve bu iş için bu yeni evli çiftten daha uygun birilerini bulunamazdı. Hans zaten onun esiriydi ve düğünden bu yana sadece intihar etmeyi düşünen Cosima ise, Bülow’un yanındaki yaşantısına her nasıl olursa olsun bir son vermek için fırsat kolluyordu. Yeni hapishanesinden başarısızlıkla sonuçlanan bir kaçma girişiminde daha bulunduktan sonra, Wagner’in bir dostu olan ve kendine uygun olmayan sevgilisi Karl Ritter’den kendisini öldürmesini istemiş, aksi takdirde kendisini Cenevre Gölü’ne atacağını söylemişti. Wagner sonradan Cosima’nın ölüm özlemi hakkında şunları yazmıştı: “Her zaman uçurumun kenarında duruyor ve her an kendisini aşağı atmaya hazır.”

Fakat Cosima bunu yapmak yerine Wagner’in üstüne gitti. Onun da *Tannhaeuser* gibi “Venüs Dağı’nda beklediğini” ve kendisini kurtaracak bir Elisabeth’i asla bulamadığını gayet iyi biliyordu. Wagner kültünün labirentinde sersem sersem dolaşan kocası Hans ise, onu bunu yapmaya teşvik ediyordu. Müzik tutkunu Cosima, Maria Magdalena’nın İsa’ya yaptığı gibi, Zürih’te bestecinin önünde yere kapanarak gözyaşları içinde ellerini ve ayaklarını öptüğü zaman, kocası da duraksamadan onu takip etti. Hans von Bülow, karısıyla kendisinin ortak tutkularının hedefine sonradan şunları yazıyordu: “Seni sevmek ve seni anlayabilmek istiyor, fakat senin onu çok çocuksu ve önemsiz bulmandan korkuyor. Aslında bunu başarabilen ender insanlardan bir tanesidir o.”

İşte bir insan böyle tanıtılıyordu. Ancak burada kurban kendi rızasıyla puta koşuyor ve Wagner dostu Peter Cornelius'un da sonradan gözlemleyeceği gibi "Labirentin Efendisi'ni kısıkvrak bağlayabilmek" için sürekli yeni yöntemler düşünüyordu. Böylece Wagner bir şeyler çaldığı veya okuduğu zaman sık sık uyurgezer bir hale bürünüyor, ağzından çıkan kehanet benzeri sözler ise Wagner'i olağanüstü derecede etkiliyordu.

Bülöw'un buna bir itirazı yoktu. Cosima'dan dolayı kendisini Liszt'e bağlı hissediyordu; şimdi de Cosima onu bu en büyük deha ile birleştiren bir tutkal vazifesi görmekteydi. Müridi, dâhinin kendi karısını ilk kez hamile bırakmasından kısa bir süre önce kızkardeşine, şahsen evliliğinin gidişatından şaşkırtıcı derecede mutlu olduğunu söylemiştir. Kendisi daha ziyade "kadınlığa eğilim gösteren bir yapıya" sahip olduğu için, Cosima'da ne yazık ki "onun korumasına muhtaç bir eş"ten ziyade, "onu koruyan bir kadın" bulmuştu. Kısa zaman sonra bu ortak Wagner hayranlığının arkasındaki itici güç, ilişkinin erkek tarafı olmaktan çıkmıştı. Cosima *Tristan*'ı dinlerken trans haline geçiyor, *Lohegrin*'de gözyaşlarına boğuluyor, ertesi sabah ise oldukça başarılı bir ticari yetenek ile Wagner'in eserlerini pazarlamaya koyuluyordu. "Karı-koca artık kendilerini tamamen Wagner ile özdeşleştirmişlerdi," diye anlatıyordu Peter Cornelius, Bülöw çiftinin ilâhlarıyla birlikte tarihi bir Intermezzo* sergiledikleri Münih'te.

Olgun bir meyve gibi Wagner'in kucağına düşmek, Cosima için artık bir an meselesiydi. Kendi deyişiyle "bir kadının hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları" konusunda hiçbir şey bilmeyen Bülöw'da bulamadıklarını, nihayet onda ya-

(*) Ciddi bir eserin iki perdesi arasına sıkıştırılan ve genellikle iki bölümden meydana gelen kısa, komik tiyatro oyunu; bu oyun, asıl olayla çelişen ikinci bir olayın ortaya çıkmasına yol açar. - ç.n.

şayabiliyordu. Daha sonra bu ihanet vakasının kaçınılmazlığını anlatırken, kendi açısından olaya şöyle yaklaşıyordu: Hans von Bülow sayesinde bir baba simgesi, bir başkasının yerini almıştı - Liszt'in olduğu her yerde artık sadece Wagner bulunmalıydı. Wagner sonraları her ne kadar kabul etmek istemediyse bile, Bülow'un karısı hayatına giren birçok kadından sadece biri idi ve labirentinde kaybolan da sadece o değildi. 1863 yılı Kasım ayında, Cosima ve Richard güya "gözyaşları ve hıçkırıklar arasında yalnız birbirlerine ait olmaya karar verdikleri zaman" -bu cümleyi Richard Cosima'ya sonradan altın kalemle dikte ettirmişti- olgun Barones von Bissing, ondan daha genç "Mimi" lakaplı Marie von Buch, dansöz olarak tanınan Viyanalı metresi Marie, *Tristan* eserinin ilham perisi Mathilde Wesendonck, kulakları ağır işiten Mainzli Mathilde Maier, çılgın aktris Friederike Meyer, artık gözden düşmüş ve kısa süre sonra ölecek olan karısı Minna, Richard'ın labirentinin derinliklerinde dolaşıyorlardı. Bu kadınların tümü de "sadece" kendilerinin ona ait olduğuna inanmış, daha doğrusu bunu umut etmişlerdi. Kara kuru Cosima'nın bu eşleşme kavgasından galip çıkacağı o zamanlar kimsenin aklının ucundan bile geçmezdi.

Ancak Cosima üçüncü kez hamile kaldığı ve ellisindeki Wagner ilk defa baba olduğu zaman, bu ilişki başka bir boyut kazandı. Wagner'in içindeki kıskançlık ateşi Cosima tarafından kocasına karşı olmasa bile babasına karşı sürekli harlandığı için, Wagner uzun süreli bir aşk birlikteliği yaşamaya zorunlu kalmıştı. 1869 yılında, üçüncü çocuğu Siegfried'in doğumu sırasında bu konuda şöyle diyordu: "Dünyanın ruhu, bu çocuğa senden sahip olmamı istedi... Biz ise, ne yaptığımızı anlamadan da olsa, onun isteğini yerine getirdik."

Boynuzları gitgide uzayan aldatılmış koca ise, başlangıçta

bu oyunu eğlenerek izlediyse de, sonradan yavaş yavaş canı sıkılmaya başlamıştı, sonunda da “altı aylık bir bekâr yaşıntısından sonra” kendisini bir kenara itilmiş hissedecekti. Ortak arkadaşları Cornelius, Cosima'nın Wagner'e bırakılışını iki erkek arasındaki “ ulvi bir romantik anlaşma” olarak yorumladıysa da, Wagner'in hatıratında da belirttiği gibi, kulislerin ardında öfkeli diş gıcırıtları yükseliyordu. Çünkü bir eşin başka birisiyle paylaşılması teoride pratikten çok daha kolay gerçekleşiyordu - Cosima'nın paylaşılması ise sonraki bir babalık davasında Wagner'in hizmetkârı tarafından da doğrulanmıştı. 1864 yazında Wagner'in yatak odasının kapısını kilitli bulan Bülow çileden çıktı, çünkü ikisinin de içeride olduğunu biliyordu. “Kendisini yere atmıştı,” diye yazıyordu olaya şahit olan Anna Mrazek, “elleri ve ayaklarını yere vurarak çırpınıyor, yüksek sesle bağırıyordu”. Bu olaydan sonra Bülow'un peşpeşe geçirdiği çeşitli sinir krizleri ve psikosomatik hastalıklar, yaşamını cehenneme çevirmişti. O sırada Cosima'yı kızı Isolde'ye hamile bırakmakla meşgul olan Wagner ise, Bülow'a yakında felç ineceğini düşünüyordu: “O, artık bitmiş biri - neredeyse ışıkta yanmaya mahkûm olan bir sinek kadar zavallı.”

Aslında tam onun hoşlandığı türden bir tablo vardı karşısında: Haşmetmeap Richard Wagner, tanrı Zeus misali, bir zamanlar Semele'de olduğu gibi karşısındaki zavallı ölümlüyü yakıp kül ediyor. Haklarındaki dedikoduları ayyuka çıkan çift ve boynuzlu Bülow, masrafları kraliyet kesesinden karşılanmak üzere Münih'te konakladıkları zaman, onlar için daha yumuşak benzetmeler yapıyordu: Bülow, güzel karısı Helena Paris tarafından kaçırılan Sparta Kralı Menelaos olarak karikatürize ediliyordu; bazıları da onda Wagner'in kral nişanını görmek istiyorlardı, çünkü *Tristan ve Isolde*'de onun başroldeki karısı da başroldeki erkek tarafından baştan çıkartılıyordu. Hayal ürünü eser, neredeyse

olduğu gibi gerçeğe dönüşmüştü; bu eseri çok sevdiği için fedakâr bir çalışmayla piyano bölümlerini yazmış ve Münih'te coşkuyla karşılanan prömiyerini yönetmiş olan Bülow, Wagner'in bu zina operasında "başına gelen tüm felaketlerin kaynağını" görüyordu. "Keşke," diye yazıyordu o zamanlar, "keşke içinde azıcık olsun acıma bulunan biri bana biraz siyanür hediye etse!" Fakat daha sonra "dostu Richard Wagner'in, intihar etmesi için yaptığı nazik daveti kabul etmediği için..." duyduğu memnuniyetini belirtmekten geri kalmayacaktı.

1872 yılında onu Basel'de ziyaret eden Nietzsche, Bülow'da yıllardan beri biriken öfkeyi iyice hissedebiliyordu. Nietzsche'nin kız kardeşi Elisabeth bu buluşmanın pek de olumlu geçmediğini, kardeşinin Bülow tarafından birkaç kere "gayet acı ithamlarla" oldukça utandırıldığını yazmıştı. Ancak neden sonra Bülow iğneleyici konuşmalardan vazgeçmiş ve genç misafirine meselenin biraz daha ılımlı bir yorumunu yapmıştı. Wagner ve Cosima ile olan ilişkisini, kendisine Eski Yunan mitolojisinde bir yer vermek suretiyle anlatıyordu: "Cosima Ariadne, Bülow Theseus ve Wagner Dionysos rolündeydi". Elisabeth'e göre, yeni Theseus bu benzetmeyle "kendisinden daha yüksek birinin, bizzat 'tanrının' gelmiş olduğunu ifade etmek istiyordu.

Nietzsche tarafından Bülow ziyaretinden çok uzun süre önce yapılmış olan bir yorumdu bu. 1887 yılında yazmayı planladığı bir tiyatro oyununda ise, Theseus Bülow'un yaşadıklarını Ariadne'nin ağzından söyletiyordu: "Onu mahvedeceğim."

Kocası sağlık sorunları yüzünden Münih'teki konser fırsatından çekilmek zorunda kaldığı zaman, Cosima daha önce görülmemiş bir şekilde değişmişti. Bülow'un iki kızının ve her ne kadar kocası bunu asla kabul etmek istemese de Wagner'in iki kızının annesi olarak, Wagner'in tam yet-

kili özel sekreteri sıfatıyla -Münih'te buna "posta güvercini" adı veriliyordu- Wagner davasının gelişmesi için yoğun diplomatik uğraşlar içindeydi. Besteciye büyük bir tutkuyla bağlı olan Kral ile yaptığı geniş kapsamlı, Fransız törenselliği ile *Lohengrin* methiyeleri arasına sıkışan mektuplaşmasının tek amacı, Bavyera monarşisini tiyatro dahisinin arabasının önüne koşmaktı. Hatta karşısına çıkan bazı engelleri daha kolay aşabilmek için, Kral'ın şüpheli annesine okuyucu olarak hizmet etmeyi bile düşünmüştü. Bir yıl sonra Cosima'nın entrikaları sabırlı Kral'ı bezdirmiş ve sanatçı çiftle arasına ölçülü bir mesafe koymasına neden olmuştu.

Wagner'in Münih'ten kovuluşunun üzerinden oldukça uzun bir süre geçtikten sonra bile, her ikisi de Kral Ludwig'e aralarındaki ilişkinin sadece dostluk temellerine dayandığını ispat etmeye çalışıp duruyorlardı. Oysa bu arada Zürih Gölü kıyısında, Kral'ın özel kasasından finans sağlayarak sıcak bir aile yuvası şeklinde döşedikleri Tribtschen Villası'nda, bir müddet sonra evlenerek meşrulaştırmayı umdukları çocuklarıyla birlikte karı-koca hayatı sürmeye başlamışlardı. Fakat bunu gerçekleştirmek için önce Cosima'nın kocasından boşanması gerekiyordu.

Cosima, 1868 yılının Ekim ayında, kocası Hans von Bülow'u çok zor da olsa boşanmaya ikna edebilmek için Münih yollarına düştü. Yanında Wagner'in kızları Isolde ve Eva'yla birlikte, onlardan yaşça daha büyük "Bülow kızları" Daniela ve Blandine de vardı. Fakat tüm yalvarma ve tehditlerine karşın, Bülow şimdilik böyle bir şeye yanaşmıyordu. Çünkü birincisi onu hâlâ seviyordu, ikincisi kızlarını Wagner'e terk etmek istemiyordu, üçüncüsü de Katolik olan Cosima için bir boşanma zaten sözkonusu olamazdı, ki bu düşüncesini kayınpederi Liszt de hararetle destekliyordu.

Bunun böyle olacağını önceden tahmin eden Wagner, hatıratında da belirttiği gibi, Cosima'dan bağlı bulunduğu

mezhebi değiştirmesini istemiş, bu da onun ağır çelişkiler yaşamasına neden olmuştu.

Roma'da bir Abbé olarak yaşayan ve dindar prensesin hâ-lâ etkisi altında bulunduğu babasının olurunu almak için, Cosima bu kutsal şehre bir hac yolculuğu yapmak zorunda kaldı. Fakat bunun sadece düşüncesi bile Wagner'i kıskançlık krizleriyle dolu bir paniğe sokmaya yetmişti. Bu seyahati engellemesi için Cosima'nın üvey kız kardeşi Claire'i arabilucu olarak görevlendirmek isteyince, bu tür entrikalardan hiç hoşlanmayan sevgilisinin oldukça öfkelenmesine neden olmuştu.

Wagner bu utanç verici durumdan -Kral'ın gözünden düşmüştü, karısıyla kavgalıydı, Bülow'un fikrini değiştirmesi veya Liszt'in onay vermesi ihtimali hiç yoktu- kurtulmak için her zaman kullandığı silahına sarıldı: Kaçıyordu. Ailesinin yanında avunabilmek için Kasım başında birinci mevkii bir bilet alıp Leipzig'e gitti. Ve burada, Brockhauslar'ın salonunda, tesadüfen davet edilmiş bulunan Nietzsche ile tanıştı. Genç adam onu can kulağıyla dinliyor, yazılarından ezbere pasajlar okuyor ve geleceğin Wagner mezhebinin bir müridi olarak kendisini açıkça ortaya koyuyordu.

Cezbe İçindeki Mürit

NIETZSCHE'NİN 1869 yılından beri yirmibeşe yakın ziyarette bulunduğu Wagner'in Tribtschen Villası, 1888 yılında bir ip cambazı gibi deliliğin kenarında dolanan hastanın hatıratında, efsanevi Naksos Adası'na dönüşmüştü. Mitolojik zamanlarda Prenses Ariadne, sevgilisi Theseus tarafından burada terk edilmişti, ta ki Tanrı Dionysos gelip ona labirentin dolambaçlı koridorlarıyla belli bir benzerliğe sahip olan ilâhi cennetin yolunu gösterene kadar.

Dionysos'un Ariadne'yi teselli etmek bir yana dursun, onun hoyratça kulaklarını çektiği Nietzsche'nin bu şaşırtıcı varyasyonu, yine aynı şekilde şaşırtıcı olarak 1888 yazında kaleme aldığı *Putların Çöküşü* adlı eserinde ortaya çıkmaktadır. Nietzsche, bu muzip oyunun Prenses Ariadne, yani Cosima von Bülow'un, "felsefeci sevgilisi", yani yazar ile bir zamanlar Naksos Adası'nda yaptığı meşhur diyaloglarda geçtiğini öne sürer.

Naksos Adası'yla ilgili bu benzetme, Nietzsche'nin zaman ve mekân olarak kendisinden uzaklaşan Tribtschen Villası'm Dionysos'ca fantasmagoryalarına yerleştirdiği tek gizemleş-

tirme değildi. “Neden bu kadar bilge olduğunu” tüm dünyaya ifşa ettiği biyografik eseri *Ecce homo*’da, onu göklere çıkarmaya devam edebilmek için hayalinde Wagner Villası’na geri dönmektedir. Coşkuyla “Richard Wagner ile olan samimi ilişkisinin” kendisine “ne kadar yürekten ve derinden huzur verdiğinden” söz eder, fakat özellikle de Tribschen günlerinden... “Güven, neşe ve ulviyet dolu günler... Başkalarının Wagner ile ne yaşadığını bilmiyorum: fakat bizim aramıza asla kara bir bulut girmedi.”

Kendisinin de gayet iyi bildiği gibi bu söylediği gerçeklere uymuyordu, fakat böyle olmasını o kadar derinden arzuluyordu ki, coşkulu hayal gücü onun isteğini yerine getirdi. Halbuki en geç 1872 yılında Bülow, ona uzaklaştırılışının gerçek nedenlerini ifşa ettiği zaman, Nietzsche “başkalarının Wagner ile ne yaşadığını” öğrenmişti; “güven dolu günlerin” keyfini onun sonradan yazdığı gibi “Wagner’in tabiatının ‘güvensizliğe’ ne kadar yatkın olduğunu” fark edene kadar sürmüş olmalıydı; hele Tribschen Villası’ndaki “neşe” ortamı Cosima’nın hiç mi hiç dikkatini çekmemişti: Seneler sonra bile o zamanki misafiri hakkında “o zavallı gece kuşu” diye anlatıyordu, asla “neşeli olmamış”, asla “gülmemiş” ve çiftin esprilerini asla kavrayamamıştı.

Meteorolojik olarak Tribschen üzerindeki gökyüzü genellikle bulutlarla kaplıydı ve sık sık tanrı Wagner’in etrafa yıldırımlar savurduğu fırtınalar kopuyordu. Tribschen asla bir cennet olmamıştı ve Nietzsche’nin mitolojik benzetmesinde mekânları şaşırmış olup olmadığı sorusu akla gelmektedir: Yaşadığı tecrübeler için Naksos kumsalından ziyade, Ariadne’nin kılavuzluğu olmadan içinden çıkılması imkânsız labirent benzetmesi çok daha uygun düşmektedir. Ancak Ariadne bu konuda başka planlar yapmıştı bile.

Yirmidört yaşındaki öğrenci Nietzsche’ye “Bay Minoturos ve sevgilisi” ile Tribschen’de tanışma fırsatı veren 1869

yılı, en başından beri “bir masalı andıran” hatlara sahipti: Friedrich Ritschl’in tavsiyesiyle Basel Üniversitesi, profesöre extraordinaryüs unvanı vermişti ve aldığı senelik ücret, tamı tamına Wagner Villası’nın kirasına eşitti. Orada onu kaidelere uygun olarak “geleceğin müziğiyle” karşıladılar. Nietzsche, 15 Mayıs 1869 gününe tekabül eden Pantkot Bayramı’nda Cosima-Wagner çiftine sürpriz bir ziyaret yapmak için trene atlayarak, Basel’den Luzern’ye gelmişti. Yeni unvanına uygun bir kıyafet giymişti: Başında gri renkli keçeden yapılma silindir bir şapka vardı, kalın bilge gözlüğü pos bıyıklarıyla, küçük adımları da sert bakışlarıyla tam bir uyum içindeydi. Aslında “biraz tedirgindi”, çünkü Wagner’in daveti neredeyse altı ay öncesine dayanıyordu. Buna rağmen Tribschen Yarımadası’na kadar yürüdü, evin önünde “uzun süre sessizce” bekledi ve “sürekli tekrarlanan acı dolu akordu” dinledi. Bestecinin üzerinde çalışmakta olduğu *Brünnhilde* operasının “beni uyandıran yaraladı beni” sözlerinin kederli tınısı, tam olarak evdeki havayı yansıtıyordu: Wagner bir kez daha politikaya karışmış ve başına gereksiz belalar sarmıştı.

Yahudilerin diğer insanlarla hukuk karşısında eşit olmaları Almanya’da resmiyet kazanırken, Wagner yirmi yıl önce yazdığı “Müzik’te Yahudilik” adlı kışkırtıcı yazısını tekrar ortaya çıkardı ve sevilen artist Eduard Devrient ile onun Felix Mandelsohn Bartholdy anısına adanmış olduğu kitaba çirkin saldırılarda bulundu. Antisemitik mücadeleyi körüklemek ve uygunsuz aile durumunu perdelemek için başlattığı bu girişim -şimdilik- amacına ulaşamamıştı. Arkadaşları ona yüz çevirdiler, kız kardeşi Luise ona “Yahudi risalesine oldukça üzüldüğünü” yazdı, Bülow ise soğukkanlı bir ifadeyle Wagner’in yeni risalesi ile “dünyadaki tüm dostluk ve kardeşlik bağlarını koparma noktasına geldiğini” ifade etti. Nietzsche’nin ani ziyaretinden bir hafta sonraya tesadüf

eden ellialıncı doğumgününde Cosima endişeyle, “Diğer dost ve akrabalarından ses seda yok. Ne kadar ayıp!” diye yakınıyordu.

Sadece bir kişi ona mektup yazmış ve destek vermişti. Pantkot Bayramı akşamının ziyaret için uygun olmadığına ortaya çıkması ve Tribschen çiftiyle ilk kez biraraya gelme imkânının iki gün sonraya sarkması üzerine, bu buluşmadan önce Nietzsche, kahramanı Wagner’e şairâne bir doğumgünü tebriki yazarak, “neredeyse bilinen tüm dünyanın” Wagner’i “bir bütün olarak kavramakta” yetersiz kaldığından şikâyet ediyor, buna karşın “ışığını gördüğü”, karşısındaki dehayı kavradığı, fakat her şeyden önce onda Yahudiliğin durmak bilmeyen ilerlemesi karşısında “biz zavalı Almanların” birden bire yitirdiği “daha ciddi ve daha yürekte gelen bir dünya görüşünü” algılayabildiği için, kendisini mutlu ve ayrıcalıklı hissettiğini ifade ediyordu. İmza-yı ise şöyle atmıştı: “En sadık ve en imanlı mürit ve hayranınız Baselli Prof. Dr. Nietzsche.”

Ne var ki Wagner’in antisemitizmi karşısındaki diz çöküşünü, “Barones von Bülow”un doğumgünü davetine katılmayacağını bildirmekle telafi etti. “Davetinize icabet etmeyi çok isterdim” diye yazıyordu, “şayet mesleğimin zincirleri beni Basel’deki köpek kulübeme bağlamıyor olmasaydı”. Gerçekten de kayıkhanesi ve Pilatus manzarası da dahil olmak üzere Wagner Villası ile karşılaştırıldığı zaman, ev işlerini gören kız kardeşi Elisabeth’in de itiraf ettiği gibi Nietzsche’nin odası “acınacak haldeydi”; ne var ki Wagnerler’deki doğumgününe katılmasını engelleyen, mesleğinin zincirleri değildi. “Ne yazık ki ‘hayır’ demem gerekiyordu,” diye ifşa etmişti arkadaşı Rohde’ye, “bir doçent olarak ahlak kurallarına dikkat etmem gerekir”.

Aslında papazın oğlunu korkutan, Wagner’in amiyâne Yahudi düşmanlığı değil, üstadının metresi ile olan gayrı-

meşru ilişkisinin doğurduğu ve kendisi tarafından bile açıkça görülebilen sonuçları: Cosima, Basel'den gelen misafirin karşısına hamileliği epey ilerlemiş bir halde çıkmış ve onda karnındaki çocuğun soyadını taşıdığı adamdan olmadığı yönünde bir intiba uyandırmıştı. Ürkek bir yapıya sahip olan Nietzsche bu skandal yüzünden "öğretim üyeliği" şöhretine leke sürülebileceği korkusu yüzünden, bir süre Wagner-Cosima çifti ile görüşmekten kaçındı. Kendisini bu derece utandıran bu meseleden, artık saklanamayacak duruma gelene kadar kız kardeşi Elisabeth'e bile söz etmedi. "Wagner ile Barones von Bülow'un beraberliklerinin," diye yazıyordu kız kardeşi, "o kadar da masum olmadığını yavaş yavaş anlamaya başlıyordum". Hatta Nietzsche, Siegfried'in doğumunu bile o kadar uzun süre gizledi ki, Elisabeth ilk kez Tribtschen Villası'na geldiği zaman, "varlığını kardeşinin o zamana kadar kendisinden sakladığı" küçüğü gördüğü zaman hayretler içinde kaldı.

Şüphesiz herkesçe malûm olan Wagner de, Nietzsche'nin "tabii olmayan çekingenliğini" fark etmişti. Cosima'nın sürekli olarak içine düştüğü günahkâr durumdan söz etmesinden ve "ızdırapların şehveti" olarak adlandırdığı duyguyu önplana çıkarmasından da hiç hoşlanmadığı için, Nietzsche'nin bu tutumu onu bir hayli sinirlendiriyordu.

Nihayet 1870 yılının Ağustos ayında gerçekleşen düğün esnasında Wagner kibirli bir tavırla bu ilişkinin meşrulaşmasına, hiç kimsenin daha önceki "gayrimeşru ilişkiden son derece rahatsız olan" Nietzsche kadar memnun olamayacağını söylüyordu.

Fakat Basel ve oradaki "baskı altında tutulan varoluş biçimleri" kısa zamanda onu iğrendirmeye başladığı için, abartılı hassasiyetini bir kenara bırakıp Wagnerler'in yanına bir kez daha "harika çırak" olarak girdi. 1869 yılı Haziran ayındaki ikinci ziyaretinde, Cosima'nın da notlarında yazdı-

ğı gibi, misafire “mükemmel bir havada” ve “yaz coşkusu” içinde bahçede dolu bir program eşliğinde kahve ikram edildi ve birlikte “Raeuberweg”de* gezinti yapıldı. Akşam olunca ise herkes kendisini ev sahibinin okuma aşkına bıraktı. Wagner’in Devrient aleyhinde yazdığı hicviyeyi okuması bir tesadüf değildi, çömezine Wagner tarzı kültür yenilenmesinin ana hedeflerini gösteriyordu: Devrient’in yazı stilinde kendini gösteren dil yozlaşması ve Mendelssohn’un şahsında ifade ettiği Yahudi karşıtlığı. Leipzig’de olduğu gibi Nietzsche burada da onu büyülenmiş gibi dinledi ve bu zehir gibi metni gelecekte kullanmak üzere hafızasına kaydetti.

Tribschen’deki, sarayları aratmayacak yaşantı tarzı da misafir üzerinde büyük bir etki yapmıştı. Dağlar ve göl kenarına uzanan çayırar arasındaki gerçek bir “masal dünyasında” bulunan beyaz ev, Cosima-Wagner çiftinin ve Cosima’nın dört kızının yanı sıra, bir mürebbiye, bir dadı, kahya kadın “Vreneli” Stocker ve Nietzsche’nin besteleriyle alay edecek olan kocası Jacob’u; bunlar dışında bir uşak, bir kadın aşçı ve bir oda hizmetçisini de barındırıyordu. Koridorlarda bir Newfoundland ve bir Pinscher cinsi köpek koşuşturuyordu, ahırda Fritz adlı koşu atı ve Kral Ludwig tarafından hediye edilen Grane isimli binek atı barınıyordu, bahçede Wotan ve Fricka isimli tavus kuşları ötüşüyordu ve tavukların, koyunların, kedilerin ve sığanların yanı sıra, batıl itikatlara sahip Cosima’da karanlık duygular uyandıran yarasalar da eksik değildi. Misafir odaları ise, sık sık üstatları için partiyonlar kopya eden Wagner müritlerine ev sahipliği yapıyordu.

Wagner müridi Nietzsche’nin Tribschen’de geçirdiği ilk gecede, güya o fark etmeden, ev halkına bir kişi daha katıldı. “Sonradan öğrendiğime göre,” diye yazıyordu notlarında

(*) Hırsızlar yolu.

Nietzsche, "Siegfried o gece doğmuş". Aslında Wagner yaklaşan doğum yüzünden onun ziyaretini ertelemek istemişti, fakat Cosima gelmesi için ısrar etmişti. Zaten herkesin gözünde değer kaybettikleri bu zamanda, bir de "derslerinde Wagner'in opera ve dramlarını zikrettiğine emin olduğu" Baselli profesörü yitirmek istemiyordu. Böylece ona yüce bir Wagner dünyası oyunu oynayarak, gerçeği ondan gizlemeye çalıştılar.

Wagner-Cosima çifti arasında kriz yaşanıyordu. Cosima'nın "fedakârane" bir şekilde ilgilendiği kızlarını kısıkanan Wagner, sürekli olarak kavga çıkartıyor, çocuklara ev hapsi cezası veriyor, sinirine dokunduğu gerekçesiyle Cosima'ya nakış işlemesini yasaklıyordu - çünkü onun kendisinden başka bir şey ile ilgilenmesine dayanamıyordu. Cosima ise kocası Hans'ın akıbeti ve çocuklarının belirsiz istikballe-ri hakkında duyduğu yeni yeni endişelerle mücadele ediyor, "Richard'ın kendine hâkim olamaması yüzünden onlara bakamayacağından" korkuyordu. Günlüğüne bir "ölüm havası" hissettiğine dair düştüğü not üzerine, Wagner de sırf onu kızdırmak için aynı günlüğe "ölüm korkusu" notunu düşmüştü. Cosima'nın yeni döşedikleri ortak evlerindeki bitişik yatak odalarından birine taşınmayı reddetmesi üzerine, çocukluğundan beri muzdarip olduğu terk edilme korkusu, o günlerde bir panik halini almıştı. "Çocukların büyüdüğü bu günlerde, Richard'ın yatak odasının Cosima'nın- kine olan yakınlığı utanç duymasına neden olacağı için" en üst katta kalmaya devam etme kararı Wagner'in "pek zoruna" gitmiş; yastığını yorganını topladığı gibi, tek başına alt kata inmesine neden olmuştu. Doğumun arefesinde bulunan Cosima, onun kendisine "son darbeyi" indirdiğini hissetmişti; Wagner ise Beethoven'in "elliye yedi yaşında" öldüğünü düşünüyordu: O da o sıra bu yaşıyordu ve tüm alametler "tanrıların günbatımı"na işaret ediyordu.

O anda dostu Nietzsche kapıyı vurmıştı. Hâlâ “uyuşuk durumdaki” hamile Cosima, onun söylediklerini güçlkle takip edebiliyordu - “her şeyi uzak bir yankı gibi işitiyordum”- buna rağmen misafiri gerektiği şekilde ağırlamadan ve saat onbir sularında ona iyi geceler dilemeden odasına çekilmedi. Sabah üçe doğru ebe kapıyı çaldığı zaman Wagner daha fazla aşağıdaki evde kalmadı. “Hışımınla odama daldı,” diye yazıyordu Cosima günlüğüne, “ve beni ebenin gözetimi altında şiddetle sancı çekerken buldu. Onu ansızın karşımda görünce bir hayalet gördüğüm zannıyla çok korktum, hemen arkamı dönerek dehşet içinde onu odamdan kovdum”.

Siegfried'in doğumunda vuku bulan bu nahoş hadiseyi Wagner karısının ağzından günlüğüne aktarmıştı, onun gösterdiği aşırı tepki karşısında şaşkınlığa uğradığı açıkça belliydi. Wagner'in alınganlığının, sonrasında Cosima'nın kendisini “mahvolmuş” gibi hissettiği sızlanmalarının sebep olduğu sürekli bir öfke hali miydi bu? Yoksa Bülow'dan olan ikinci kızı Blandine'in doğumunu mu hatırlamıştı? Sonradan yazdığı üzere, “o gün kâynvalidesinin eşi benzeri bulunmaz bir lakayıtsızlıkla kendisini yalnız bırakması yüzünden, doğum az kalsın korkunç bir dram ile sonuçlanacaktı”. Yoksa Hans'a karşı duyduğu suçluluk duygusu yüzünden onun geri döndüğü sanrısını mı görmüştü?

Yan odaya gönderilmiş olan Wagner, “doğum sürecine kulak misafiri” olmuş, “doğum yapan annenin” inlemelerini - Nietzsche bunları işitmek için kuvvetli bir uyku ilacı almış olmalıydı!- ve nihayet Vreneli'nin “Bir oğlunuz oldu!” çığlıklarını işitmişti. Zafer duyguları, gözyaşı boşanmaları, güneşin doğuşu ve Luzern kiliselerinin pazar çanları birbirine karışmıştı. Wagner'in “coşkulu duyguları”, arzu edilmeyen misafire o gün evden ayrılmaktan bahsetmeyi unutmamasına neden olacak kadar yoğundu. Zaten o da varlığını hisset-

tirecek kalıcı bir etki bırakmamıştı. Bu olayla ilgili olarak akıllarda bıraktığı tek şey, dostu Erwin Rohde'nin ismiydi. Cosima sancılar içinde kıvranırken, Nietzsche öfkeli ev sahibine Rohde'nin kendisini coşkulu bir mürit olarak tanıttığı mektuplarını okumuştı. Cosima iyileştikten sonra Nietzsche'den "bir müddet önce Bay Wagner'e okumuş olduğu dost mektuplarından kendisine de söz etmesini" istemişti.

Nietzsche eve geri döner dönmez bu hareketli hafta sonunu arkadaşına anlatmış, orada "kendisini şaşılacak kadar rahatlamış hissettiğini" söylemiş ve birlikte tapınacakları Wagner'in "hayal ettikleri her şeyi gerçekleştirdiğini, dünyanın onun insani büyüklüğünü ve doğasının emsalsizliğini anlamadığını" ifade etmişti. Bu mübalağalı sözlerin bir sebebi de, henüz altı hafta olmasına rağmen profesörlük unvanının ona yük olması, Basel şehrinin ona "pek yabancı ve sıkıcı" gelmesi ve tek avuntusu olarak "Wagner'in yakınlığının" kalmış olmasıydı. Bu yüzden "Bayan Fama"nın* onun hakkında çıkardığı dedikoduları da işitmezlikten geliyordu.

Artık Cosima Ariadne ile o zamanlar mitolojik rolüne henüz karar verememiş olan mürit Nietzsche arasında "Nakсос Adası'ndaki o meşhur sohbetler" başlamıştı; fon müziği olarak da, çalışına saatleri dışında tüm ilginin üzerinde toplanmasını isteyen besteci ev sahibinin *Nibelungen*** armonileri çalışıyordu. Ne yazık ki bu sohbetlerin içeriğine dair bilgimiz yok. Sadece Nietzsche'nin kız kardeşi, Tribschen'deki böyle bir gezintinin etkileyici izlerini hatırlıyordu. "Güneş henüz batmamıştı" diye yazıyordu *Gartenlaube**** üslûbunda, "fakat karla kaplı Tiflis üzerinde dolunay olan-

(*) Eski Romalılar'da dedikoduculuğun birçok gözü, kulağı ve dili olan dişi bir şeytan halinde kişileştirilmiş sembolü. – ç.n.

(**) Alman mitolojisinde cüceler soyu. Ortaçağ Alman edebiyatının başyapıtı sayılan *Nibelungenlied* (Nibelungen Şarkısı) destanı bu soyu hikâye eder. – e.n.

(***) Haftalık bir resimli edebiyat dergisi. (1853-1943) – ç.n.

ca parlaklığıyla yükselmeye başlamıştı bile". "Bayan Cosima ve kardeşim göl kıyısındaki Raeuberweg'de gezintiye çıkmışlardı - Cosima'nın üstünde ta eteklerine kadar inen geniş el işi dantellerle süslü pembe kaşmir bir elbise vardı; kolunda ise güllerle süslü büyük bir Floransa şapkası sallanıyordu". Bu şapka ve değerli elbise, bu konudaki yeteneğini düzenli olarak Paris'ten gelen en son moda dergilerini izleyerek geliştiren pembe âşığı Wagner'in ince ve lüks zevkini yansıtıyordu. Wagner ise o akşam başına kadifeden yapılmış "sanatçı beresini" geçirmişti, üzerine "siyah kadife ceketini" giymiş, buna uygun olarak da "gök mavisi ipek kravatını" takmıştı. Elisabeth dikkatini tümüyle yanında yürüyen üstada verdiği için öbür ikisinin ne konuştuğunu duymamış, bu nedenle de ortamı "herkes hülyalı bir sessizlik içindeydi" diye tasvir etmişti.

"Sessizliğin büyüü", ancak bu gezinti grubu malikânenin en yüksek noktasına varınca bozuldu; "Wagner, Cosima ve kardeşim, insan hayatının trajedisinden, Yunanlılar'dan, Almanlar'dan, planlardan ve arzulardan söz etmeye başlamışlardı". Bu sohbet öylesine eşsiz bir şekilde gerçekleşmişti ki, konuşmaya sessizce şahit olan Elisabeth "birbirinden çok farklı üç insanın böylesine harikulade bir uyum içinde bulunmalarını" bir daha asla göremeyecekti. Onu bu derece büyüleyen ne olduğunu Elisabeth sonraki yıllarda tam olarak hatırlayamamıştır. Cosima'nın Wagner ile ilgili ayrıntılara büyük önem verilen günlüklerinde ise, bu gezinti ve sohbetlerden tek kelime olsun söz edilmemiştir.

Nietzsche ismi ise sıklıkla yanlış yazılmakla birlikte, günlüklerde pek çok kez geçmektedir, ne var ki onun arzuladığı şekilde değil: eleştirel bir ifadeyle de olsa kısaca varlığından söz edilmiştir, fakat bir "dost" olarak değil, her an emirlerine amade olma görevini savsaklamaya meyilli bir mürit olarak. Yalnızca görevini layıkıyla yerine getirdiği ve tanrısının

borazanlığını yaptığı zamanlar, ifadesine az da olsa duygusallık katılıyordu. Fakat normalde günlüğe sadece ismi ve Tribschen'de büyük önem taşıyan unvanı yazılıyordu. 1869 Temmuz'unun sonlarına doğru -artık birbirlerini yakından tanıyor olmalıydılar- günlükte "Profesör Nietzsche'nin" ziyareti "yüksek kültürlü ve hoş bir insan" olarak kaydedilmiştir; ertesi gün de aynı isim ve unvan bu defa "yemek sofrasında" ve yine "çok hoş" olarak geçiyor. Fakat Nietzsche'nin *Azize Elisabeth* oratoryosunda "gül kokusundan ziyade buhur kokusu" bulunduğu yolundaki sözleri pek hoş karşılanmamıştı, çünkü bu şekilde hem eserin bestecisi olan Cosima'nın babasına, hem de Cosima'nın en sevdiği azizesine dokundurma yapmıştı. Fakat Wagner'in sonradan söyleyeceği gibi bu genç "züppe", Tribschen sakinlerinin gerçekte kimler olduğunu hiç mi hiç bilmiyor, misafirperverliklerinin yarattığı ideal tabloyu kendisi için yeterli buluyordu.

"Bu adam," diye başlıyordu Nietzsche ziyaretlerinden birinden sonra Wagner'e dair izlenimlerini toparlamaya, "bütün özelliklerinde öylesine mutlak ve kusursuz bir büyüklük, düşünce ve arzularında öylesine bir idealizm, öylesine asil ve sıcak bir insancılık, öylesine engin bir yaşam ciddiyeti gösteriyor ki, onun karşısında dururken bu yüzyılın seçilmiş insanlarından birinin karşısında olduğumu hissediyorum". Nietzsche, Wagner'in de bu düşünceleri paylaştığını, asla gereksiz alçakgönüllülük gösterilerine girişmediğini ve bu yüzden de kendisinden kayıtsız şartsız bir itaat beklediğini gayet iyi biliyordu. "Pederşahi kişiliği, Wagner'in tüm yaşamına damgasını vurmuştur" diye belirtiyordu babasız büyüyen ve yaşamında ilk kez olarak kendisini bir aile hiyerarşisinin alt basamaklarında bulan mürit; hatırladığı kadarıyla üst basamaklar "küçük Bülowlar, yani Elsa, Isolde, Senta ve Siegfried" tarafından, en üst basamak ise "tüm varlığıyla yüksek tabakaya ait olan zeki ve soylu Bayan von

Bülow" tarafından işgal edilmişti. Nietzsche, Tribschen'deki günlerini kariyer sahibi bir profesör için oldukça şaşırtıcı olan şu cümlede topluyordu: "Bu günler, Basel'deki profesörlüğümün en değerli sonuçlarıdır."

Arkadaşı Carl von Gersdorff da, coşku seviyesinin iyice yükseldiği bir mektup almıştır ondan. Wagner'in yanında kendisini öylesine "mutlak bir idealizm" ve "ulvi bir yaşam ciddiyeti" içinde hissediyordu ki, neredeyse "tanrıların yakınlarında" bulunduğunu düşünecekti. Bu coşkunun bir sebebi de, Wagner'in 1864 yılında kaleme aldığı "Devlet ve Din Üzerine" adlı yazısıydı. Nietzsche, koyu sis yüzünden üç gün mahsur kaldığı Pilatus Dağı'ndaki otel odasında bu yazıyı iyice incelemişti. Kral Ludwig'e ithaf edilmiş bu politik ve metafizik eserde- Nietzsche tarafından hemen hemen herkese tavsiye edilmiş olmasına karşın- tanrılara yakınlık yerine yazarının kurnazca bir çabası sezilenmektedir, çünkü cömert para kaynağının duymak istediği sözlerdir bunlar: tüm o rezil ithamlara rağmen Wagner hiçbir zaman "politik bir devrimci rolü oynamamıştı"; Wagner'in daha önce savunduğu gibi "devletin esas amacı ilerleme değil", aksine "durağanlıktı" ve hükümdar, yani Kral Ludwig, onun "vücut bulmuş silahıydı". Başka hiç kimse onun kadar dinin verdiği "ulvi teselli ve kudrete" muhtaç değildi, bundan daha kudretli bir tek silah vardı, o da sanattı. "Sevecen bir yaşam kurtarıcısıdır" sanat, "yaşamı bir oyunmuş gibi algılamamızı sağlar". Sanat sayesinde yaşamın bir oyuna dönüştüğü yolundaki şaşırtıcı düşünce tarzı, Ludwig'i ilerki oyun küpleri fantezisi için cesaretlendirmiş olabilir; şüphesiz kaynağını Schopenhauer'den alan ve sanatı "harka bir sanrı", anlaşılmaz "ilâhi bir rüya" olarak günlük hayatın zorlukları üzerinde bir yere yerleştiren bu düşünce, Nietzsche'nin ilk eseri olan *Tragedya'nın Doğuşu* adlı kitabının çekirdeğini teşkil etmiştir.

Tribschen'e yaptığı hafta sonu ziyaretleri Baselli profesör için "inanılmaz, fakat gerçek hayal sahneleri" haline gelmiştir; "Schopenhauer ve Goethe, Akhilleus ve Pindar" gibi idolleriyle karşılaşmaktadır orada - "inan bana!" diye bağıyordu arkadaşı Rohde'ye, yeni bir tarikata mürit kazandırmaya çalışır gibi. Kendisinin de inanmak istediği şeyler vardı - Tribschen'in yeni vatanı olduğuna, Wagner'in nihayet bulduğu babası olduğuna, onun tıpkı Tiyatro Tanrısı Wotan'ın kendinden genç olan oğlu Siegfried için yaptığı gibi kendi arzusuyla iktidarından feragat ederek, yeni bir ev ve yeni bir eş kazandıracığına. O andan itibaren devrim yerine "feragat" öğütlemek için Schopenhauer'in bu kavramını felsefesinin yeni dogması olarak benimseyen Wagner'in ta kendisi değil miydi? "İrade" ve "delilik"ten, et yemekten ve hayvan deneyleri yapmaktan, *Parsifal* adlı eserinde de belirttiği gibi, günahkâr kadın çekiciliğinden feragat etmek gerektiğini o söylememiş miydi?

Her şeyden feragat eden Wotan'ın tam aksine, Wagner hiçbir şeyden feragat etmek istemiyordu. Yalnız biftek veya kadınlar değildi vazgeçmek istemediği, kendine ait bir krallık kurma düşünden vazgeçmeye de kesinlikle niyeti yoktu. Münih'teki fiyaskodan sonra her şeyi Bayreuth üzerine oynamıştı. Ancak kendisine ait olan, kendi hükmünün geçtiği bir yerde zafere ulaşabilirdi. Bunun için de yardımcılarına, propagandacılarına, kendini inkâr edecek virtüözlere ihtiyacı vardı. Tribschen sakinlerine göre bünyesinde tüm bu özellikleri barındıran Nietzsche ise, baba kavramında ısrar ediyordu: Wagner'i, Goethe'nin Faust ilâhlaştırmasından esinlenerek, saf bir çocuk olan kendisini hayatın ve sanatın gizli öğretileriyle tanıştıran "Pater seraphice"* olarak adlandırıyordu; onu kendisini karanlıktan aydınlığa çıkaran bir kıla-

(*) Melek gibi baba.

vuz olarak yüceltiyor, ona ancak bir baba olarak saygı gösterebileceğini söylüyordu. “Wagner’in doğumgünü” diye üzerine basa basa söylüyordu, “aynı zamanda benim doğumgünümdür”. “Onu memnun etmek, bana başka herhangi bir kudretten çok daha çekici ve ulvi geliyor,” diye itiraf ediyordu bir diğer Wagner hayranı olan arkadaşı Rohde’ye.

Evdeki diğer bir kudret olan Cosima da, yakınlaşma belirtileri göstermeye başlamıştı. Aslında her zaman üstadın yaptıklarını ayrıntılı olarak kaydeden günlüğü, 3 Ocak 1870 tarihinde şunları yazıyordu: “Bütün hafta defterime yazamadım. Zamanımın büyük kısmını, dün aramızdan ayrılan Prof. Nietzsche ile geçirdim”. Tribschen’de geçirdiği günleri her zaman coşkulu bir şekilde kaydeden Nietzsche, Cosima’yla birlikte geçirdikleri bu Noel haftası hakkında neredeyse hiçbir şey yazmamıştı. Sadece Rohde’ye yazdığı mektupların birinde, o haftayı “en güzel ve en ulvi anısı” olarak değerlendirmişti. “Senin de bu büyüye vâkıf olman mutlaka gerekli” diye telkinler yağdırıyordu. Parisvari cazibesi miydi onu Cosima’nın tutsağı kılan, yoksa hafif peltek konuşmasının Fransız aksanlı boğuk sesi mi? Ya da zihin ve akıl yönünden ondan üstün olduğunu unutturduğu konuya atlama yeteneği mi? On yıl kadar önce Bülow’un bir arkadaşı, Ferdinand von Lassalle, Cosima’nın konuşma tarzı hakkında şunları söylemişti: “Karşıma geçip liseli bir Fransız kızının bilgi seviyesi ile bana bilgiçlik taslaması, oldukça canımı sıkıyordu”. Nietzsche ise buna bir türlü doyamıyordu.

Cosima da bunun karşılığını bekliyordu. 1869 yılı Noel kutlamalarından haftalar önce Nietzsche’den tedarik etmesini isteyeceği siparişlerin listesini hazırlamıştı; başka birçok şeyin yanı sıra ondan Dürer’in *Melankoli* isimli gravürü ile profesörün oraya varduktan sonra salona kurabileceği bir kukla sahnesi için dekor sipariş etmişti. Çocukların

“Knecht Ruprecht ve Christkindchen”^{*} tarafından hediyelere boğulmasından sonra, her şey üstadın ve anılarının etkisi altında kalmıştı: Amcası Adolph’un portresi, zor da olsa, Nietzsche’nin yardımı ile temin edilmişti, ayrıca içinde üvey babası Ludwig Geyer’in *Bellehem’deki Çocuk Kıyımı* adlı oyununun da bulunduğu bir yıllık vardı ki, Wagner onu daha Noel akşamından okumaya başlamıştı. Müteakip akşamlar hatıratını okuyan ve gündüzleri de “Orkestra Şefliği” üzerine yazdığı bir makale ile *Tanrıların Günbatımı*’nın giriş müziği üzerinde çalışan Wagner’in bu coşkusu, onun kısa zamanda bitkin düşmesine ve yerini Baselli müridine bırakmasına neden olmuştu.

24 Aralık’taki otuzdördüncü yaşgünü, Wagner’in bencilliği yüzünden gölgede kalan Cosima’nın artık misafirine ayıracak daha fazla vakti vardı. Wagner’in üvey babasına ait o eski püskü oyunu bulduğu o akşam bile, Nietzsche “onun üzerinde eskisinden daha büyük bir etki uyandırmıştı”. Cosima’nın Bayreuthlu biyografi yazarı Richard DuMoulin Eckart’a göre, “bazı doktrinlerinden ötürü” Nietzsche Cosima’ya itici gelmişti, ancak Noel ağacının altında, Geyer’in *Çocuk Kıyımı*’nın verdiği neşenin de etkisiyle olsa gerek, birbirlerine yakınlaşmışlardı. Ertesi gün, öğle yemeğinden sonra, Wagner’in sihirli mekânına girdiler: Büyük ihtimalle üstat öğle uykusundayken, Cosima Nietzsche’ye yazarının sanatsal ve dinsel vasiyetnamesi olan ve zamanlar henüz yayımlanmamış olan -o zamanın yazım biçimiyle kaleme alınmış- *Parsifal* taslağından pasajlar okudu. 1865 yılında Kral Ludwig için kraliyete ait dağ kulübelerinin birinde yazılan bu eser, aynı zamanda Wagner’in Cosima’ya duyduğu aşkla da ilintiliydi. Cosima, babasının daveti üzerine Hans von Bülow’la birlikte *Azize Elisabeth*’in prömiyerini izlemek

(*) Küçük İsa (ya da Noel Baba) ve yardımcısı. – ç.n.

için Budapeşte'ye gitmişti. Kıskançlık krizleri içinde kıvranan Wagner diğer sevgililerinin tümünü unutmuş ve kurtuluşu sanatta aramıştı. *Parsifal* metni Wagner için bir "kara gün dostu" olmuştu.

Cosima'nın okuduğu ve kendisine Wagner ile yaşadığı maceranın belirleyici bir kısmını hatırlatan efsanevi yazı, aslında müstehcenlikten hiç de yoksun değildi; hikâyenin içeriğinde "baştan çıkarmanın acıları", "gizli günahlar şeytani", "alelacele giyinmiş güzel kadınlar", kısacası, yalnız bir üniversite profesörünün bir kadınla yaptığı sohbet esnasında aklından geçmesi muhtemel olan kavramların tümü vardı. Bu acı imaların en can alıcısı bir "ana özleminin son nefesi" ile "ilk aşk öpücüğünün" kaynaştığı bir baştan çıkarma girişimiydi. Genç ve sadakatsiz bir anne tarafından kadife salonda çekingen ve coşkulu mizaçlı genç bir adama okunan bu metin, aslında son derece tehlikeliydi, çünkü hikâyenin sonunda kahraman günahkâr kralı öldürüp "vazifesini yerine getirmektedir". "Prof. Nietzsche ile *Parsifal*'i okuduk" diye yazmıştır sonradan günlüğüne Cosima, "yine aynı korkunç etkiyi duydum!" 1865 Eylül'ünde gözyaşları içinde "*Parsifal*"den ne denli müteessir olduğunu anlattığı çekingen genç adam, Wagner'in samimi olarak "*Parsifal*" diye adlandırdığı Bavyera Kralı Ludwig'den başkası değildi. Cosima okumasını bitirdikten sonra üstat öğle istirahatin-den geri dönmüş ve Nietzsche'nin dostu Rohde'ye iftiharla anlattığı gibi, "çok duygulu bir şekilde onu nasıl bir görevin beklediğini ifşa etmiştir". Belki de içten içe günahkâr kralın mirasına konan saf budala, *Parsifal*'in görevini üstlenmeyi ümit ediyordu.

Cosima da onun başını döndürüyordu. Cosima'nın mektupları, bu henüz hiçbir yaşam tecrübesine sahip olmayan kitap kurdunun aklını karıştıracak imalarla dolup taşıyordu. Bir keresinde onu ziyaretinden sonra geride "hüzünlü

bir hava" bıraktığını ve onun kendisine şans getirdiğinden "kesinlikle" emin olduğunu yazmıştı. Ne var ki bu içten mektuplaşma, Cosima'nın aynı zaman zarfında tuttuğu günlük ile karşılaştırıldığı zaman, ortaya bambaşka bir tablo çıkıyordu: Prof. Nietzsche şans yerine, "tek amacı R.'yi yermek olan" yeni bir kitap üzerine kötü havadisler getirmişti sadece; bu nedenle onun gidişinden duyduğu hüznün de onunla değil, onun terk ettiği insanla ilgiliydi: "R. bu dünyada ne kadar da yalnız!" Bu durumda Baselli profesör de bir teselli olamazdı. Wagner de kısa bir zaman sonra "mükemmel bir sohbet arkadaşı" bulduğundan söz ederken, onu değil, Goethe'yi kastediyordu. "Böyle bir insanın arkadaşlığı sayesinde" diyordu Cosima'ya, "nihayet kendi mukadderatıma vâkîf oldum".

Nietzsche ise kendi mukadderatını Tribschen'deki sanatçı çiftin yanında bulduğuna emindi ve bu da ona "bu küçük adaya" iki kişi olarak gelme cesaretini veriyordu: 1870 Haziran'ında ilk kez olarak uzun zamandır üstat için "dinî duygulara eşdeğer bir saygı ve hayranlık" besleyen dostu Rohde'yi Tribschen'e getirdi. Nietzsche daha 1868 yılında ona "Wagner müziği" ile ilgili olarak taşıdığı "çoşkulu sezgiden" söz etmişti: "Fakat bütün bunların tadını senin gibi bir arkadaşla çıkarmak, benim için yakıcı bir ihtiyaçtır". İki arkadaş Tribschen sakinlerini epey etkilemişlerdi. "O iki mükemmel gün için size teşekkür borçluyuz," diye yazıyordu Nietzsche Tribschen'e, "Aslında benim için dört gün gibiydi, çünkü dostum Rohde'nin tüm hissettiklerini ben de algılıyor ve böylece her şeyin tadını iki kez çıkarabiliyordum". Bu açık sözlülük karşısında Cosima gülünç denilebilecek bir yanlış anlama ile "onun ve dostunun Tribschen'de hoşça vakit geçirmeleri" karşısında sevincini ifade ediyor ve bu manada "Tribschen'e her zaman birlikte gelmelerini" öneriyordu. Zaten "yüksek otorite" olan üstat da "insanın

en emin şekilde ikili olarak yürüyeceğini” söylemişti. Bu hassas meselenin Wagner ve Cosima tarafından bu kadar kolay bir şekilde kabul görmesi, Nietzsche'nin içini oldukça rahatlatmıştı.

Okul zamanında Klasik Antik Çağ ile ilgilenmiş olan üstat, tutkuların bu biçimine yabancı değildi. Nisan ayında Cosima'ya “Yunanlılarda Aşk” konusunu anlatmış ve “eğer bugün artık tahayyül edemeyeceğimiz bu aşk bir rezillik olarak yozlaşmaz ise, o takdirde en yüksek estetik mertebeye ulaşabilir” demişti. Kendisini ancak dava arkadaşının yanında olması durumunda bir bütün olarak hisseden Nietzsche, işte bu şartlar altında Tribschen'e gelmişti: Wagner'in himayesi ve yol göstericiliği altında, onun ifadesiyle “trajik kültürü” yazarak ve öğreterek yeniden dünyaya getirmeyi amaçlayan sanat tutkunu bir Yeni Yunanlı olarak. “Buna karşın kadına tapınma ise,” diye sürdürüyordu Wagner sevgilisine yaptığı açıklamaları, “bizi antik dünyadan ayıran yeni bir amildir”.

Birbirinden ayrılmaz iki arkadaşın ziyaretlerinden sonra, Cosima kendisine getirilen hediyeye için teşekkür ediyordu: “*Melankoli* gravürü, son ziyaretinizin güzel bir nişanı olarak burada kalmıştır; o, sohbetlerimizin birçoğunun ruhunu teşkil ediyordu”. Cosima'nın ta 1869 Noel'inden önce Nietzsche'den hediyeye olarak istediği bu Dürer gravürü ancak Mayıs ayında Rohde tarafından Venedik'te bulunmuş ve arkadaşı için temin edilmişti. Fakat alış verişten önce aralarında mektuplaşmak suretiyle, fiyatı “400-500 İsviçre Frankı” civarında olan orijinal eser yerine, “posta masrafiyle birlikte 18,5 İsviçre Frankı” tutarında olan kopyasının yeterli olacağı konusunda anlaşmışlardı. Görünüşe göre bunu Tribschen'de fark eden olmamıştı.

Teslimiyet Okulu

DÜRER'İN melankolik meleği, Nietzsche'nin özel mitolojisine dahil olmuştu. O muammalı varlık ile arasında bir akrabalık bağı olduğunu hissediyordu, sonunda bir şiirle -"başını eğmiş, ta dizine kadar"- onun derin düşüncelerine nüfuz etti ve düşüncelere dalmış "tanrıça"da, kendisinden bu gravürü ısrarla isteyen Ariadne'sini keşfetti. Tiyatro dâhisinin merasimlerden sorumlu eşinin uzun zamandır eski hatalarından dolayı kendine eziyet ettiğini ve hatıra defterini faydasız sızlanmalarla doldurduğunu fark etmişti. "Bu dünyada yaptığımız tüm hataların bedelini en kanlı şekilde ödemek zorunda olduğumuzu anladım," diye yazıyordu tövbekâr Cosima, "çünkü ben bu acımasız adalet mekanizmasının bir aleti olarak, kendi kendimi cezalandırmak zorunda kaldım".

Kendi kendinin işkence aleti olan kurban simgesi -Nietzsche ileride ona *Ariadne'nin Yakınması*'ni adayacaktır-, Cosima'nın aklına 1869 Ağustos'unda Dürer'in ıssız denize bakan düşünceli meleği gibi, Dört Kanton Gölü'ne bakarken aklına gelecekti. Gravürdeki melek figürü kanatları kı-

rılmış olarak, çıkış yolu olmayan bir labirentin içinde, başının üzerindeki alaycı bir yarasa olduğu halde, düşünüp duruyordu. Cosima, bu yarasaı “kaçınılmaz acıların habercisi” olarak gördüğünü Nietzsche’ye itiraf edecekti.

“Acılarım derinleştikçe,” diye yazıyordu Cosima günlüğüne, “içimde bu acılardan garip bir haz alma duygusu gelişiyor”. Fakat kimseye söylemediği bir şey vardı ki, bu hazla birlikte, içinde başkalarına acı çektirme arzusu da geliyordu. Sonraki hayranlarından Houston Stewart Chamberlain, ondaki bu eğilimi “insanı dizginlemeyi pek iyi başarıyor” diyerek ifade etmişti. Wagner de bu konuda bazı tecrübeler yaşamıştı. Aralarındaki yirmidört yıllık yaş farkına rağmen onun azarlarından bir çocuk gibi korkuyor ve karısının, yaptığı çeşitli hataları onu aşkından mahrum bırakarak cezalandırması karşısında ölesiye acı çekiyordu. Wagner, Cosima’nın kendisine eziyet ettiği karabasanlar görüyordu. Hatta bu karabasanların birinde Cosima’nın babasının kendisini öldürmek için “bir işkence aletiyle” birlikte ortaya çıktığını bile görmüştü. “Ve ben,” diye anlatıyordu Cosima, Wagner’in rüyasında kendisine biçilen rolü, “babam tarafından kapıyı kollamakla görevlendirildikten sonra, soğuk bir bakışla yan odaya geçiyorum”. Onun cinayete böylesine soğukkanlı bir şekilde iştirak etmesi karşısında, uyuyan adam “korkunç” bir çılgınlıkla yerinden fırlamıştı.

Erken dönem Wagner felsefesini benimseyen Nietzsche için rüya âlemi ve “sonsuz uçurum karşısında duyulan dehşet”, ayrılmaz bir şekilde müzikle bağlantılıydı. *Melankoliye* adlı şiirinde o melek, sadist bir “kötü tanrı” olarak onu korkutmak, “çirkin yüzüyle” onu “sarsmak” ve tehditkâr eliyle “titretmek” için, düşünceli ataletinden sıyrılarak harekete geçer. Ne var ki içinde duyduğu bu sarsıntı bir mucize kabiliinde şarkıların titrek melodilerine ve nota kâğıdındaki “ritmik figürlerin” çırpınışlarına dönüşür. Muhtemelen

1871 yazında o dağ otelinde de olduğu gibi “melankoli” onu şiddetle tesiri altına alınca, bir piyano bulabildiği zamanlarda saatlerce irticalen çalıyor, diğer müşteriler de “bu büyük, ciddi, ve çok sesli ilâhi vahiye” kulak kabartıyorlardı. “Öylesine büyük bir ifade gücü ve öylesine derin bir inançla çalıyordu ki, dinleyicilerin üzerinde kesinlikle karşı konulamayacak bir etki yaratıyordu,” diye anlatıyordu içlerinden biri.

Melankoli veya cezbe durumlarının kendiliklerinden müziğe dönüşmelerini sağlamak, onun özel yeteneğiydi. Beste yapmak konusunda, Wagner’in dediğine göre, sandığı kadar iyi değildi. Schulpforta’da Ortlepp’den aldığı ilham ile yaptığı “harika doğaçlamalar” ile arkadaşlarını coşturduğu dönemde doğaçlamacı bir virtüöz olarak isim yapmıştı ve “garip dalgınlıkları” Basel’de bile konuşulur olmuştu. Gece davetlerinde ondan piyano çalması rica edildiğinde, onu aletin başından kaldırmak mümkün olmuyordu. “Nietzsche olan biten hiçbir şeyi fark etmiyordu,” diye anlatıyordu bir arkadaşı, “hayaller âlemine dalıyor, kendisiyle baş başa kalıyordu - ve hayretler içindeki topluluğun elinden onu kendisiyle yalnız bırakmaktan başka bir şey gelmiyordu”.

Başlangıçtaki tutuk çalışı, ancak kendisini armonik tesadüflerin kollarına bıraktıktan ve bu tesadüflerin “tuhaf” figürlerini “mükemmel bir tekniğe” dönüştürmeyi başardıktan sonra akıcılık kazanmıştı. “Nietzsche’nin tuşlara vurma tarzı son derece şiddetli, ancak sert değildi,” diye övüyordu onu besteci hayranı Köselitz, “yaptığı müzik neredeyse konuşuyordu, pek çok ahengi birarada barındırıyordu ve değişik nüansları vardı”. Müzisyenliği o zamanlar bile alay konusu olan Nietzsche’ye hakkını teslim etmek için, onu piyanonun başındayken görmek gerekiyordu.

Cosima onu piyanonun başında görmüştü. Üstat beste yapmaya ara verip de köpekleriyle kısa bir gezintiye çıktığı

zaman, evin misafiri Tribschen'in kutsal tuşlarına dokunma şansını yakalıyordu. Tutkuyla icra ettiği *Usta Şarkıcılar* ve *Tristan* girişleriyle, bazen de kendi besteleriyle, evin hanımını etkilemeyi başarıyordu. Gerçi kendi besteleri şüphe uyandıracak kadar Schumann tarzını andırıyorduydu da, genç müzisyenin ateşli icrası Cosima'nın onu hararetle alkışlamasına yetiyordu. Kısa bir süre sonra aralarında ruhsal bir benzerlik olduğunu da fark etmişti: Misafiri icra sırasında kolaylıkla kendinden geçiyordu. Bu durum, trans hali konusunda tecrübeli olan Cosima'nın, onun "bir halüsinasyon, bir sarhoşluk" hali içinde olduğunu düşünmesine yol açıyordu. Sonraları, onun Wagner'in "çok kuvvetli" etkilerinin meydana getirdiği bir "iç huzursuzluğu" yüzünden çalmaya başladığını yazacaktı. Ne var ki icrası kendi serbest akışına kavuşur kavuşmaz, piyano tanrısı Liszt'in kızı onu sonradan itiraf edeceği gibi "ürkek" bir dalgınlıkla dinliyordu.

Nietzsche'nin halüsinasyon görmeye olan eğilimi -bir defasında kısa süre önce koleradan ölen ev sahibini, bir keresinde de sandalyenin arkasında hırıldayan bir siluet görmüştü-, tuşların önünde girdiği cezbe hali yüzünden daha da artmıştı. Batıl inançları olan Cosima, birlikte "masa kaldırma" ve "müzik kehaneti" deneyleri yaptıklarından, pek çok kez söz etmiştir. Bu arada piyanonun başında yeraltı dünyası ile ilişki kurmaya çalışan misafiri, Cosima'yı iyiden iyiye bu doğaüstü havaya sokmuştu. Daha sonraları Nietzsche'nin Bayreuth'taki kitapçı Giessel'e ait evinde yaptıkları bir seans esnasında, ilginç bir olay yaşanmıştı: Nietzsche, yarı karanlık odada "Manfred" meditasyonu üzerine doğaçlama yaparken, kanepede hayaller âlemine dalmış olan Rohde, ansızın kuvvetli bir sesle yerinden sıçrar: "Çık ortaya, ey ruh!" Fakat bu gibi olaylara oldukça "kapalı" bir insan olan Rohde, ruhun gelişini bir nebze olsun fark etmemiştir.

Nietzsche, piyano konusundaki yetenekleri ile, kendisini Cosima ile birleştiren ve Wagner'in üzerine çıkartan bir kuzu elinde tuttuğunu pek çabuk fark etmiş olmalıydı. Wagner isterse dünyanın en iyi bestecisi ve şairi olsun - kendisi de pek iyi biliyordu ki, bir icracı olarak yaratılmamıştı. Nietzsche'nin dostu Carl von Gersdorff, bir keresinde şaka yollu olarak Wagner'in "sıçanın flüt çalışı" gibi piyano çaldığını söylediğini hatırlıyordu. Üstadın bu pek belirgin eksikliği, Nietzsche'nin kibire kapılmasına neden olmuştu. Bir defasında en sevdiği öğrencisiyle birlikte uzunca bir süre dört el Wagner bestelerini çalmış, sonra da ona "hiçbir zaman iyi bir piyanist olamamış üstat Wagner'den çok daha iyi çaldığını" söyleyerek iltifat etmişti.

Ne var ki Nietzsche, Hans von Bülow veya Franz Liszt'in yanında, çalışkan bir acemiden başka bir şey değildi. Onu sevenler bile, bir süre sonra Cosima'nın deyimiyle "müzikli oynaşmalardan" bıkmışlardı. Cosima ise her zamanki gibi durumu idare ediyor, sadece uşak Jacob misafirlerinin piyano performansı için "bana pek de iyi gelmedi" der gibi bir işaret yapınca, arkadan kıs kıs gülüyordu; Wagner ise her zamanki gibi sertti, çünkü kendisinin olduğu yerde ne başka bir tanıya, ne de müzik hastası bir profesöre tahammülü yoktu. "Hayır, Nietzsche, siz gerçekten de bir profesör için fazla iyi çalışıyorsunuz." diye bir dokundurma yapmıştı bir defasında, fakat Nietzsche bu sözleri bir iltifat olarak algılamış olmalıydı.

Nietzsche, kendisine olan güvenini artıracak her türlü hayali hemen kabul etmeye hazırdı. Bayreuth için bağış toplanması amacıyla düzenlenen 1871 Mannheim Müzik Festivali'nde Nietzsche "ilk kez topluluk önüne çıkması esnasında Bayan Cosima'ya kaval-yelik etme şerefine kendisine nail olduğundan" söz ediyordu - ne var ki Cosima'nın bu festival hakkında tuttuğu detaylı notlarda bu olaydan

hiç söz edilmiyor. 1872 yılında Bayreuth'da verilen bir akşam yemeğinde herkesin onu alaya almasına rağmen, o kendisine iltifat edildiğini sanıyordu. "O akşam," diye anlatıyordu arkadaşı Gersdorff'a gururla, "güneşin altında verilen çok başarılı, keyifli ve zararsız bir yemek ile kapatıldı. Kadın olarak bu yemeğe sadece Bayan Wagner ve Bayan von Meysenburg katılmıştı. Bu iki hanım arasında oturma şerefi bana layık görüldü ve bana bir İtalyan operasından esinlenerek Sargino, yani 'aşk talebesi' ismini verdiler".

Şayet Nietzsche bu opera hakkında bilgi sahibi olsaydı, herhalde bu sözleri söylemezdi. Çünkü Ferdinando Paër'in bu unutulmuş "dramma eroicomico"sunun kahramanı Sargino, babasından ve hatta atından bile korkan ağlamaklı bir budala olarak, kadınların alay konusu olan bir tipteydi. Bu az duyulan operanın konusunu büyük ihtimalle misafirlerden sadece biri biliyordu: Richard Wagner. 1833 yılında Würzburg'da bu bestecinin eserleri üzerine araştırma yapmış olan Wagner, bu kibirli genç akademisyeni gülünç duruma sokmaktan hınzırca bir zevk duyuyordu.

Nietzsche'nin başka bir ismi ise "Anselmus" idi. E. T. A. Hoffmann'ın büyümlü masalı *Altın Kazan*'ın kahramanı da bir budala gibi davranıyor, ayakları sürekli elma sepetlerine doluyor ve Paër'in "aşk talebesi" gibi beceriksizliği yüzünden alay konusu oluyordu. Bu masal, *Siegfried* adındaki lirik şarkısının Tribschen Villası'nın merdiven sahanlığında ilk kez olarak sahnelenmesinden dolayı şöhret kazanmış ve 1870 Noel kutlamaları esnasında Wagner tarafından okunmuştu. Bu masalın en önemli kahramanları olan kudretli büyücü Lindhorst ve güzel "Ateş Zambağı" rolleri, elbette ki Wagner tarafından tevzi edilmişti. Nietzsche içinse, Lindhorst'un kütüphanesinde el yazmalarını kopya etmekten başka bir işe yaramayan ve gördüğü halüsinasyonları, sonunda bir serap ile ödüllendirilen yazıcı yamağı Anselmus rolü arta kalmıştı.

Nietzsche'nin Basel'e dönüşünden sonra "Arşivci Lindhorst ve Ateş Zambağı, öğrenci Anselmus'a" selam göndermiş ve bundan sonra gönül rahatlığıyla "istediği kadar elma sepeti" devirebileceğini bildirmişlerdi.

Onu duygulu bir öğretmen olarak takdir ettiği gibi, aynı zamanda makaraya alınacak bir zavallı olarak da gören Basel şehri, Nietzsche'nin bedelini çok pahalı ödemek zorunda kaldığı yanılığlarından biri olmuştur. Migren krizleri kronikleşmiş ve sürekli olarak çektiği uykusuzluk, onu uyku ilacı bağımlısı yapmıştır. Saygın profesörlük unvanının yanı sıra, ona bir lisede öğretmenlik görevinin de verilmesi, gücünün sınırlarını aşmasına neden olmuştu. Aldığı çok cüzi ücret yüzünden ise, harcamaları konusunda oldukça dikkatli davranmak zorunda kalıyordu.

Leipzig'deki son sömestresinde "sandalyesinin arkasında duran" ve "insanlık dışı, tüyler ürpertici sesler çıkartarak" kendisini perişan eden o esrarengiz silüetten şikayet eden Nietzsche, Basel'de geçen çok yorucu altı aydan sonra kendisine eziyet eden şeytani yaratığın kimliği hakkında detaylı bilgiler verebiliyordu: "Sandalyemin arkasında duran," diye yazıyordu, "mesleğimin ifritidir! Şeytan gelip onu almadan, o beni alıp götürcek". Arkadaşlarına yazdığı ve yardım istediği mektuplarında "aylardan beri aşırı bir tempoda çalıştığından" şikayet ediyordu, "hem de sadece bir yüksek okul öğretim görevlisi olarak da değil; aynı zamanda 'zavallı bir lise öğretmeni' olarak da".

Mektuplarına ve yaşamöykülerine itimat edilecek olursunsa, Tribtschen cennetine kaçıışı ona gerekli dinlenme ve zihinsel tazelenmeyi sağlamıştır; Ancak gerçekte Nietzsche burada istikrarsız ruh haline en az Basel'deki ağır çalışma kadar zararı dokunan başka bir tür suistimalin etkisinde kalmıştır. Çünkü profesörü burada teslimiyet okulu beklemektedir. Bu okulun ilk yasası şöyleydi: Ne kadar alçaltıcı

olursa olsun, sana verilen tüm görevleri yerine getir! Nietzsche'nin Tribschen'e yaptığı ziyaretleri öve öve bitirememesinin gerçek nedeni, kendisini ulak olarak kullandıkları gerçeğini örtbas etmek istemesidir. Lindhorst'un büyülü dünyasına girebilmek için ödemesi gereken bedelin, kendini inkar olduğunu çok iyi biliyordu; işlerinin yoğunluğundan dolayı bunu bir an için bile unutacak olursa, acımasız Cosima bunu ona hemen hatırlatıyordu. Her ne kadar Cosima sonradan imha ettiyse de, birbirlerine yazdıkları çok sayıda mektup, okuyana onunla Nietzsche arasında samimi, hatta eşit bir ilişki olduğunu düşündürebilir ve bu arada da kendi deyimiyle "Hanım Üstat"ın bu ilişkiyi sadece onu şevklendirmek için sürdürmüş olduğu gözden kaçabilir. Aralarındaki bu süslü ve özel ilişkinin ardında, Bülow'un alaylı ifadesiyle, Wagnerler'in her müridinin kabul etmesi gereken ruhani meclis saklıydı - bu ideolojik evcilleştirmeyi Bayreuth'ta bulunurlarken Bülow güzel bir kelime oyunu ile ifade ediyordu: "*Verbaireitknechtung*."*

Bu "âli" çiftin mektuplaşmalarında genellikle şu şekilde bir işbölümü uygulanıyordu: Cosima daha ziyade müritler topluluğuna ayartıcı veya ikaz edici mektuplar yazmakla yükümlüydü; bu mektuplarda samimi ifadeler kullanmasına rağmen, onları "Bay demidieu"nun** vekili ve "posta güvercini" olarak kaleme almaktaydı. Wagner ise mektuplarını genellikle eski dostlarına ve finansörlerine yazıyordu, yapacağı bir işi veya bir arzusu olduğu zaman da, Nietzsche gibi yeni müritlerine. Wagner'in ağdalı bir kibarlık ile küstahlığa varan bir aldırılmazlık arasında gidip gelen ifadeleri, Cosima tarafından süslü el yazısına varıncaya dek

(*) Bayreuthlular tarafından "köleleştirilmek" olarak ifade edilebilecek bir kelime oyunu. - ç.n.

(**) "Bay yarım tann".

mükemmel bir şekilde taklit ediliyordu. Cosima'nın mektupları sık sık Nietzsche'nin ruhunu derinden etkileyen o "genç kız muhabbeti" tarzından, efendisinin çömezine had-dini bildiren "Hanım Üstat" tarzına geçiveriyordu.

Kraliyet parasına ve bol miktarda personele sahip olan Tribschen sakinlerinin, elbette ki ayak işlerine bakması için hiçbir zaman Nietzsche gibi bir profesöre ihtiyaçları olmamıştı; yapmak istedikleri, bu bilgini kendilerine iyice bağlayarak onu özel çıkarları doğrultusunda iş görecek bir alet haline getirmektir. Bu özel çıkarlar ise "Bayreuth"tu. Örneğin Adolph Amca'nın portresini temin etmesi için Baselli profesörü devreye sokmuşlardı ki, bu aslında şu anlama geliyordu: Koca üniversite profesörü, Leipzig'e giderek müteveffa amcanın bir zamanlar oda hizmetçisi olan ve şu anda tabloyu elinde bulunduran kadının "izini sürecek", sonra da onu Cosima'nın ısrarla belirttiği gibi "tabloyu para karşılığında, tatlı dille veya zor kullanarak, nasıl olursa olsun kendisine yollayana" kadar "bir an bile rahat bırakmayacaktı". Nietzsche, bu görevi kız kardeşi Elisabeth'e devredecek kadar akıllıydı.

Daha sonra çeşitli fasılalarla gazete makalelerinin kesimi ve Leipzig'de Wagnerler'in resmî bir meselesini gazete ile-niyle duyurmak gibi işlerle görevlendirilmişti. 1869 No-eli'nden önce eline yine önemli, önemsiz birtakım talepler-den oluşan yeni bir liste ulaştı. Bu taleplerin arasında Wag-ner'in klasik eserlerden oluşan kütüphanesinin yeniden ciltlenmesi de vardı - "Yunan eserlerinin ciltleri kızıl kahve-rengi ve Roma eserlerinininkiler sarımtırak kahverengi ebru-lu kâğıttan olsun, sırtlar deri olsun, kâğıt kahverengi tonla-rında da olabilir, mesela beyaz, sarı, belki içinde ufak bir de leke, yazar isimleri ise değişik renklerde küçük kâğıtlara..." - bu noktada beceriksiz Nietzsche'yi dükkân tezgâhının önünde, elindeki sipariş pusulasını gözüne yaklaştırırken

tasavvur etmek gerekir. Bu işi bitirdikten sonra Eisengasse'de bulunan oyuncakçıya "ilişikteki pusulayı" verecek, sonra da mefruşatçıya giderek bizzat kendisi "üzerinde küçük yıldızlar veya puantiyeler olan bir tül" seçecekti, "şayet tül bulamazsa" o takdirde "tarlatan" da iş görebilirdi. Cosima ayrı bir notta bu isteklerini belirtmişti; Noel meleşinin giysileri için ihtiyaç duyduğu bu kumaşlar, ne yazık ki Luzern'de hiçbir dükkânda bulunmuyordu. Ve lütfen dört bardağıyla birlikte bir sürahi ve kukla oyunu için bebekler, elbette ki Kasper'le* birlikte...

Bir sonraki görev ise onun için yine utanç vericidir: Pahalı teferruatlara karşı özel bir ilgi duyan bir iç dekoratör olan Wagner, bir zamanlar Dresden'den devrim arkadaşı olan Mimar Gottfried Semper tarafından tasarlanan gümüş renkli lambayı edinmeyi kafasına koymuştu. Fakat iki eski arkadaş Münih'teki ortak tiyatro projelerinin iflasından bu yana birbirleriyle görüşemedikleri için, çok arzulanan bu oda süsünün temini için yine Nietzsche devreye sokulmuştu. Görevi gereği adını belirtmek istemediği bir "hanımefendi" namına Semper'e bir mektup sunan Nietzsche, Dresden Sinagogu'nun mimarından bu parçanın kendine has bir hususiyeti olduğu yolunda bir cevap alır: Sözkonusu bu eser, Dresden Sinagogu'na Yahudi cemaatinin bekâr üyeleri tarafından adandığı için, kendisine ancak "İsrail Cemaati Başkanlığı" veya "Meyer & Noske Kuyumcusu" yardımcı olabilir - yani kısa bir süre önce Wagner'in "gerçek veba mikropları" olarak nitelendirdiği insanlar.

Fakat buna rağmen Wagner bu "Sinagog ışığından" vazgeçmek niyetinde değildi. Fakat Cosima "Yahudilere vereceği sipariş yüzünden" rezil olma korkusu taşıdığı için, bir kez daha "Sevgili Bay Profesör" devreye sokuldu. "Sizi bir

(*) Kukla oyununda baş figür. - ç.n.

kez daha rahatsız edebilir miyim? Meyer & Noske'ye göndereceğim mektuba ne kendi imzama atmak istiyorum, ne de onu Zürih'ten postaya vermeyi". Çocukların mürebbiyesi tarafından yazılıp imzalanmış sipariş mektubunu ona gönderecekti, Nietzsche de isterse mektubun aynısını yazıp imzasını atabilir, isterse de sadece kendi adresini eklemekle yetinebilirdi. Nietzsche mektubu kendi yazmayı tercih etti. Bu süreç Cosima'nın günlüğünde önemsiz notlarla belirtilmiştir; 1870 yılında "Semper'in bir tasarımının" kendilerine ulaşması, sonra Dresdenli hekim Dr. Pusinelli'nin "lamba için" devreye sokulması ve sonunda da paranın aktarılması. 4 Eylül 1870 tarihinde, yani Siegfried'in vaktiz gününde, Cosima günlüğünde şevinçle belirtmektedir: "Semper lambası bugün evimizin bir parçası olmuştur".

O günden sonra Nietzsche, adını da kullanarak zamanının neredeyse tümünü Hollanda ringası, Rus havyarı, oniki adet gül fidanı veya "birkaç kilo Caramels dito Pâte d'Abri-cots"* ve benzer türde her cinsten siparişi Tribschen'e göndermek için harcayacaktır; hatta ilişkilerinin sonuna doğru mürit üstadına ipekli iç çamaşırı temini göreviyle bile onurlandırılacaktır. Tribschen'den Basel'e gönderilen sipariş listeleri günümüze ulaşamadığı için, filolog profesörün meslek dışı faaliyetlerinin boyutları tam olarak saptanamamıştır.

Ancak onun mesleki bilgilerine de ihtiyaç duyuluyordu: Edebiyat alanında oldukça bilgili olan Nietzsche'den Wagner'in oldukça kapsamlı kütüphanesini düzenlemesi istenmişti ve Wagner'in el yazısı bir taslağı için "iyi bir kopyacı" tavsiye edip edemeyeceği sorulmuştu; kendisi de tecrübeli bir yazıcı olan Nietzsche, kastedilen kişinin kendisi olduğunu hemen anlamıştı. Her şeyden önce, Tribschen'de bile takdir edilen hitabet yeteneği, üstadın da belirttiği gibi, mü-

(*) Bir tür tatlı.

ridin güvenilirliğini ispat edebileceği esas görevi için kullanılacaktı: Wagner'in anılarından oluşan *Hayatım* adlı eserin basıma hazırlanması. Wagner ondan ilk iş olarak Baselli matbaacı Bonfantini'den yazılı olarak fiyat almasını istedi; sonra da kendi deyiimiyle müridine "aşırı güven belirtisi" olarak, karısı Cosima'ya dikte ettirdiği "son derece değerli oldukça kalın bir tomar el yazmasını" gözden geçirerek "basım için değerlendirmesini" istedi. Bu iş çabuk halledilmeliydi, çünkü Wagner "müşterek dostları Cosima'ya" -hizmetkârının gururunu okşamak için yapılan bir iltifat gibi hediye etmek için, Noel'den önce hazır bir nüshanın incelelenmek üzere eline geçmesini istiyordu.

"En değerli dost!" mertebesine çıkmış olan Nietzsche, acemisi olduğu redaktörlük vazifesini layıkıyla yerine getirmek için var gücüyle çalışmasına rağmen, kısa zaman sonra baştan savmacılıkla itham edilmesine engel olamayacaktı. Düzeltmelerin yeterince itinalı yapılmadığını fark eden titiz işveren, tüm sayfaları matbaacıya geri göndermişti. "Üzgünüm, sayın dostum" diyordu, "fakat dizgicinin tashihleri ne kadar özensiz yaptığını sizin de görmeyi istedim". Fakat işini özensiz yapmakla itham ettiği kişinin, işin sorumlusu Nietzsche olduğu açıktır. Gözleri ileri derecede bozuk olan Nietzsche, onun için gerçek bir işkence olan tashih işinin yanı sıra, Wagner ailesinin simgesel "akbaba" tasvirli hayali armasındaki "karakteristik akbaba pençelerinin" kartal pençelerine benzememesine de dikkat etmek zorundaydı. Bunun dışında Wagner'in yazılarında görülen çok sayıdaki kronoloji hatasının düzeltilmesi ve az sayıda seçkin insana hitap edecek eserin şanına yakışır - "tam anlamıyla asil (Berlinlilerin söylediği gibi) olmasını belirtmeme gerek yok herhalde," diye yazıyordu Wagner - bir şekilde hazırlanması da, onun sorumluluğu altındaydı. Bir süre sonra Nietzsche her işe koşulan bir hizmetçi olmuştu. Üstat ise mükafat

olarak ona bu “gerçek Cermen yaşamöyküsünün bekçisi” olma unvanını verdi; hem de sadece kitap basılana kadar değil, ölümünden sonra da - 1870 yılında vuku bulan bu “vazifelendirme” töreni ile Wagner aslında onun kitabın basımıyla “biraz daha” yakından ilgilenmesinden başka bir şey istemiyordu.

“Büyük dâhiler,” diye yazıyordu o sıralar son derece meşgul olan mürit not defterine, “sıradan insanlar için anlaşılmaz ve ne yapacakları asla kestirilmez kişilerdir”; bu nedenle “bir otlakçıyı” andırır varlıklarının bekası için, “başkalarının köleliğine ihtiyaç duyarlar”. Nietzsche, üstadın bu sözlerle kime gönderme yaptığını gayet iyi biliyordu. Müridinin baskı altına alınmaya ne kadar yatkın bir insan olduğunu bilen Wagner, sızlanmayı hiç elden bırakmıyordu; “tüm işlerin kendi omuzlarına yüklendiğinden” şikayet ediyor, örneğin “Bayreuth’a yardım” amacıyla verilecek konser gibi etkinlikleri düzenlemede “kimsenin kendisine yardımcı olmadığını” söylüyordu. Wagner’in feryat ve figânlarından sürekli olarak etkilenen Nietzsche, her şeyi yüzüstü bırakıp ona yardıma koşmayı çok isterdi. Ancak Nietzsche, Wagner’in mirasçısı olarak bunu seve seve yapmaya hazır olsa bile, profesörlük unvanını feda etmesini Wagner şimdilik istemiyordu. Çünkü Nietzsche’nin çok aşikâr bir şekilde onun hizmetine sunduğu bu saygın makam, Wagner’e sadece toplumun gözünde değer değil, aynı zamanda Bayreuth için daha üst düzey propaganda yapabilme imkânı da veriyordu: Anlaşılan Tribtschen sakinleri ona *Nibelungen* için tanıtım turneleri düzenletmeyi, gelecekte kurmayı planladıkları *Revue* dergisinin redaktörlüğünü yaptırmayı, üstadın part-time asistanı veya politik ve metafizik bir dergi olarak düşünülen *Reformationsschrift*’in yazıışleri müdürü olarak çalıştırmayı planlıyorlardı.

Ancak Nietzsche verilecek en değerli görev olarak, küçük

Siegfried'in eğitimliği düşünölmüştü. 1869 yılının Kasım ayında Wagner'in veliahdı daha kundaktayken, babası onu kehaneti andıran bir bakışla "Nietzsche'nin profesörlük yaptığı yerde, onun pedagojik himayesi altında" görmüştü; "âli" çift ise "Wotan'ın Siegfried'in eğitimini izlemesi gibi, onu uzaktan gözaltında tutacaktı". Demek ki Wagner, mirasçısı olarak Nietzsche'yi değil, aksine onun da tahmin etmesi gerektiği gibi, kendi oğlunu seçmişti. Wagner'in tasavvurunda ise Nietzsche'ye Siegfried'in yetiştiricisi olarak Mime'nin, yani çabalarının karşılığı olarak talebesi tarafından öldürölen fesat cücenin düzenbaz rolü uygun görölmüştü. Fakat o zamanlar bu tür bir acımasızlık henüz düşünölmüyordu.

Zaman zaman bu görevini Nietzsche'ye hatırlatan Wagner, bu konuda asla aşırı pohpohçuluk gösterilerine girişmiyordu. "Doğrusunu isterseniz, karımdan sonra hayatın bana bağışladığı yegâne kazanım sizsiniz" gibi onun ağzından sıkça duyulan sözler, yalnız Siegfried ile ilgili bir mektup çerçevesinde anlam kazanmaktadır. "Siegfried ile benim aramda," diye yazmaktadır Wagner, "oğul ve torun ilişkisindekine benzer bir halkaya ihtiyaç vardır, o halka da ancak siz olabilirsiniz". Wagner baba, Nietzsche oğul idi; Nietzsche'nin gönlü, anlamı çok açık bu cümleye inanmaya hazırđı. Mirasçısı "büyüyüp geliştikçe" Wagner'in mektupları daha da ısrarcı oluyordu, hatta bir mektubunda müzisyenler çevresinde "aptalca şeyler" olarak nitelendirdiği Nietzsche besteleri hakkında övgü dolu sözler yazmıştı. "Oğlum bana sizi anımsatıyor, dostum," diye yazıyordu Wagner 1872 Ekim ayında, Siegfried üç yaşına bastığı zaman, "ve salt ailemle ilgili olarak duyduğum bencillik bana sizin için beslediğim tüm umutların teker teker gerçekleştiğini görmemi emrediyor". Bunların ne tür umutlar olduğunu müstakbel ev öğretmeninden hiç saklamıyordu: "Oğlumun -ah!- size ihtiyacı var!"

Bir süre sonra Nietzsche, tanrısının kendisinden ciddi olarak ve “sadece ailesiyle ilintili bencilliğini tatmin etmek için” profesörlük görevinden ayrılarak, çocuğunun eğitimcisi olarak Bayreuth’a yerleşmesini istediğini idrak etti. En geç yetmişli yılların ortalarında yapılması planlanan festivalde “kız gibi bir oğlan” olan şımartılmış Siegfried’in bir eğitime ihtiyacı olacaktı. Nietzsche’nin eğitmen olarak Wagner çiftinin hizmetine girmesi, kendisi için düşündüğü bir pozisyonu kendi elleriyle bir başkasına teslim etmesi anlamına geliyor olacaktı. Böyle bir şey, “yüzyılın en önemli isimlerinden” biri olabilmek hırsıyla yanıp tutuşan Nietzsche’nin aklının ucundan bile geçmiyordu.

Müridinin dizginlerini sıkı sıkıya elinde tuttuğunu zanneden Wagner hiç farkında değildi ama, sunduğu Olympos kusursuzluğu tablosunun üzerine gölgeler düşmeye, Nietzsche’nin notlarında onunla kendisi arasına temkinli bir mesafe girmeye başlamıştı; Wagner’in karakterini çirkinleştiren ve yaratıcı potansiyeli ile açıklanması mümkün olmayan çelişkileri görmeye başlamıştı artık. Eski Tribschen günlerinin “Jüpiter”i Wagner, artık “garip bir bilmeceye” dönüşmüştür: kendisini aynı zamanda ahlâki olarak çöküntüye uğratan hayalci insanlık reformisti, kendisini malikânesinde zarif bir ev sahibi olarak takdim eden, fakat aslında iktidar hırsının tutsağı olan bir sömürücü, Nietzsche’nin 1888’de göklere çıkardığı gibi nüansların, yumuşak geçişlerin ve ara seslerin ustası, fakat özel ilişkilerinde kaba saba bir maskara - en önemlisi de, hayranlarının acı çekmesinden hoşlanan bir “dost”, Nietzsche’nin de anladığı gibi, başkalarının yardımı olmadan çözemeyeceği, garip bir muammadır o artık.

On yıl sonra, Bayreuth sakinleriyle arası tamamen bozulduktan sonra, Nietzsche onlarla olan hizmet ilişkisini eski bir hayvan hikâyesiyle tasvir etmiştir. Üstün insan müjdecisi-

si *Böyle Buyurdu Zerdüş*t adlı eserinde, başlangıçta kendisinin iradesi dışında daha güçlü olanın önünde boyun eğen “yüklenmeye hazır bir ruh” olduğunu söylemiştir: “Bir deve gibi diz çöker ve iyice yüklenmek ister”. Fakat Basel ve Tribtschen’deki yoğun işler ile aşırı yüklenen sabırlı deve Nietzsche, sonunda kendi “iradesini” aramak için “ıssız çöle” kaçar. Köle deve burada yüklerini atar ve hayvanlar kralı aslana dönüşür. Fakat Nietzsche’ye göre “efendi” olması için, önce yolunu bekleyen “altın parıltılı ejderi” öldürmesi gerekir; kahraman Siegfried’in Wagner’in Fafner’ine yaptığı gibi. “Yapmalısın” adlı ejder ile “İstiyorum” adlı aslan arasındaki savaşın sonucu hakkında en küçük bir şüpheye bile yer vermemektedir *Zerdüş*’ün yazarı, bu aslında onun Bayreuth sakinleriyle belirsizliğini korumakta olan ilişkisiyle değil, üstün insanının zafer dolu savaş müjdesiyle ilgilidir.

Dionysos ve Ariadne efsanesinde de, iktidar uğruna yapılan benzer bir savaş vardır: Kahraman Theseus, labirentin boğa başlı efendisi Minotauros ile boy ölçüşmek üzere, bir aslan cesaretiyle labirentin karanlık yollarına girer. Fakat insan katili bu canavara karşı kazandığı zaferini kendi kuvvetine değil, ailesinin gizemli bahçesinin sırrını ona ifşa eden prensesin ona olan zaafına borçludur. Aynı şekilde, Tiyatro Tanrısı’nın labirentinde tutsak olan kahraman Nietzsche de, tüm umutlarını kendisini bu anlaşılmaz ülkeden ve şüphelerinin “ıssız çölünden” kurtaracak bir Ariadne’ye bağlamıştır. Fakat görünüşe göre umutları boşa çıkacaktır.

“Dionysos Ariadne’den Kaçıyor mu?”

MÜRİDİN Wagner adlı “garip bilmeceyi” çözmek ve bu arada Cosima Ariadne’nin rolünün ne olduğunu açıklığa kavuşturmak için yaptığı ilk deneme, Nietzsche literatürünün gözünden kaçmıştır: Planladığı halde sonunu asla getiremediği *Empedokles** adlı bir dramın taslakları, yazarın “bir tür otoportresi”, ya da biyografi yazarı Curt Paul Janz’ın ifadesine göre “olmayı istediği gibi görünmesini sağlayan bir maske” olarak değerlendirilmiştir. Nietzsche’yi mitolojik figürlerinin içinde aramak genellikle doğru sonuç verse de, bu defa durum farklıdır. Hasta bir hastabakıcı olarak dramatik bir şekilde katıldığı 1870-71 Prusya-Fransa Savaşı’nda kaleme aldığı *Empedokles* taslakları kendi etrafında değil, ağır bir suça bulaşan ve dünyadan şüphe duyan tanrı benzeri bir insanın etrafında dönmektedir - fakat hiçbir sonuca ulaşamazlar ve aynı zamanda yazmaya başladığı Kleist tarzı kısa roman gibi, bitmeden sona ererler.

Nietzsche’nin başkahramanı olan Agrigentli gezgin filo-

(*) Yunanlı bir filozof. -ç.n.

zof, henüz yaşarken bile “mucizeler yaratan adam ve büyücü” olarak ün kazanmıştı. Ancak hayatı ve düşünceleri, Etna Yanardağı'nın içine yaptığı ve büyük sansasyon uyandıran ölüm atlayışının yanında pek az popüler olmuştur. Ruh göçü öğretisini yayan bir vaiz olarak yaşam ve ölüm çelişkisinin, oğlan ve kız bedenlerinde yeniden vücut bulan ruh olarak da cinsiyetlerin üstündeydi. Efsaneye göre, Hölderlin'in dramatik bir şöhrete ulaştırdığı ve ustasının ölümünden sonra “cehennem ateşinin geriye püskürttüğü demir ayak-kabıllarını” bulan sevgilisi Paudaklias, Empedokles'ten ayrı düşünülemez. I.Ö. 4. yüzyılda yanardağın içinde, ya da tarihçilere göre sürgünde ölen Empedokles'in o zamanlar altmış yaşında olduğu kabul ediliyordu. Yirmiyedi yaşındaki Nietzsche'nin *Empedokles* dramını yazarken kendisine örnek aldığı Wagner bundan sadece iki yıl daha gençti.

Schulpforta'da bulunduğu yıllarda öğrenci Nietzsche'nin dikkatini Hölderlin'in *Empedokles'in Ölümü* adlı eserine çeken kişi, kısa bir süre sonra bir bahçe çukuruna düşerek hayata veda edecek olan gezgin filozof Ernst Ortlepp'ten başkası değildir. “Birisinin kitleleri bu şekilde duygulandırabilmesi,” diye okumuştur burada genç Nietzsche Empedokles üzerine yazılan yazıda, “benim için sanki Jovi'nin yıldırımlarının ormanı tutuşturmasına eşdeğer, hatta daha da korkunç bir şey”. İşte bu onun dünyasıydı: “İlâhi bir yücelik taşıyan”, her söylediği halk tarafından “sanki Olympos'tan geliyormuş gibi” kabul edilen, insanüstü bir filozof. O zamanlar onyediyedi yaşında olan Nietzsche, yazdığı bir kompozisyonda Empedokles'in ölümünü “ilâhi gurur, insanları aşağılama ve yaşam bıkkınlığı” olarak göklere çıkartırken, korkunç bir önseziyle kendi kaderi olan “yıllarca sürecek bir deliliğin mezarını”, bahtsız şair Hölderlin'in geleceği olarak *Empedokles*'in satırları arasından bulup çıkarmıştır.

On yıl sonra Nietzsche, taptığı Wagner'i "Jüpiter" olarak adlandırıyor ve kendisini onun İsviçre dağlarının eteklerindeki Olympos'una lütfen kabul edilmiş olarak hissediyordu. Nietzsche için Empedokles, Akhilleus'un tragedyalarında ve Wagner'in müzikli dramlarında ifadesini bulan karamsar felsefeyi temsil etmektedir. "Tribtschen'in efendisi gibi," diye yazıyor Nietzsche, "bu filozof da kendisini 'toplumun devasa bir dönüşümünü sağlayacak kudrette' insan üstü bir yetenekle donanmış biri olarak kabul etmektedir: tanrıdan uzak olan bilim ve mantık egemenliğinin yıkılması, tözün cezbesel gizemlerine geri dönüşün sağlanması". Fakat Empedokles "panhellenist bir reformcu" olarak halkına "sevginin, demokrasinin, mal ortaklığının" yeni bir mitolojisini hediye etmek isterken, Wagner'in "salt insan-cıl" devriminde olduğu gibi, aniden vazgeçmiştir; bu yüzden de Nietzsche için "başarısızlığa uğrayan reformcuların" prototipi olacaktır.

Fakat tanrılar yok edilip, "insani varlığın" acıları için metafizik bir teselli kalmadığı zaman, geriye ne kalacaktır? Sadece sanat, müzikli dram ve coşkuluğuyla ölüm korkusunu ve uygurluktan tiksintiyi unutturan hayali rüya âlemini kuran sarhoş tanrı Dionysos'a çağrı. Nietzsche, kendisine göre "tüm dünyanın aşkını ve öpüşünü" temsil eden ve ayrıca ilk düşünür olarak "cinsel aşkı... tek başına ele alarak" âlemin özü "evrensel cinsel dürtü"yü ortaya çıkaran Empedokles'i, bu cezbeli kendinden geçmişliğin peygamberi ilan etmiştir. Ve Nietzsche, Richard Wagner'de teatral olarak Empedokles'in yeniden doğuşunu görür.

Sahra hastanelerinde görülen ölümcül bir hastalıktan sonra kurtulan, fakat hâlâ "sinir nöbetleri" ve savaş alanındaki "hiç son bulmayan acı dolu çığlıklardan" muzdarip olan Nietzsche, savaştan henüz dönmüş olmasına rağmen, ilk Empedokles taslağı üzerinde çalışmaya başlamıştır: Eski

tanrıları deviren ve mükafat olarak kral seçilen trajik bir kahraman olan - “En güzel kadın tarafından taçlandırılacak” - Empedokles şehrinin veba tarafından kasılıp kavrulduğunu ve insanların onun sonsuz kudretinden şüphe etmeye başladığını görmek zorunda kalır.

Acı çeken insanlığın bilmecesine cevap olarak -Wagner’in Bayreuth’unda olduğu gibi- “büyük tiyatro oyunları ve Dionysos’ca Bacchanal’ler”* düzenlenmesi düşüncesi, bir sene sonra yayımlayacağı *Tragedya’nın Doğuşu* adlı eserin de temelini oluşturmaktadır: İnsanları “yaşam vebası”ndan ancak onları “varoluş korkunçluğu” konusunda aydınlatan ve Dionysos’ca coşkunlukla onları bundan sıyırıp alan trajedi kurtarabilir. Yaşam, sanatın sadece kendisini bu coşkunluğa kaptıranlara gösterdiği “ilâhi düş” ile kendisini haklı çıkarabilir.

Ne var ki bu kurtuluş yolu pek az kimseye açıktır. Dionysos’ca sanat sayesinde kurtuluşu bulan ve “trajik insanlar” adı verilen küçük bir seçkin grup dışında, tevekkülle geçen acı dolu bir yaşamın sonunda kendisini ızdırap dolu bir ölümün beklediği kitle, Schopenhauer’in dünya iradesinin kör hırsının ellerine teslim edilmiştir. Bu nedenle içi acıma ve varoluş iğrentisiyle dolu olan Empedokles, Nietzsche’nin bu “gevşek” dram taslağına balyoz gibi inen radikal bir yöntem kullanır: Kahramanı, “bir cenaze merasimi esnasında ızdıraplarından kurtarmak için halkı topyekûn imha etmeye karar verir”. Yalnız vebadan değil, Empedokles’e göre manasız bir “istekle” lanetlenmiş varoluştan da kurtaracaktır onları. Sadece kitlesel bir kıyım buna kalıcı bir çözüm getirebilir.

“Sapıklık ve parazitlikle ilgili olan her şeye karşı amansız bir sertlikle davranılmasından” yana olan ve “yaşamın yok

(*) Romalıların Şarap Tanrısı; Bacchus şerefine kutlanan hayramlar. - ç.n.

edilmesinde daha yüce bir ruhun izlerini gören” son dönem Nietzsche’sinin imha fantezileri, araştırmacılar tarafından henüz başlangıç aşamasındaki deliliğin belirtileri olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu belirtiler *Empedokles*’te de mevcuttur. Fakat “imha ile kurtarma” fikrinin ilhamını ona tarihî filozof değil, aksine Empedokles modeli Richard Wagner’in anarşist fikir dünyası vermiştir. Wagner, kendisinin de katıldığı zorlu 1849 İhtilali denemesinden sonra, Eski Yunanlıların insanlık idealinin önünü açabilmek için yanıp kül olan şehirlerin ve modern kitle uygarlığının yıkımının rüyasından başka bir şey görmez olmuştu. Kendi trajik gelecek kültürü, ancak dejenere olmuş bir toplumun yıkıntıları üzerine kurulabilirdi; tıpkı sonraları Zerdüşt’ün yazarının “son insanın” batmasıyla üstün insanın zaferini birbirine bağlaması gibi.

Dresden Ayaklanması’nın başarısızlığa uğraması ve elebaşı olarak her yerde tutuklama emri ile aranması üzerine İsviçre’ye kaçan Wagner, kültür yenileyici imha arzusu için kendisine yeni bir hedef belirlemiştir: O andan sonra toplumsal çöküşün ve özellikle de sanatsal ve müzikal olumsuzlukların esas suçlusu olarak sorumlu tuttuğu insan grubu üzerine yoğunlaşmış, ilk olarak 1850 yılında yayımlanmış “Müzikte Yahudilik” adlı makalesiyle, zaten ayrımcılığa maruz kalan bu azınlığa, onların topyekûn imhasıyla birlikte yeni ve “salt insancıl” bir kültürün doğabileceğini söyleyerek hücum etmiştir. Her ne kadar bu makalede esas hedefini “Ahasverus’un* çöküşü” olarak mecazi bir anlamda ifade ettiyse de, antisemitizm açıkça tartışılmaya başlandıktan sonra bu hedefine “büyük çözüm” demiştir - sonrasında “hiçbir Yahudinin kalmayacağı” bir çözüm. Nietzsche

(*) Çarmıha gerilen İsa’ya kötü davrandığı için sonsuza dek yürümeye mahkûm edilen efsanevi Yahudi. - ç.n.

de Wagner'in ana özellikleriyle biçimlendirdiği kahramanı Empedokles'te benzeri bir düşünceyi ifade etmiştir: "İflahının mümkün olmadığını anladığı için, halkı imha etmeye karar verdi".

Fakat *Empedokles* dramının esas konusu, Nietzsche'nin Tribschen'de şahit olduğu trajedir: Cosima'nın Hans von Bülow'un "çöküşü" ve Tiyatro Tanrısı Wagner'in zafer ile sonuçlanan ihanetinin hikâyesi. Bu hikâyede Wagner Empedokles rolünü oynarken, Cosima "ilâhi filozofa tacını giydiren en güzel kadın" Corinna'yı, Bülow da onun sevgilisi Pausanias'ı temsil etmektedir. Sevgilisi Pausanias'ın ve-baya tutulduğunu öğrenen Corinna hemen onun yanına gitmek ister, fakat genç adamı kıskanan Empedokles ona engel olur. Sonra şaşkınlık içindeki Corinna'ya aşkını ilan eder. Corinna yelkenleri suya indirir ve "Empedokles için yanıp tutuşmaya" başlar. Nietzsche, ihanete uğrayan sevgiliyi korkunç lanetlerle öldürür. Suçluluğunun bilincinde olan Empedokles ise, kendisini Etna'ya atarak ölümü arar.

Nietzsche, fazla teorik olan tiyatro oyununa arzu edilen sahne etkisini sağlamak için -bir süre sonra Wagner'in başarıları onaylanmış müzikli dramlarına rakip olmuştur- bildik bir sanat oyununa baş vurmuştur: trajedi içinde trajedi. Bu iş için Dionysos ve Ariadne efsanesinden daha uygunu olmazdı. Naksos sahillerinde geçen bu efsanenin sahne yapısı, Dört Kanton Gölü kıyısındaki zina mekânı Tribschen'i andırmaktadır. Kadın kahraman Corinna, Pausanias tarafından temsil edilen Theseus'un labirentten çıkmasına yardım ettikten sonra, sevgilisi tarafından adanın ıssız sahillerinde bilinmez sebepler yüzünden terk edilen prenses rolünü oynayacaktır. Kral Empedokles bu Dionysos'ca oyunun sahnelenmesini emreder ve tanrı rolünü kendisi üstlenir. Ne var ki Agrigent halkının toplandığı sahnenin önünde şaşırtıcı bir gelişme olur: Theseus tam Ariadne'yi yakınmasıyla baş

başa bırakmak üzere oradan ayrılmıştır ki, Dionysos rolündeki Empedokles sahneye çıkar ve hüzünlü prenses yerine halkına döner. Tanrı maskesi altında, ölüm ve yeniden doğumla ilgili apokaliptik [mahşeri] mesajını bildirir - halk arasında coşkunculuk ve “ölüm çılgınlığı” baş göstermiştir. Tiyatro olarak başlayan şey, “Dionysos’ca bir ayine” dönüşür.

Hikâyenin kahramanı, cezbe içinde onu bir tanrı olarak selamlayan insanlığa kendini ifşa ettiği sırada -Nietzsche burada 1865 yılında Wagner’in *Tristan*’ının kazandığı başarıya işaret etmek istemiş olmalıdır- kıskançlıktan ötürü aynı zamanda sevdiği bir talebesi olan Corinna’nın sevgilisi Pausanias’ı öldürtür. İlk taslakta vebadan ölen Pausanias, bu sefer feragat yanlısı filozofun yaşam hırsına kurban gider. “Empedokles’in çirkin imha arzusunu bir bilmece şeklinde ifade ettim,” diye not eder Nietzsche, “muamma adam” Wagner hakkında.

Nietzsche olayın bu şekilde kapanmamasını, ilâhi Nemesis’in hakkını almasına yardımcı olmak istemektedir. Kadına sahip olmak için en yakın dostunu kurban eden Empedokles, ölüm cezasını hak etmiştir. İnsanları güya yaşam iradesinden kurtaracak olan adam, yaşamın en vicdansız ajanı olarak çıkmıştır ortaya. Kendisini “katil olarak sonsuz cezaya layık” görür ve “ölüm cezasının yeniden doğmasını” arzu eder. Halk onun önünden kaçarken, o Corinna peşinde olduğu halde kratere tırmanır ve öfkeli yanardağın üzerine gönderdiği “kızgın lav akıntılarına” doğru koşar.

Nietzsche burada başka bir sürpriz daha hazırlamıştır: “Uçan Hollandalı’dan *Tristan*’a kadar” Wagner tipi tüm aşk ölümleri, yaşarken ayrı olan sevgilileri ölümden birleştirmiştir; fakat Nietzsche’nin *Empedokles*’i, Corinna’nın kendisini kurban etmesini önemsemez. Biçare kadın, kendisine kaba bir şekilde sırtını dönerek Etna’nın ateşleğine atlayan adamın ardından esrarengiz sözler haykırır: “Dionysos

Ariadne'den kaçıyor mu?" Gerçi bu soru cevapsız kalmıştır, fakat Nietzsche filozofun kadından ayrıldığı ve terk edilmiş Corinna'nın tekbaşına öldüğü konusunda şüpheye yer vermez.

Dramın sonundaki bu şaşırtıcı değişikliğin sebebi, Nietzsche'nin kadınlarla ilgili en az aynı derece şaşırtıcı düşünceleriyle ilgilidir. Trajik bir filozofun bir kadına bağlanması, aralarında eşitlik olmadığı için zaten mümkün değildi ve Antik Çağ'ın birçok düşünürü de bu görüşü benimsemişti. Gerçi Empedokles'in -yazar tarafından "gülünç bir sevdalanma" olarak tanımlanan- duygu kabarmasında kadın bir eş olarak ortaya çıkmıştır, fakat bu görece olarak böyledir, çünkü filozofun aşkı Corinna yüzünden değil, müridi Pausanias ile arasındaki rekabet nedeniyle alevlenmiştir - kalıcı bir birliktelik düşünülmemiştir bile. Bu dram çalışmaları sırasında tuttuğu felsefi notlarda da Platon'la birlikte "doğanın geçerli önyargılara karşın bir tek görev verdiği kadının gülünç kültürü" üzerine görüşünü beyan etmişti: "Kadının görevi doğurmaktır ve bu nedenle de insanlığın iyiliği için bir bitki gibi yaşmalıdır". Fakat bu bitki Troya Savaşı'nda olduğu gibi erkekler dünyasına girecek olursa, mutsuzluk getirir: "Kadın, kötülüğün kaynağıdır".

Nietzsche gerçekten de Wagner'in aynı şeyleri hissettiğine inanmış mıydı? Onun da karşı cinsi tıpkı kendisi gibi ancak başka erkeklerle rekabet durumunda çekici bulduğunu ve baştan çıkarma dürtüsünün onun için de, başarılı olma ihtimali doğduğunda, aşağılanan sevgiliye bir kaçış gibi gelen bir uzaklaşmaya dönüştüğünü mü düşünüyordu? *Ariadne'nin Yakınması*'nın o çok korkulan tanrısı da, kurbanı aşka hazır olarak kendisinden bağlılık beklediği anda, oradan uzaklaşmayı tercih eder: "O zaman kendisi kaçtı..." Nietzsche gerçekten de *Empedokles*'ine model olarak aldığı adamın -opera dünyasında yazdığı ateşli aşk sahneleriyle

meşhur olan ve bir defter dolusu efsanevi aldatma hikâyesi anlatabilen Wagner gibi- kadınlarla buna benzer problem yaşadığını mı düşünüyordu? Bu baştan çıkartıcı Dionysos kadınlardan neden kaçındı ki? Nietzsche'nin ancak 1888 yılında ifade etmeye cesaret ettiği cevap şöyleydi: Çünkü kendisi de onlardan biriydi.

Hiç şüphesiz Wagner'in hayranından gizleyemediği kadınısı bir tarafı vardı. Kumaş ve parfüm kullanma konusunda israfı varan düşkünlüğü, Makart* tarzı boğucu iç dekorasyon zevki, özellikle de Cosima tarafından kesinlikle hoş karşılanmayan, göze batan giyim tarzına olan eğilimi- ki bunların arasında kadın giysileri ve gecelikleri de eksik değildi -müridinin bu duruma uygun sonuçları düşünmesine yol açıyordu. Ayrıca bu kostüm sevdalısının genç erkekleri kendisine âşık etmek konusunda özel bir yeteneği vardı; bu da onda pederastik [oğlancılık] eğilimler olduğu yolunda bir kanıt olarak kabul edilirdi. Wagner büyük ihtimalle eşcinsel değildi, fakat eşcinsel erkeklerle dostluk kurma ihtiyacı hissediyordu - bu gelenek Wagner'in ölümünden çok sonraları bile Bayreuth'da "efemine" oğlu Siegfried etrafında devam etmişti. 1895 yılında Oskar Panizza, "pederasti için ruhsal besin" dediği *Parsifal* dinleyicilerine, alayla şöyle sesleniyordu: "Venus masculinüs'un** dağına buyurun!". 1909 yılında ise bir festival izleyicisi olan Alban Berg, "kendi Wagner'ini eşcinsel Wagnerciler'den oluşan bu korkunç orduya zehirlettirmeyeceğini" söyleyecek kadar öfkelenmişti.

Nietzsche'nin bildikleri ile kamuoyunun önüne çıkması, ancak "ilişkilerinin kopmasından" sonra gerçekleşmişti. "Eskiden Wagner," diye anlatıyordu 1888 yılında yazdığı

(*) 1840-1884 yılları arasında yaşamış, barok duyarlılığı ile resmettiği tarihî tablolarıyla tanınmış Avusturyalı ressam. - c.n.

(**) Erkek aşk taurıçası.

Wagner Olayı adlı kitabında birlikte geçirdikleri günleri, “oldukça ‘femini generis’i*”. Fakat Nietzsche başka bir sohbetinde de bu “dişiliğin” çift cinsiyetli tanrının labirenti ve Richard Wagner’den daha iyi bir kılavuzunu tanımadığı “modern ruhların labirentiyle” ilişkili olduğunu söylüyordu. Nietzsche’nin uyardığı gibi dostlarını “feminizmi”yle zehirliyordu bu “iki yüzlü” ve “çift manalı” canavar, onun tarafından “her sene yutması için en güzel kız ve oğlanların katarlar halinde labirentine gönderildiği yaşlı Minotaurus”** olarak ışığa çekiliyordu. Bir zamanların Wagner müridi nefretle dolu olarak bunları yazdığında, Minotaurus öleli beş yıl olmuştu ve Bayreuth labirentinde Ariadne hüküm sürüyordu.

(*) Kadınsı.

(**) Yunan mitolojisinde yer alan insan bedenli, boğa başlı canavar. -ç.n.

Trajediler Doğuran Ruh

NIETZSCHE'NİN Müziğin Ruhundan Tragedya'nın Yeniden Doğuşu adlı eseri, *Empedokles* taslaklarından hemen sonra oluşmuş, 1872 yılında yazarını Wagner çevrelerinde gizemli parıltılar saçan bir hale ile çevrelemiş, yirmi yıl sonra, deliliğinin başlangıcının hemen akabinde tüm Avrupa'da onun nişanesi haline gelmiş ve bugünlere dek anlaşılardan ulaşmıştır. "Bu eser eleştirel ve tarihî açıdan hâlâ gizemini korumaktadır," diye yazıyordu Nietzsche'nin yayıncısı Giorgio Colli. Fakat neredeyse Nietzsche'nin başka hiçbir kitabı onun kadar popüler olmamıştır: "Dionysos'ca ve Apollon'ca" tabirleri yüksek dil çevrelerine girmişti; Antik Yunan'ın klasik bilimlerini de aşan tefsiri, Richard Wagner'in "Gesamtkunstwerk"ine* yapılan pek çağdaş bir övgü ile zirveye ulaşıyordu: Nietzsche'ye göre *Nibelungen'in Yüzüğü* yeniden yaratılmış bir Orest** tapınışıdır; yaratıcısı tekrar dünyaya gelmiş bir Akhilleus, Fransızlara karşı zafer

(*) Richard Wagner'in ulaşmaya çalıştığı operada davranış, müzik ve tasvir birliği. -ç.n.

(**) Hunların hizmetine girerek Attila'nın yazıcılığını yapan Romalı general. - e.n.

kazanan imparatorluk ise, Atina'nın şanlı varisleridir. "Fakat tüm bunların," diyordu Giorgio Colli, "esas mesajla bir ilgisi yoktur. *Tragedya'nın Doğuşu*'nun hayali dünyasına girebilmek için gerekli olan bu mesaja, okuyucu ancak manevi basamaklara ulaşmış onları aştıktan sonra vâkıf olacaktır".

1886 yılında trajedi kitabı konusunda bir özeleştiri yayımlama ihtiyacı duyan yazar da, Colli ile aynı fikirdeydi. Henüz Basel'de "bilim adamı kisvesi" altında bir profesör olarak çalışırken yazdığı bu eserin tek amacı, "yandaşlarını aramak ve onları yeni gizli yollara ve dans alanlarına çekebilmektir" - elbette ki bilim adamı olarak değil, "henüz 'tanınmayan bir tanrının' müridi olarak". Gizli felsefesinin mistik kabul törenlerini toplumsal eğlencelerin yapıldığı yerlerde değil, antik yazarların bile törensel bir dans alanı olarak kabul ettikleri labirentin karmaşık yollarında uygulamak istiyordu: Dansçılar labirentin giderek daralan dolambaçlı yollarında ilerleyerek ölüm noktasına ulaşır, sonra da aksi istikâmette ilerleyerek yeniden doğuşu yaşar ve çevrelerini yaşamın giderek genişleyen çemberleri kaplardı. "Her doğumdan önce," der gizemler bilgeliği, "bir yok oluş vardır".

Yaşam veren ölüm tecrübesi, trajedi kitabının gizli mesajı olmuştur: Yazarın "Richard Wagner'e hitaben" yazdığı önsözünde de belirttiği gibi, "yeni başlamış savaşın dehşeti ve yüceliği içinde" ve "top atışlarının gümbürtüsü altında" zihninde oluşmaya başlayan kitap aslında Nietzsche'nin "zevk tanrısı olarak yeniden doğacak" olan Hades Efendisi* hakkındaki Dionysos'ca bilgisinin mecazi olarak ifade edilmesinden ibarettir. "İnsan da," diyordu Dionysos müridi, "yanlış toplum benliğinin imhası ile, gerçek doğasına kavuşacaktır". Dünya ızdırapları karşısındaki acı dolu haykırış-

(*) Yunan mitolojisinde başlığı sayesinde görünmez olan yeraltı dünyasının ve ölümler imparatorluğunun tanrısı. - e.n.

ları, trajedinin Dionysos gibi zincirlerinden kurtulan ruhunun yakınmalarına dönüştürülecektir. Trajedi, tek bir hikâye anlatır: “Dionysos’un acıları”nı. Değişen maskeleri ardında tiyatro kahramanlarını bekleyen bir tek kader vardır: eziyete uğrama ve parçalanma. Ancak, ölümcül insanların kaderini kendi benliğinde hissettiği için, onların müzikal cezbe durumlarında, trajik şekilde sarsılmış olan müritlerin kader şarkısında hayal olarak yeniden yaratılarak, Akhilleus’un ve Wagner’in dramlarının Apollon’ca güzelliğine kavuşur.

“Trajik sanat eserinde yer alan tek şey sadece ‘tiyatro’ değildir, aynı zamanda hakikatin ta kendisidir de,” der Nietzsche. Hakikatin “dehşeti ve korkunçluğu”, insanlığa kahraman Prometheus’a eziyet eden akbabadan* daha fazla kötülük yapar. Çocukluğunun karabasanları, 1870-71 Savaşının dehşeti ve müzik tanrısı Wagner’in sebep olduğu varoluş güvensizliği, Nietzsche’nin kendi ölüm tecrübelerini trajedi kitabı görüntüsünde ortaya koymasına neden olmuştur: “Dünyanın varoluşu” ancak “estetik bir fenomen olarak mazur görülebilir”, yaşamın anlamı insanlarda değil, sadece sanatta gizlidir - eğer insanın ızdırapları sanatı “hazlara boğulmuş” bir vizyona götürürse, o zaman metafizik amaçlarına ulaşmış olacaklardır. Nietzsche, bu tehlikeli düşünceler sayesinde “Yunan trajedisinin başlangıcı olarak kabul etmemiz gereken labirentte yolunu bulmasını sağlayacak” ipin ucunu elinde tuttuğuna inanıyordu.

1871 yılının ilk haftalarında, Versailles’da Alman İmparatorluğu kurulurken ve yazar “uykusuzluk, hemoroit” ve “aşırı derecede bitkinlik” şikayetleri nedeniyle Basel Üniversitesi’nden kış sömestri için izin talep ederken, gerçeğin nasıl olup da sanat sahnesinden başka yerlerde de dönüştü-

(*) Kartal olması gerekirdi. Kartal, Zeus’un simgelerinden biridir ve Prometheus’a eziyet etmesi için onun tarafından gönderilmiştir. Başka bir deyişle, Prometheus’a eziyet eden, Zeus’un ta kendisidir. - ç.n.

rülebileceği konusunda can alıcı bir fikir gelir aklına. “Apollon’ca ve Dionysos’ca dünyalar,” diye yazıyordu, tüm “hellensitik yaşam” gibi tek bir amaca hizmet etmişlerdir: “Dehanın doğumuna” hazırlık. Ancak o, sanat eserlerinin tanrıya benzer yaratıcısı, “doğanın hedefi ve son amacıdır”, hatta onu ortaya çıkarmak için bazen insanlık dışı yöntemlere dahi baş vurduğu olmuştur - “çünkü doğa, en güzeli yaratmaya zorlandığı durumlarda, korkunç bir şeydir”. Dün olduğu gibi bugün de, diye belirtiyor yazar, insanlık “sefil bir yaşamı sefil bir şekilde sürdürmek için” kendisine eziyet ediyor ve kendisini “insanlık onuru” veya “çalışma onuru” gibi kavramlarla aldatıyor. “Kendini kendinden saklayan köleliğin” zavallı hayali ile, tahammül edilemez gerçekten kaçıyor.

Yunan uygarlığı ise, gerçek bir kültürün ancak “sefil kitlelerin” çalıştırılmaları ile gelişebileceğini ispat etmiştir. “Daha büyük bir sanatsal gelişimin zeminini hazırlamak için,” diye yazıyordu Nietzsche, “muazzam çoğunluğun, küçük bir azınlığın hizmetinde, kişisel ihtiyaçlarına önem vermeden köle olarak çalışması gerekmektedir”. Bu durum her eğitimin acımasız temel şartıdır, der Nietzsche, çünkü her kültürün doğasında kölelik vardır.

Nietzsche bu nedenle trajik kültürü “zafer töreninde arabasına bağladığı tutsakları köle olarak sürükleyen muzaffer bir komutana” benzeter - her halükârda bunu kitlelerin en asil görevi olarak görür ve aynı zamanda varoluşlarının estetik mazereti olarak kabul eder. Gözünden kaçmamış olan “günümüzün korkunç boyutlardaki sosyal vahameti” kölelikten değil, “yeni insanın şımartılmasından” kaynaklanmaktadır. Çare ise, doğanın özünde yatan panzehir, yani Atina günlerinden beri saklı olan -daha yumuşak bir isim altında olsa bile- “kölelik”tir”.

Nietzsche, halkın bu kadar şımarmasının ve dejenere ol-

masının sorumlusunu, “liberal ve iyimser dünya görüşü” olarak kabul eder ki, bu da arka planda başka bir kuvveti, Wagner’in müziğin çöküşünden sorumlu tuttuğu bir grubu ortaya çıkarır: Yahudiler. Onun ismen belirtmediği, fakat sosyal durumun tüm bozukluklarının kaynağı” olarak lanse etmek istediği bu “gerçekten uluslararası yurtsuz para münzevileri”, Wagner’in müzikli dramlarıyla ve Fransa’ya karşı kazanılan zaferle patlamaya hazırlanan Alman kültürünün önünde engel teşkil etmektedirler. Modern para ekonomisini “garip ellerine” geçiren bu isimsiz ve bencil “yurtsuzlara” karşı kullanılacak “tek panzehir”, savaş ve yine savaş olmalıdır. Ve sonra Yeni Yunanlılar, Dithyramboslar eşliğinde kutlamalar yaparlar: “Hakiki bir kutsama ve arındırma tanrısı olan Apollon” şaşmaz atışlarıyla devleti bu para münzevilerinden kurtarır - “gümüş yayının sesi korkunçtur ve her yerde cesetlerle dolu odun yığınları alev alev yanar”.

İlhamını muhtemelen Wagner’den almış olduğu bu dehşetli köle ve ölüm fantezisini Nietzsche 1870 yılında Tribschen’e yapmış olduğu Noel ziyareti sırasında yazmış, fakat planladığı gibi *Tragedya’nın Doğuşu*’na dahil etmemiştir. Bunun yerine, “uluslararası” Yahudiliğe yapılmış olan bu neredeyse apaçık savaş ilanı tasvirini, yıllar sonra Tribschen’deki ev sahibesine hediye etmiştir: “Bayan Cosima Wagner’e samimi saygılarımla ve 1872 Noel’inde neşe içinde yönelttiği yazılı ve söziü sorularına cevap olarak”. Nasıl davranacağını çok iyi bilen görgülü kadının tepkisi soğuk olur. Bazı şeylerin bu kadar açıkça söylenmemesi gerekir, der ona, hele ki “neşe içinde” - “böyle bir şeyi hiç hatırlamadım doğrusu”. Günlüğüne müridin “beceriksiz sertliğinin” kendisini şaşırttığını, fakat “hislerinin derinliğinden” etkilendiğini yazar.

Nietzsche 1872 yılında *Tragedya’nın Doğuşu*’nu gönderdiği zaman, Tribschen sakinlerinin tepkisi pek coşkulu olur.

Wagner, ona yazdığı teşekkür mektubunda “gerçi sizinle olan ilişkimizde neredeyse düzenli periyodlar şeklinde tekrarlanan huzursuzluklar yaşadık,” diye yazıyordu, “bu nedenle aramızdaki ilişkiyi dostane, ama belli sınırlar içinde tutmaya karar vermiştik”. Ne var ki bu yeni kitap ile her şey değişmişti: “Daha önce bu kitabınız kadar güzel bir şey okumadım,” diye yazmıştı üstat ona bilinçli bir abartı ile, sanki ona ilan-ı aşk ediyor gibiydi: “Cosima’ya, kendisinden hemen sonra sizin geldiğinizi söyledim: Çünkü Lenbach’dan bu yana hiç kimse beni bu kadar iyi tasvir eden bir portre çizmemişti” - böylece Wagner insanlara hangi kriterlere göre sempati duyduğunu da göstermiş oldu. Anlaşılan o güne dek sadece Cosima’nın tuttuğu hayranlık aynasında gördüğü kendi aksini, bu defa Nietzsche’nin kitabında da görmüştü.

Ancak Lenbach’ın “duygulandıracak kadar gerçek” portresinin kısa sürede gözden düşmesi gibi, Wagner bu trajedi kitabında da kendisini rahatsız eden çeşitli şeylere rastlayacaktı: mürit, belli yerlerde kendi düşüncelerinin reklamını yaptığı gibi, bir ithafta da üstadı saygısızca “benim soylu öncüm” diye tanımlamıştı. Bunun üzerine üstat her şeyin merkezinde onun değil, kendisinin durduğunu hatırlatma gereğini hissetti: “Sizinle birlikte derinlere ve uzaklara bakıyorum ve uçsuz bucaksız umut dolu yeni çalışma alanları uzanıyor benim önümde -benim önümde-, yanımda da siz varsınız”. Yapılan bu tekrar, içlerinde hangisinin usta, hangisinin çırak olduğunu pek güzel belirtiyordu.

Fakat gerçek Paean* Cosima’dan geldi: “Kitabınız o kadar güzel ki! Ne kadar güzel ve ne kadar derin, ne kadar derin ve ne kadar cesur!” diye yazıyordu ve Nietzsche’yi -bir abartının az ya da çok olması pek önemli değildi- “Wagner-bilir-

(*) Apollon’a yapılan övgü ya da istek yakarışı. - ç.n.

kişisi” olarak tayin ediyordu. Fakat Nietzsche'nin bu Dionysos-Apollon çalışması daha eline ulaştığı gün, üstat aralarındaki görev dağılımını yeniden belirlemişti bile: “Beni Apollon rahibesi olarak adlandırıyor” diye not ediyordu Cosima günlüğüne, buna karşın kendisi ise “Dionysos unsurunu” temsil ediyordu. O övüle övüle bitirilemeyen yazar Nietzsche içinse, geriye sadece yaver rolü kalmıştı. Wagner, “Bayreuth'ta redaktörünün Prof. Nietzsche olacağı yeni bir dergi” kurmayı planlıyordu. Sonradan *Bayreuth Yaprakları* adı altında Wagner'in düşüncelerinin reklamını yapan bu derginin -Nietzsche'nin dostu Rohde dergiyi “Kepaze Yapraklar” olarak adlandırmıştı-, Nietzsche'nin *Tragedya'nın Doğuşu*'nda yer alan kültür yenileyici hedeflere hizmet etmesi amaçlanmıştı.

Tragedya'nın Doğuşu'nun fikir babasının kim olduğu konusunda Tribschen sakinleri kesin bir görüş birliği içindeydiler. “Benim yönlendirmem onu bu noktaya getirdi” diye yazıyordu Wagner, aynı zamanda Nietzsche'nin iyi bir arkadaşı olan yeğeni Clemens Brockhaus'a, “bu nedenle bu adamın benim düşüncelerimi nasıl sahiplenmiş olduğunu... benden iyi kimse bilemez” - “benim düşüncelerim” diye vurguluyordu Wagner. Cosima da eserin karakterini gözler önüne sermekten bıkip usanmayacak gibi görünüyordu. “*Tragedya'nın Doğuşu*'nu bizim için ve neredeyse gözümüzün önünde kaleme aldığı zaman,” diye yazıyordu sonradan Cosima, “Nietzsche o nahoş ‘bağımsızlık hırsından’ henüz tamamıyla yoksundu ve kitabını üstadın yazılarıyla meşgul olmasının bir meyvesi olarak algılıyordu”. “Ve acaba ne zaman,” diye yazmaya devam ediyordu, “bir düşüncüyü gerçekleştirme yeteneğine sahip oldukları zaman işe yaramaz taklitçiler olarak aşağılandılar ki? Her birini kendi usullerince üstatlarını temsil etmeye yöneltten, onların kendi yaradılışları değil midir?”

Wagner de kendi düşünsel mülkiyeti konusunda ısrar ediyordu. Nietzsche'nin eserinin yayınlanmasından çok öncele-ri bile, onun Dionysos'ca ve Apollon'ca trajedi mesajının kendi has düşüncesi olduğunu ve yirmi yıl evvelki "Zürih Devrim Yazıları"na dayandığı konusunda havarisinin dikka-tini çekmişti. "Daha yakın bir geçmişte," diye yazıyordu Ni-etzsche'ye 1871 Kasım'ında, "bakışlarım hayretle, sanki bir- den bire farkına varılmış bir kehanet gibi, Genelli'nin ilham perileri arasındaki Dionysos'undan, sizin çalışmanıza kaydı (içeriğini bildiğim kadarıyla elbette!)". Bu ilginç ve çok şa-şırtıcı bir bağlantı; hem sizin düşüncelerinizde, hem de o re- simde, tüm hayatımı görür gibi oluyorum". Burada sözkö- nusu olan resim, Nietzsche'nin dostu Rohde'ye ifşa ettiği gi- bi, "Wagner'in Tribtschen'deki evinde asılı olan" klasik res- sam Bonaventura Genelli'nin, Apollon'un ilham perileri ko- rosu ile çevrilmiş suluboya Dionysos tablosudur.

Sarhoşluğa teslim olmuş bahar tanrısı ile huzurlu Olym- pos sükûnetinde dinlenen ilham perileri, genel olarak bir- birleriyle bağdaşmayan bir tezat olarak kabul edilirler. Bu- rada, Genelli'nin suluboya tablosunda, müzik tanrısının cezbe haliyle ilham perilerinin Apollon sanatlarıyla ayrıl- maz bir bütünlük oluşturdukları, herkesin anlayabileceği şekilde resmedilmişti - bu tablo Wagner için geleceğin "Ge- samtwerk"inin bir kehaneti gibiydi. Kültürel çöküşün ayırdığı kız kardeşler, yeni müzikli dramı yaratmak için tekrar müzisyen erkek kardeşleriyle bir araya gelecekleri: *Nibelungen'in Yüzüğü*.

Nietzsche, Wagner'in trajedisinin doğuşunu hazırladığı yazıları ilk olarak 1868 yılında Leipzig'de incelemiş, sonra da yazarın evindeki "nefis Dört Kanton Gölü manzaralı gü- zel odasında" tekrar gözden geçirmiştir. Wagner'in sözlü yo- rumlarıyla tamamladığı bu yazıların bütünü politik bir prog- ramdı, fakat hedefi Dresden'de olduğu gibi demokrasi ve in-

san hakları değil, artık tanrının insanlaşması, dolayısıyla da insanın tanrılaşmasını kutlayan bir kült tiyatrosuydu. Böylesine gizem dolu bir olay sadece Atina'nın altın çağında gerçekleşmişti; mermer Apollon heykeli tapınaktan aşağı inerek "gerçek yaşayan sanat", yani konuşan sahne kahramanı olmuştu: "Ve böylece görmüştü karşısında yüce tanrıyı," diye yazıyordu Wagner Zürih'te, "Dionysos tarafından hayran bırakılan trajik şair". Ve Wagner'in evinde, onun düşüncelerine hayran kalan mürit, onu bu şekilde tanımişti.

Ne var ki trajedinin ve tanrılaştırılmış insanlığın hüküm sürdüğü Atina kültürü, sonunda çökmüştü. Burada "bir odak noktası" gibi ortak etki gösteren sanatlar birbirinden ayrılmış, tiyatro ise bir "tanrı festivalinden" bir eğlence aracı konumuna inmişti: Tüm tanrılar tarafından terk edilmiş bir dünya alameti. Kültürel çöküşün bu en yoğun anında, tüm sanatların biraraya gelmesiyle "yeniden doğan" trajedinin ve onun "Gesamtkunstwerk"inin sayesinde, yıkılmış topluma klasik onurunu geri vermek için üstat sahneye çıkar. Üstadın sahnesinde geleceğin "insanlık festivalleri" kutlanacaktır; hür, kuvvetli ve güzel Cermen kahramanı aşkının zevk ve acılarını kutlayacak, sonunda da, "tanrıların günbatımı vakti"nde "onurlu ve ulvi şekilde, ölümle kendini aşkına kurban edecektir".

Bunlar, 1850 yılındaki başarısız ayaklanmadan sonra Zürih'te sürgün hayatı yaşayan kültür devrimcisi Wagner'in içinden gelerek kaleme aldığı sözlerdir. Fakat onu neredeyse hiç kimse ciddiye almamıştır, çünkü kendisine örnek aldığı Schelling ve Hegel, hatta onların talebesi olan ve yazılarından birine adadığı Feuerbach bile, uzun zaman önce demode olmuşlardı. Wagner hayatı boyunca yazılarının okunmadığından, okunanlarının ise anlaşılmadığından yakınmıştır. Nietzsche'de ise, anlaşıldığını hissettiği bir okur bulmuştur.

Fakat bu okur onu belki de gereğinden iyi anlıyordu. Çünkü Nietzsche, Wagner'in devrimci mirasında keşfettiği aydınlanmış dünyayı, başka bir ağırlık merkezinde olsa bile, daha yatılı okuldayken bile hayal ediyordu: bilge önderler tarafından yönlendirilen ve yaşamlarını savaş ile güzelliğe adanmış olan cesur gençlerden oluşan bir erkek kültürü -ışıldayan Apollon'da tezahür ettiği şekliyle saf erkek güzelliği. "Yunan ruhunun altın çağında Apollon kavramı," diye yazıyordu Wagner bir zamanlar müstakbel okuru için, "bize yumuşak ilham perilerini çağrıştırmamalı; tam aksine, büyük trajedici Akhilleus'un tasvir ettiği gibi neşeli bir ciddiyete sahip, güzel, fakat kuvvetli erkeği aklımıza getirmeli. Zarif vücutları dans ve güreş yardımıyla kıvraklık ve kuvvet kazanan, sevgilileri tarafından atlarının terkilerine atıldığı gibi cüretkâr maceralar yaşamak için uzaklara kaçırılan Sparta gençliği de böyle tanıdı Apollon'u".

Nietzsche bütün bunları Schulpforta günlerinde kendisine örnek almış ve 1869 yılında Basel Üniversitesi'nde yaptığı göreve başlama konuşmasında "ideal Antik Çağ" olarak tanımlamıştı, "belki de Cermenlerin güneye karşı duydukları aşk özleminin en güzel çiçeğidir bu". Winckelmann'dan Platen'e kadar Alman yazarlarının Antik Çağ ile ilgili idealleri, Wagner tarafından hoş hayallerle süslenmiştir. Müridi onu yeniden doğan Akhilleus olarak adlandırıyordu, fakat onun Atina'da "ihtiyar kadın düşmanı" olarak tanındığını bilmemesine imkân yoktu. Çünkü Alman-Yunan ideal kültürü, Batı dünyasının çökmeye mahkûm öğretisi Hıristiyanlığın vaaz ettiği gibi kadın ile erkek arasındaki aşka değil, erkek arkadaşla erkek arkadaş, "delikanlı" ile "sevgili!", mürit ve üstat arasındaki sevgiye dayanıyordu. Wagner ile Nietzsche'nin gözünde bu pedagojik ilişkilerin ahlâksal çöküntüye uğramış opera ve borsa toplumlarını belirleyen kadını yumuşaklık ile bir ilgisi yoktu, tam aksi-

ne, varlığını sadece bu antik erkekler kültürünün tahtında oturan güzel fakat amansız tanrı Apollon'da tezahür eden Sparta sertliğine borçluydu.

Sonraları Nietzsche'nin "üstün insanı" olarak dünyaya sahip olma talebinde bulunacak olan yakışıklı ve amansız delikanlı, Wagner'in "Sparta Devleti" modeline göre oluşturulacak gelecek toplumunun merkez noktasında bulunuyordu. Sparta Devleti, güzellik ve mükemmeliyet bakımından emsalsiz insan vücudundan, yani erkek vücudundan alınacak hazzı, her şeyi dolduran ve şekillendiren bir erkek aşkı olarak soylulaştırmıştı. "Bu aşk," diyordu Wagner, "bize kendisini esas saflığında, insanın güzellik kavramının en asil ve fedakâr ifadesi olarak gösterir". Operalarında ölümsüzleştirdiği gibi, kültürü en yüksek kademesine ulaştıran kadın ile erkek arasındaki ilişki değildi, kimsenin hakkında konuşmadığı ve onu kirletmeye çalışan toplumdaki çok daha saf olan diğer ilişki türü bunu başaracaktı. "Erkeğin kadına olan aşkı," diye yazıyordu Wagner, "doğal olarak bencil bir haz alma isteğidir, erkekler aşkı ise çok daha yüce bir eğilimi temsil eder". Güzelliğe, daha doğrusu "sevilen bir erkeğin vücudunun güzelliğine duyulan hayranlık, cinsiyetler arası aşkın tam aksine bencil bir tutku değil, duyguların serbest bırakılmasıyla gelişen ve sevgili ile paylaşılan sevincin ifadesidir" - Nietzsche, "iki misli daha fazla haz aldığı" Tribsehen ziyaretinden sonra dostu Rohde'ye yazdığı bir mektupta bu ifadeleri kullanmıştı.

Tragedya'nın Doğuşu adlı eserinde Nietzsche Wagner'e ait "duyguları serbest bırakma" kavramını Dionysos tarzının doğası olarak değerlendirir. Müridin sarhoşluk sırasında ulaştığı "zevk dolu cezbe halinin" artmasıyla birlikte kendi benliğinin tamamen ortadan kalkması, ilâhi vizyona giden yolun başlangıcını teşkil eder. Bunu "Dionysos'ca müzikal büyülenme" diye anlatır, Nietzsche kendi cezbe tecrübesini,

“sarhoş olana Apollon’ca güzelliği seyretme ve sanatçıya onu biçimlendirme” fırsatı verir; sadece cezbe tutulan deha “mistik feragat ve birlik halinden bir resim ve tasvir dünyasının öne çıkışını görür” ki, bu dünya trajedinin sanat biçimine dönüşür - tek koşul, “sanatsal yaratma durumundaki dehanın, dünyanın ilk yaratıcısı olan sanatçıyla birleşmiş olmasıdır”.

Wagner’in 1850 yılına ait jön Alman cinsel imajını 1872 yılında İmparatorluk Almanyası trajedi yazılarına aktaran Nietzsche’nin şaşılacak aykırılığının yanı sıra, yücelttiği iki sanat tanrısı Dionysos ve Apollon’un her yerde sadece “çift” olarak ortaya çıkmalarının tuhaflığı dışında, onların aynı zamanda “birbirlerini mütemediyen artan bir tarzda yeni doğumlara teşvik etmelerini” sağlayan biyolojik garabete de pek değinilmiyordu.

Wagner, yeni insanının propagandasını yaptığı 1850 yılında, bu yeni insanın karşısına bir saldırı düzenledi: Somut olarak “Yahudilerde” tezahür eden başarısız evrim modeli. *Müzikte Yahudilik* adlı eseri kamuoyu nezdinde bir skandal yaratmış olmasına rağmen, 1869 yılında görüşlerini keskinleştirerek bir kez daha ortaya koydu ve bunu yapmasındaki sebebin, düşmanlarının kendisine karşı başlattığı bir nefret kampanyası olduğunu öne sürdü. Cosima da Wagner’in bu paranoya krizlerinden etkilenmişti. Günlüğüne yazdığına göre, “üstadın” “Mesih” gibi, Yahudiler tarafından öldürüleceğini düşünüyordu. Wagner risalesini yayınladığı zaman Cosima derin bir endişeye kapılmıştı, fakat biyografi yazarlarının düşündükleri gibi içeriğini küçümsediğinden değil, tam aksine, “Dünya Yahudiliği’nin” onlardan intikam alabileceği yolundaki abartılı korkusu yüzünden.

1813 yılında Leipzig’deki Yahudi mahallesinde doğan ve üvey babasının öz babası olması bir yana, onun bir Yahudi olmasından da şüphelenen Wagner gibi, Cosima da gençli-

ğinden bu yana aynı hastalıklı fikri sabitten muzdaripti. Büyükannesi Marie Elisabeth de Flavigny, Frankfurtluların banker ailesi Bethmann'ın bir üyesiydi. Bu aile her ne kadar protestan da olsa, anlaşılan Yahudi aileleriyle akrabalık bağları vardı ve kızları Marie'nin Franz Liszt'den olan ilk kızına Blandine-Rachel ismini takmasına da bu durum neden olmuştu. Kız kardeşi Cosima ise, kulağa İbranice tınısı veren ikinci ismini kullanmaktan ömür boyu kaçınmış ve torunlarına karşı soğuk bir tutum içinde olan Alman büyükannesini de hiçbir zaman sevmemişti.

Bir sonraki "kötü anne" de, koyu bir Katolik olarak yetiştirilen Cosima'da şüphe uyandırmıştı. Annesi Marie d'Agoult, kendisinden sonra Franz Liszt'in ilgisine mazhar olan Barones Carolyne Wittgenstein için, kızı Cosima'ya yazdığı bir mektupta "yaşamını Vatikan koridorlarında geçiren kadının aslında bir Yahudi olduğu" iddiasında bulunuyordu. Cosima, Liszt'in uzun süre çocuklarından uzak durmasından, hatta kardeşi Daniel'in erken ölümünden, dolaylı da olsa baronesin sorumlu olduğuna kendisini inandırmıştı. 1882 yılında bile Cosima rakibesini "Yahudi Katolikliği'nin korkunç bir tezahürü" olarak nitelendiriyordu, bu arada büyük ihtimalle bilmediği bir şey ise, baronesin antisemitik duygularının en az kendininkiler kadar yoğun olduğuydu. Liszt'in 1859 yılında çingene müziği üzerine yazdığı tartışmalı kitaba, yazarın izni ile sevgilisi tarafından Wagner'in *Yahudilik* risalesini hatırlatan ırkçı pasajlar eklemiştir. Cosima'nın da Wagner'in geç dönem yazılarında aynı şeyi yaptığı söylenmektedir.

Wagner'in biyografi yazarı Ernest Newman'a göre yaşamı "Cherchez le Juif", "Yahudi her şeyin suçlusudur" parolası altında geçmiş olan Cosima, Wagner'de kendisiyle hemfikir birini buldu. Münih günlerinden beri bu birbirine denk olmayan çift, Wagner'in kültür savaşına gizli bir cemiyet ha-

vası veren heyecanlı bir birliktelik içinde olmuşlardır. Yahudilerin fırsatçılığında korkarak fırsatçılık yapıyorlardı - ve 1869 yılından itibaren Nietzsche üçüncü kişi olarak cemiyete katıldı. O zamana kadar Yahudilik problemi adı verilen mesele onun hayatında pek az rol oynamış olmasına rağmen, Tribtschen günlerinin başlamasıyla birlikte, o da açık bir şekilde taraf tutmaya başladı.

Kendisi de Yahudi olan Sophie Ritschl tarafından üstatla tanıştırılan Nietzsche, başlangıçta Wagner'le yaptığı yazışmalarda "güçlenen Yahudilik'ten" şikâyet ediyor ve okul arkadaşı Carl von Gersdorff tarafından da "bizim Yahudiler" arasında esmeye başlayan Wagner karşıtı rüzgâr hakkında -"bu kavramın ne kadar geniş olduğunu bilirsin"- aydınlatılıyordu, böylece ilk kez 1870 yılında kamuoyunun önüne çıktı. Leipzigli filoloji profesörü Basel Müzesi'nde "Sokrates ve trajedi" konulu bir konferans verdi, en azından programda böyle yazılıydı. Gerçekten de Nietzsche öğretim üyelerine ve talebelere neredeyse açıkça Wagner'in dünya görüşünü içeren bir konuşma yaptı ve kendi ifadesine göre üniversite geleneklerinin sınırlarını ve Yahudi düşmanlığı nedeniyle de terbiye kurallarını aştığı için, konuşması "nefret ve öfkeyle" karşılandı. Alman profesör, yaptığı konuşmada mantıklı düşünmenin öncülerinden filozof Sokrates'i, sanatın ve onun en yüce ifadesi olan Yunan trajedisinin ezeli düşmanı olarak tasvir etmişti. "Sokratizm" diyordu Nietzsche şaşkın dinleyicilerine hitaben, "Akhilleus tarzı müzikli dramın kellesini kopardı" ve bu yüzden de kültürel çöküşün sorumlusudur. Sokrates'in içgüdüsel sanat düşmanlığı ile başlayan "dağılma sürecinin", sadece bu kültürel harabenin modern temsilcilerine karşı tek başına savaşılan yeni Akhilleus, yani Richard Wagner tarafından durdurulabileceğini söylüyordu. "Bu Sokratizm," diye devam ediyordu Wagner'in borazanı Nietzsche, "günü-

müz Yahudi basınıdır: başka da tek kelime etmeyeceğim”.

Antik Çağ bilimi hakkındaki bu ilginç konuşmanın sonunu bugün bilemiyoruz, çünkü sözkonusu sayfalar Nietzsche'nin not defterinden kopartılmıştır. Metin, Nietzsche'nin İsviçreli dinleyicilere “Cermenler!” diye hitap ettiği ve onlardan Wagner ile Yahudi ve Sokratesçi opera kültürü “maymunu” arasında bir tercih yapmalarını istediği noktada kesiliyor. Temkinli bir davranışla Basel'e gitmemeyi yeğleyen Tribschen sakinleri, Nietzsche'nin kendilerine göndermiş olduğu konuşma üzerine alarına geçtiler: “Ben -kendini şahsım adıma- size şöyle sesleniyorum: haklısınız!” diye yazıyordu Wagner heyecanla. “Fakat yine de sizin için endişeleniyor ve başınıza bir iş gelmemesini diliyorum”.

Nietzsche kartlarını açık oynayarak acemice bir hata yapmıştı. “Benim düşüncelerimi anlayabilenler bile,” diyordu Wagner müridine, “bu tür açıklamalardan ürkerler - Sokrates'e ise tüm hatalarına karşın tapınmak gerekir, bu nedenle kısa ve kolay bir etki sağlamayı amaçlayan bu inanılmaz görüşlerinizi bir daha kullanmamanızı salık veririm”. Fakat Wagner'in bu sert çıkışı ertesi gün Cosima tarafından yumuşatıldı. Çöküşün “kötü ifriti” ta “Goethe'ye kadar hissedildiği için” onun “cesur ve yalın” görüşlerini “tamamıyla doğru” olarak görüyor, hatta ona politik nüfuz kazanma konusunda bir de ders veriyordu: Yahudi ejderine karşı yapılacak savaş, Apollon'un Python yılanına karşı yaptığı gibi açıkça verilmemelidir, çünkü Wagner'in “gurup vaktinin alacakaranlığının koruyuculuğunda sürünen kötü ifrit” olarak tanımladığı düşman, her türlü yalan, iftira ve inkâr ile çalışmaktadır. Bu nedenle Nietzsche Yahudiler hakkında asla açık olarak değil, şeytandan bahseder gibi imalar yoluyla söz etmelidir. Buna karşılık, Nietzsche'nin, arkadaşı Paul Deussen'e bilinçli olarak “olay” çıkarmak istediğini ve “dünya görüşümüzü açıklarken kimsenin kendisine engel

olmasına izin vermeye niyetli olmadığını” söylemesi, ölümcül bir taktik hatasıydı.

“Sizden isteyeceğim bir şey daha var,” diye yazıyordu Cosima talimatnamesinde, “sakın eşek arısı kovanına çomak sokmayın. Beni anlıyor musunuz? Yahudilerden kesinlikle söz etmeyiniz, özellikle laf arasında; ileride korkunç savaşa başlayacağınız zaman istediğinizi yapabilirsiniz, fakat, tanrı aşkına, daha öncesinde değil”. Cosima bu sihirli koruyucu formülü bir yıl önce, Wagner ona “Yahudi makalesinin basıldığını” haber verdiği zaman da kullanmıştı: “Tanrı aşkına!” Böyle yazmıştı günlüğüne. Çünkü aslında Wagner’i bu antisemitizm davasında “tüm kalbiyle” destekliyor olmasına karşın, - “ancak şimdi değil ve bu şekilde değil” - Cosima için bu davada sözkonusu olan, farklı inançlar veya dinler arasındaki değil, iyilik ve kötülük arasındaki apokaliptik savaşı. Bu savaşta iyi tarafı temsil eden üstat ve karısı, kötülüğü temsil eden “Yahudiler ve Yahudi işbirlikçilerine” karşı ayakta durabilmek için, her türlü hileyi kullanmakta serbesttiler; zorunlu olmadıkça “arı kovanına” çomak sokmamak da bunlara dahildi. Cosima bu noktaya çok dikkat ediyordu, günlüğüne sadece üstadın konuyla ilgili sözlerini not ediyor ve ancak yakınlarına yazdığı samimi mektuplarında gerçek yüzünü gösteriyordu.

Kız kardeşinin “onun Yahudilere yaptığı saldırılar Wagner’in düşüncelerini temsil etmektedir, kendininkileri değil” dediği talebe, Cosima’yı çok iyi anlamıştı. Sözkonusu sayfalar not defterinden kopartıldığı gibi, “Yahudilik” kavramı o zamanki yazılarında hepten yok oldu. Daha önce “Yunan kültürünün Yahudi dünyası tarafından yok edilmesi” yazdığı yerlerde artık “Sokratik kültür” ifadesini kullanıyor. -Yahudi dünyasının imhasından sonra- sanatın yeniden doğuşunu “trajedi” kavramı ile bir tutuyordu. “Yunan trajedisinin çöküşüne,” diye yazıyordu Nietzsche, “Sokra-

tesçi iyimser kültür neden olmuştur”, günümüzdeki yeneden doğuşu “Sokratik insanın” ölümünden sonra, “Bayreuth Festivali’nde” kutlanacaktır. Nietzsche bu yazıyla Atinalıların filozofu ölüme mahkûm etmelerini onaylamakla kalmamış, bu cezanın haberleri olsun ya da olmasın, onun tüm mirasçılarına da uygulanmasını istemişti.

Nietzsche’nin yasaklanmış “Yahudi” kavramının yerine daha masum olan Sokratesçi “iyimserlik” kavramını kullanmasının nedeni, filozof Arthur Schopenhauer geleneğinde yatmaktadır. Bu filozof da, talebesi Wagner gibi nefret derecesine varan antisemitik duygulara sahipti, “iyimserlik” kavramında Yahudiliğin temel özelliğini görüyordu ve sonradan Wagner ile Nietzsche tarafından da kullanılacak olan iyimserlik karşıtı “kötümserlik” vaazı veriyordu. Sokrates’in diyaloglarını kaleme alan Platon da, Nietzsche tarafından “Yahudi hayranı bir iyimser” olarak damgalanmıştır. Tribschen’deki o “meşhur Naksos konuşmalarının” birinde Cosima’ya Baselli tarihçi Jacob Burckhardt’ın kendisine Platon’un “Yahudilerden aldığı birçok özelliğinin olduğunu” söylediğini belirtmiştir.

Önce Tribschen, sonra da Bayreuth’da açıkça söylenenler, Nietzsche’nin eserlerinde genellikle üstü örtülü olarak çıkar karşımıza. Cosima’nın zaman zaman “Dalmaçyalı” rumuzuyla kullandığı bu tabu kavram yerine, talebesi daha ziyade Wagner’in Nasıralı İsa’nın tüm “İskenderiye, Yahudiler ve Roma tarafından yapılan despotça çirkinleştirmeden” kurtarılmasını talep ettiği zaman kullandığı “Doğulu” veya “Sokratesçi-İskenderiyeli” kavramlarını kullanmayı tercih ediyordu. Nietzsche bu “ağza alınmazları” arada sırada “başkentlerdeki Fenikeliler” veya gerçek bir Schopenhauer üslûbuyla “mutluluğa’ koşan zalim ve heyecanlı topluluk” olarak adlandırıyor ve “para ticareti” yaptıkları için onlara toplumun pis “sakatları” muamele-

si yapılmasını istiyordu. Wagner'le arasındaki "kopuş"tan sonra Nietzsche'nin maskeli Yahudi nefreti, açık bir Hıristiyan nefretine dönüşecekti. 1888 yılında Hıristiyanlara karşı ilan ettiği "ölümüne savaş", aslında 1872 yılında "Sokratesçi insanlara" başlattığı seferin devamından başka bir şey değildi.

Müziğin Ruhundan Tragedya'nın Yeniden Doğuşu kitabında da Wagner'in sanatı ile gerçekleşecek olan "Alman mitosunun yeniden doğuşu", isimsiz düşmanların üzerinde kazanılacak zafere bağlıdır: Ancak "uzun zamandır dışarıdan sizden muazzam güçlerin Alman ruhu üzerinde kurdukları kölelik" sona erdirildiği zaman, "Alman ruhu" mutluluk içinde "tekrar kendisini bulacaktır". Çünkü çok şükür "içine zorla yerleştirilmiş olan unsurların yok edilmesi için" ihtiyaç duyulan "Alman varlığının saf ve kuvvetli çekirdeği", henüz yeter derecede mevcuttur. Nietzsche, bu sözlerle daha önce "yabancı unsurların zoraki şekilde saf Alman varlığına zerk edilmesi"nin sonucu olarak şimdi şiddete başvurularak gerçekleştirilecek arınmayı peşinen mazur göstermektedir.

Nietzsche, burada bilinçli olarak Wagner'in "saf Cermen" kahramanı Siegfried üzerine oynamıştır. O da uzun zaman açgözlü, düzenbaz cüce Mime'nin şiddet dolu esaret boyunduruğu altında kalmış, fakat daha sonra dünya hükümdarlığı "hazinesini" ve mutlulukla dolup "kendini" bularak, o zamana dek sadece ölü kahramanların hizmetinde olan sevgilisi "Brünnhilde"yi ele geçirmek için, "şiddet" kullanmak suretiyle ondan kurtulmuştur. 1848 devrim yılında "Cermenlerin Ulusal Mitosu"nu on yıllar sürececek bir çaba ile yeniden düzenleme çalışmalarına başladığı tarihî fantezi yazısı "Die Wibelungen", kötülüğün sahip olduğu güçlerin nihai mağlubiyeti ve Almanya'nın zaferi üzerinedir. "Ey şanlı Siegfried! Tekrar ne zaman geleceksin" diye haykırı-

yordu Wagner o zamanlar davudi bir sesle, “ve insanlığı kemiren kötü kurdu öldüreceksin?”

Bir Wagner okuru olan Nietzsche, *Tragedya'nın Doğuşu* kitabına giydirdiği politik mitsel giysiyi, “Wibelungen” kostümlerinden ödünç almıştır: “Fakat hepimiz için en acı olanı,” diye yazıyordu 1872 yılında Tribtschen usulü “ferman” tarzında, “Alman dehasının yurduna ve evine yabancılaşmış, onurdan yoksun, sinsi cücelerin hizmetinde yaşamasıdır”. Fakat bu arada Alman ormanlarının loş kucağında, *Tanrıların Günbatımı'nın* sesleri arasında bir kahraman yetişmektedir. “Günün birinde, sabah serinliğinde, kendisini muazzam bir uykudan uyanmış bulacak”, sonra borusunun güçlü sesi duyulacak, kılıcı Notung parlayacak, “bilahare ejderi öldürecek, kötü cüceleri yok edecek ve Brünnhilde'yi uyandıracak”. Bu noktada Nietzsche Wagner'in teşbihli dilini bırakır ve inceliği fark edebileceklere fesat bir ipucu verir: “Bu sözünü anlıyorsunuz - sonunda ümitlerimi de anlayacağınız gibi”. Bu ifadenin Yahudilerin “ortadan kaldırılmalarıyla” ilgili olduğunu ileride kesin bir dille reddetmiştir. Nietzsche, *Ecce homo* adlı eserinde, bir Wagner düşmanının asla bir Yahudi düşmanı olamayacağını, o ifade ile Hıristiyan papazlarını ima etmek istediğini belirtmiştir. Fakat bu düşünce 1888'de geçerliydi - 1872 yılında Nietzsche'nin imha planlarında henüz papazların yeri yoktu.

Nietzsche'nin kültür savaşı sözlüğündeki “Sokratik insan” kavramı, yerini kısa zamanda “tahsilli darkafalı”ya bırakmıştır. Bu tahsilli darkafalının mutlaka Yahudi olması gerekmiyordu, fakat yine de “Yahudiliğe bulaşmış olduğundan” Cermenlerin yeniden doğuşunun ezeli düşmanıydı - “tüm yorgun düşmüş olanların bataklığı”, “her taze filizin zehirli sisi” veya “yeni hayat arayışındaki susamış Alman ruhunu kurutan çöl rüzgârı” olacaktı, ya da Nietzsche'nin klasik mit dilinde “tüm yolunu şaşırانların ve şüpheye dü-

şenlerin labirenti”. Burada yine o eski soru ortaya çıkar: “Bu labirentte Ariadne’nin kılavuzluk edecek ipi nerede?”

Bu özel “darkafalı” labirentinin cehennem hatları Cosima ve Wagner için David Friedrich Strauss ismiyle bağlantılı olduğu için, Nietzsche’nin dikkati bizzat Cosima tarafından bu labirente çekilmiştir: Wagner’in dünya görüşünün parlak ışığıyla içerisine bakmaya geçecek karanlık bir düşünceler dikenliği. “David Strauss’un *Voltaire*’i elimize geçti,” diye yazıyordu Cosima 1870 yılının Aralık ayında müride, “münasebetsizliği, sahteliği, dikkatsiz tarzı ve görüşlerinin yavanlığı biz Tribschenlileri son derece rahatsız etti”. Bu yorumu bir de eylem çağrısı takip ediyordu: “Bütün bunlardan ikinci bir ejder yaratılabilir”.

Konuya vâkıf olmayanlar için anlaşılmasız olan bu kelime oyunu ile Cosima, mektup arkadaşına Wagner’in yaptığı işlerin, biyografi yazarı Ernest Newman’ın “hiç de hoşla gitmeyen tarzda” dediği o pek az bilinen yönünden bahsetmektedir: Newman’a göre, burada sözkonusu olan üstadın “isimsiz ve imzasız, anonimlik koruması altında sağa sola saldırma” eğilimidir. Kalemiyle yaptığı bu üstü kapalı saldırıların ilkinin, sevilmeyen eleştirmen Rellstab’a karşı “Wilhelm Drach”* imzasıyla yazdığı son derece öfkeli bir polemik yazısıyla yapar; yayıncı Schumann bu makaleyi “basılmaz” nitelikte bulmuştu. *Europa* dergisinde ise Wagner “W. Freudenfeuer” imzasıyla Parisli birçok tanınmış şahsiyete, orkestra şefi H. Valentino imzasıyla da rakibi Rossini’ye saldırır. “Müzikte Yahudilik” makalesini hayali “K. Freigedank”** ismiyle yayımlamıştı ki, bu isim ileride Nietzsche’ye kendisini “Friedrich Freigesinnt”*** olarak adlandır-

(*) Drach(e): Ejder.

(**) Freigedanke: Özgür düşünce.

(***) Freigesinnt: Özgür ruhlu, özgür zihinli.

ma ilhamını verecekti. Wagner ise Tribschen'de ilk buluştu-
tukları yıl, Eduard Devrient ve onun Mendelssohn anılarını
alaya almak için, eski ismine dönmüştü. 1836 yılında oldu-
ğu gibi yazısını "Wilhelm Drach" ismiyle imzalamıştı.

Şimdi de ikinci bir "ejder" olarak polemik becerilerini or-
taya koyma ve Wagner'in Tarnkappe* koruması altında
yaptığı saldırılara yeni bir takma adla devam etme sırası Ni-
etzsche'deydi. Ne var ki, kurbanın pek uygunsuz seçildiği-
ni, Cosima dahi bilmiyordu: David Friedrich Strauss, bir
İsa biyografisi kaleme almış tanınmış bir din bilimciydi. Ni-
etzsche'nin fikri hayatında pek önemli bir rol oynamadığı
gibi, onun açısından daha ciddi bir ilgiyi "pek az" hak edi-
yordu. Buna karşın Wagner ile ortak noktaları vardı: Stra-
uss, sanat hayalçisi Wagner'i derinden etkileyen Hegel'in
öğrencisiydi; Strauss, Wagner'e ulusal *Nibelungen* projesi
için önemli ipuçları veren Theodor Vischer ile yakın arka-
daştı; Strauss'un *İsa'nın Hayatı* adlı eserini Wagner'in mitsel
temellerden arınmış drama taslağı *Nasıralı İsa* izlemişti ki,
ilk eserin en ateşli savunucusu, aynı zamanda Cosima'nın
yakınlığını da kazanmış olan Wagner dostu Georg Her-
wegh'ti - kısacası Strauss ile Wagner arasında, altmışiki ya-
şında ve ölümcül derecede hasta olan yazara saldırı işareti
verilmesini anlamsız kılacak kadar çok ortak nokta vardı.

Fakat her şeyden soyutlandıkları Tribschen'deki inatçılık
devresinde, bu Fransız'dan nefret ettikleri için, Strauss'un
Voltaire adlı eserini yerin dibine batırmışlardı. Yazarın iki yıl
sonra yayımlanan *Eski ve Yeni İnanç* adlı eserini ise "fevkalade
yüzeysel" bulmuşlardı; Cosima'nın notlarına göre bu ki-
tap Wagner'in hiçbir eserinin ulaşamadığı bir başarı elde
ederek beşinci baskısını yapmıştı. Bu görev için uygun bir
polemikçi olarak kabul ettikleri Nietzsche'nin "ejder" iması-

(*) Giyenleri görünmez kılan efsanevi başlık. - ç.n.

na rağbet etmemesi üzerine, 1872 Kasım ayında Strasburg'a yaptıkları bir gezi esnasına Wagner'in onu biraz itelemesi gerekmişti. Nietzsche'nin dediğine göre, Wagner "birkaç kelime" ile müridini ikna etme konusunda Cosima'nın Strauss karşıtı mektubundan çok daha başarılı olmuştu. Birkaç Tribschen gezisi sonrası yazılmaya başlanan iftira mektubu, "artık beklemeye tahammülü kalmayan" Wagner'e altmışın-cı doğumgünü armağanı olarak sunulacaktı.

Nietzsche, bu iş için, kurbanına "bir yabancı'nın" göndereceği hayali bir mektubu "Pasifik Nil" gibi ilginç bir takma adla imzalamaya karar verdi - yabancı bir isim seçmişti, çünkü muhtemelen Wagner'in kendisine Strasburg'da söylediklerinden esinlenerek yazacağı cümleleri Strauss'a ancak bu şekilde yöneltebilirdi: "Birisi bana bir keresinde sizin Yahudi olduğunuzu ve bu nedenle de Almanca'yı çok iyi konuşmadığınızı söylemişti". Nietzsche sonradan hem imzadan, hem de bu mektup biçiminden vazgeçmişti ama, bu zehirli ok Wagner'in sadağından çıkmıştı. "Müzikte Yahudilik" adlı eserinde, "Yahudi, nesilden nesile yaşadığı ülkenin lisanını bilse de, her zaman bir yabancı gibi konuşur" tezini savunuyordu, çünkü "sonradan öğrenilen" bir lisan, "ana dilin kendisine has özelliklerinden ve ifade yeteneğinden yoksundur". Wagner buradan yola çıkarak "Yahudi'nin konuşmayı ve sanat eseri yaratmayı ancak taklit ederek başardığını, çünkü onun konuşarak ne şiir yazabileceğini, ne de sanat eseri yaratabileceğini savunmaktadır". Onun ortaya koyabildiği, der Wagner, ancak tahammül edilemez lakırdılardır.

Görünüşe göre bu "âli" çift, "Cherchez le Juif" parolasına uygun olarak, kulağa Yahudice'ye daha yakın geldiği için David Strauss dedikleri David Friedrich Strauss'un yazılarında "bu tahammül edilmez lakırdıları" bulmuşlardı. Wagner'in sonradan ona Isa'yı sevmeyen bir Yahudi propagan-

disti, ya da kültürel çöküşün sorumlusu iğrenç “iyimserliğin” bir temsilcisi olarak yaptığı saldırılar, Nietzsche’nin bu adam üzerine yanlış bir isim taşımasından dolayı saldırtıldığına işaret eder.

Nietzsche kendinden istenileni yaptı. Sanki “Müzikte Yahudilik” kendi kaleminden çıkmış gibi, bu makaledeki Yahudi nefretini “tahsilli darkafalı” Strauss üzerine uyguladı. Wagner bir zamanlar Yahudilerin ölmekte olan Alman sanatının bedenine, onu paramparça etmek üzere el koyduğunu söylemişti; “bu bedenin eti, binlerce kurdun kaynağı bir yaşam çeşitliliğine dönüşecekti”. Nietzsche de teolog Strauss’u “yok ettiği sürece yaşayan, yediği sürece hayranlık duyan, sindirdiği sürece tapınan o kurtlara” benzetiyor ve “Yahudilik” yazarının yaptığı gibi tiksintisini şu tabloyla ortaya koyuyordu: “Bir ceset, bir kurt için güzel bir düşüncedir, fakat bir kurt, her canlı için korkunç bir şeydir”. Ve sonunda Nietzsche yaşam kuvvetinin savaşan temsilcisi olarak, Wagner’in “Yahudilik” risalesindeki taleplerini yerine getirmeye zorunlu hissediyordu kendisini. Wagner “Ahasver’in Çöküşü”nü en asil hedef ilan etmişti, Nietzsche ise şimdi şöyle seslenmekteydi: “Almanya’daki ‘darkafalılar’ kültürü ... çöküşü hak etmektedir”.

Strauss ve onun “utanmaz darkafalılık oportünizmi”, 1862 yılında henüz talebe olan Nietzsche’yi, yazdığı duygusal “Schwarzwald”* oyunu *Barfüssele*** ile “derinden etkileyen” Yahudi yazar Berthold Auerbach da, çöküşü hak edenler arasındaydı. Fakat Wagner bir zamanlar dostu olan adama “Yahudilere özgü huzursuzluğu” yüzünden tavrı almış ve kaleme aldığı yaşamöyküsünde okurlarına onu “adi ve kirli” olarak tanıtmıştı. Ayrıca Wagner onun “çeşitli za-

(*) Karaormanlar.

(**) Çıplak ayakçık.

manlarda Yahudi kadınlarıyla evlilikler yapmak suretiyle, servet sahibi olduğunu da” iddia etmiştir. Wagner’in o zamanlar oldukça popüler olan yazar hakkında yaptığı bu dedikoduların sebebi, onun kendi operalarının propagandasını yapmak istememesi olmalıdır.

Wagner’in düşünce ve konuşma tarzına tamamen boyun eğen polemikçi Nietzsche, bu defa da aslında hiç de umurunda olmayan bir adama hücum etti: Auerbach’ta olduğu gibi, “Heine ve Hegel’in birlikte etki ettiği her yerde” -Wagner için de aynı durum sözkonusudur, fakat bu durum Nietzsche’nin gözünden kaçmış olmalı- “Alman dilinde ulusal farklılıklardan kaynaklanan bir yabancılık” sezinleyebiliriz, “onların konuşma tarzları her kelimedede, her ifadede bozuktur”, bunun dışında “Almanca garip ve sahtedir”, “uluslararası yazım kurallarından oluşan ruhsuz bir kelimeler mozağıdır”. Nietzsche, Auerbach hakkındaki izlenimlerini “eğitim merkezlerinin geleceği hakkında” yaptığı bir konuşma sırasında, şu cümlede toparlamıştı: “Uyandırdığı tiksintiden dolayı okunması mümkün olmayan bir yazar”.

İsmarlama bir Auerbach saldırısıydı bu. Bir Tribschen ziyaretinden sonra Nietzsche’nin not defterine kaydettiği bir kontrol listesinde, yazarın ismi “saldırılacaklar” başlığı altında yer alıyordu. Düşmanlarını arkadan vurmaya pek meraklı olan Wagner’in aksine, Nietzsche kartlarını açık oynamayı tercih ediyordu. “Tahsilli darkafalı”larla yapılacak olan hesaplaşma, *Bayreuth Ufukları Üzerine Düşünceler* adı altında ve Wagner karşıtı cepheye büyük gedikler açacak uzun bir dizinin başlangıcı olarak planlanmıştı. Fakat Nietzsche çok net bir şekilde hangi tarafta olduğunu belirten bu başlığı, *Zamana Aykırı Düşünceler* olarak değiştirmeyi tercih etti. Bu kavramın Wagner’in selefi Theodor Uhlig’in *Zamane Düşünceleri* eseriyle yaptığı çağrışımı ancak konuya vâkıf olanlar anlayabilirdi.

Nietzsche'nin Strauss hadisesinden sonra "saldırılacaklar" listesini bir yana bırakıp, Wagner'in özel hesaplaşmalarından başka şeylerle de ilgilenme kararı, üstat tarafından pek hoş karşılanmadı. Zaten Nietzsche'nin Bayreuth polemikçisi rolünün üstüne gölge düşmüştü. David Friedrich Strauss, sanki Wagner'in "imha ahı" tutmuş gibi, Nietzsche'nin onu "kültür kemiren kurt" olarak göstermesinden altı ay sonra ölmüştü. "Umarım ki," diye yazıyordu Wagner müridi mahcup bir ifadeyle, "onun son günlerini zorlaştırmamışımdır ve benden habersiz ölmüştür. - Son derece üzgünüm". Yıllar sonra *Eski ve Yeni İnanç'a* saldırmakla bir kitabı "gülerek öldürdüğünü" ve bu arada "farkına varmadan yaşlı bir adamı... 'katlettiğini'" itiraf etmiştir.

Nietzsche'nin çektiği bu vicdan azabı, Cosima'ya hiçbir zaman anlaşılır gelmemiştir. Minotauros'unun çıkarlarının koruyucusu olarak ona kurban verilmesi gerektiğini biliyordu ve Nietzsche Strauss'un zaten ölümünden kısa süre önce, onun bir yazar olarak "gerçekten yok edildiğini" yazmıştı. Nietzsche'nin sonraları kapıldığı kuruntuları duyduğu zaman, ona soğuk bir ifadeyle "fikir meselelerinde kesinlikle duygusallık kabul etmediğini ve zararlı bir kimse'nin hasta veya ölüm döşeğinde olup olmamasının onu hiç ilgilendirmediğini" belirtmişti.

Bayreuth Ufukları Üzerine Düşünceler

NIETZSCHE, kendisine zarar verecek bir rolü üstlenmek zorunda kalmıştı. Kamuoyu onu başarılı ve yetenekli bir üniversite profesörü olarak değil, tartışmalı bir hareketin hırçın propagandisti olarak tanıyordu. *Tragedya'nın Doğuşu*'ndan sonra meslektaşları tarafından "bilim için kaybedilmiş" olarak ilan edildi, Strauss saldırısı ise ona saygısız ve kaba bir dava taraftarı şöhretini kazandırmıştı. Oldukça makul bir gözlemci olan Gottfried Keller, bu "çocuksu iftira yazısını" okuduktan sonra, onun "Basel'de kendi gibi birkaç sabit fikirliyle özel bir kült geliştirdiğinin" bilindiğini yazmıştır - hiç şüphesiz dinsel hatlara sahip bir kült. Müzik eleştirmeni Eduard Hanslick, bu kültün başrahibi için "yetenek ve tahsil bakımından en fevkalade, fakat mübalağalı davranışıyla Wagner yandaşlarının arasında en maceraperest olanıdır" diye yazıyordu. Nietzsche, "kendisinden şüphe etmenin bir günah sayıldığı Mesih'i" için, "Hıristiyan din kitaplarının Mesih İsa için kullandığı ifadeleri kullanıyordu".

Eski örnek öğrenciye duyulan saygı, Bayreuth davası için çalışmalarına devam ettiği sürede, giderek azalıyordu.

Çelişkili bir durumdur ama, aynı zamanda Wagner'in gözünde de değeri giderek azalmaktaydı. Nietzsche bu durumu giderek daha yoğun bir şekilde hissettikçe ve kültüyle yapması istenilen ayak işleri arasındaki orantısızlık arttıkça, hastalıkları ve anlamsız kürleri kaçış yolu olarak kullanmaya hız veriyordu. Ne var ki, Nietzsche'nin devamlı yakınlarında olmasını isteyen Wagnerler, bu durumdan hiç hoşlanmıyorlardı.

Nietzsche'nin "bağımlılığın" -literatürde buna dostluk adı verilir- zirvesine tam olarak ne zaman ulaştığı ve Bayreuth festival organizasyonlarının önüne geçilemez başarısının sonucu olarak onun yardımlarının ne zaman gereksiz hale geldiği, tartışma konusudur. Nietzsche, aralarındaki "birliğin" sona ermesini, Wagner'in sapık kişiliğinin ortaya çıkması sonucu, azgın bir özgürlük sarhoşluğu içinde kafasındaki "deli külahını" dans ederek "havalara fırlatdığı"-ani bir "kopuş" olarak stilize etmektedir. Bayreuthluların yorumuna göre ise, bu "hasta adam", karakteri ve tanıdıklarıyla bağlantılı olarak önceden gizlediği "sapık" kişiliğini ortaya çıkararak kaba saba bir "ihanette" bulunmuştu.

Aslında Nietzsche, Wagnerler'in 1872 ilkbaharında Tribschen'den Bayreuth'a taşınmaları esnasında, başına gelecek olan birçok işten yakayı sıyrabilirdi. Kendisi, sandığı gibi Wagner kültürünün basit hizmetler için kullanılan "başrahibi" filan değildi. Wagner'in ellidokuzuncu doğumgününe tekabül eden 22 Mayıs 1872 tarihinde, festival binasının temel atma töreninde, Nietzsche'nin çok şeyler öğrenebileceği iki eski Wagner yandaşı buluştu: Viyana Hastanesi başhekimisi Josef Standhartner ve *Cid* bestecisi Peter Cornelius. İkisi de 1861 yılında Viyana'daki *Tristan* provalarında Wagner'i mümkün olan tüm imkânlarla desteklemiş ve her ikisi yardımseverliklerinin karşılığını pek kötü bir şekilde almışlardı. Muzaffer Bayreuthlu hakkında şöyle yazıyordu Cor-

nelius: “Viyana’daki en sadık dostlarına birer ayakkabı boyacı muamelesi yaptı”.

Kraliçe Elisabeth’in özel hekimi olarak Viyana şehir tarihine geçen meşhur Dr. Standhartner, ona sadece parasal destekte bulunmakla kalmayıp -ki bu bile müsrif Wagner’in korkunç masrafları yüzünden dipsiz bir kuyuyu doldurmaya benziyordu- ona kendi evinde bir oda bile tahsis etmişti. Dr. Standhartner’in misafiri burada Viyana’nın önde gelen müzik eleştirmenlerinden Eduard Hanslick’i *Usta Şarkıcılar* librettosunu okurken incitmiş, aynı zamanda da Dr. Standhartner’in onun emrine verdiği yeğeni Seraphine Mauro’yu baştan çıkarmıştı, çünkü Cornelius’a dediğine göre bu genç, “bu konularda imhası mümkün olmayan temiz kalplilikte bir ahlâk anlayışına sahipti”. Fakat babasının biyografisini kaleme alan Carl Maria Cornelius, bu örtbas edilen skandalı şöyle yorumluyordu: “Şayet Wagner kendisini büyük bir âlicenaplıkla evinde barındıran ev sahibinin yeğeni-ne təcizde bulunsaydı, büyük bir haksızlık olurdu bu”. Cornelius, bu olayın belgelendirilmesinin mümkün olmadığını da yazıyordu: Üstat ve “sevgili bebeği” arasındaki mektupların tümü yok edilmişti.

Her şeye rağmen üstada sadık kalan Standhartner’in tam aksine, Cornelius uzun zamandır içten içe Wagner’le arasına mesafe koymaya başlamıştı. “Bilemiyorum neden, gözlerim kararmaya başladı,” demişti Cornelius Bayreuth’taki temel atma töreninde hekim Standhartner’e, onun endişe dolu sorusunu ise, “etrafımda vazifesini tamamlamış o kadar çok zenci var ki!”* diye cevaplamıştı. Doruk noktası olarak, “trajik kültürün” marşı kabul edilen Beethoven’in *Seid umschlungen, Millionen* adlı eserinin çalındığı festivalde, Cornelius ile Nietzsche, ilk ve son kez olmak üzere birara-

(*) Schiller’den bir deyim. “Zenci vazifesini tamamladı, zenci gidebilir”. – ç.n.

ya gelmişlerdi. “Kitabı için Nietzsche'nin önünde saygıyla eğildim” diyordu, Bayreuth'a hazırlık olması bakımından *Tragedya'nın Doğuşu*'nu okuyan eski mürit, fakat “öyle koket tavırları vardı ki, artık onu rahatsız etmemeye karar verdim”. Carl Maria Cornelius, Nietzsche'nin ancak on yıl sonra haberdar olduğu karakter tahlili ile de bu olayı tasdik ediyordu: “Kelimenin iyi ve kötü anlamlarıyla, Nietzsche kadını birtakım özelliklere sahipti. Bazen bayağı şımarık davranışlar sergileyebiliyordu”.

Nietzsche, Bayreuth Festivali'nin verdiği heyecanla, seleflerinden biri olan Wagner hakkında bazı gerçekleri öğrenebilme fırsatını kaçırdı. Cornelius'un ona anlatacak pek çok şeyi vardı halbuki: On yıl önce Seraphine Mauro için tuttuğu bir günlükte, Wagner'in “dehasının imha edici” nitelikte olduğunu ve bu nedenle intiharı bile düşündüğünü yazmıştı. Wagner, Cornelius için gerçek bir karabasana dönüşmüştü: yaşam enerjisini emen bir “vampir”, kendisini beste yapmaktan alıkoyan ve *Cid* adlı eserini “hilkat garibesi” olarak addeden bir “şeytan”, “sen aslında karım gibi bana aitsin” ve “aslında karı-koca gibi birlikte yaşamamız gerekir” gibi vaatlerle kandırmaya çalışan “Erlkönig”* olmuştu. Bağımsızlığını korumak isteyen Cornelius bu teklifi reddedince, üstat ona gösterdiği ilgiyi geri çekmeye başlamıştı. Mürit başlangıçta Wagner'in sönmürüsüne maruz kaldığını düşündüyse de, sonradan üstadın kendisini terk etmesinden dolayı acı çekmeye başlamıştı. Wagner ise sevgililerinden birine, bu eski “yardımcısı” hakkında neler düşündüğünü şöyle yazıyordu: “Bana yardım etsin diye ayarladıklarımın biriydi - insan olarak gözümde hiç değeri yok”. Cornelius'un yorumu ise “dizlerimin üstüne

(*) Doğrusu Elfenkönig. Hava perilerinin kralı. Herder tarafından yanlış anlaşılacak Erlkönig şeklinde Danca'dan çevrilmiştir. - ç.n.

çökmeyi reddettiğim için terk edildim” şeklindeydi.

Wagner’in “içinden çıkılması imkânsız” bir labirent olduğu düşüncesi, bu dışlanmış müridin de aklına gelmişti: “Bu bir anı diğerine uymaz ‘yarı tanrı’nın önünde,” diye yazıyordu, “insan bir bilmecenin, bir gizemin karşısındaymış gibi kalakalır”. Onun “tüm yaşam akışı” insanı “bir daha içinden çıkılamayacak bir labirente sürükler”. Wagner, 1864 yılı Mart ayında apar topar Viyana’dan kaçtıktan altı ay sonra, krallık himayesi altında Münih’e ayak basarken, Cornelius’un da üzerine basa basa belirttiği gibi, yanında “kötü bir ruh” belirmişti: Labirentin girişini “iktidar hırsıyla” bekleyen Cosima. “Kralın arkadaşının sevgilisi” rolünden pek hoşlanmıştı - ancak Wagner’in eski “arkadaşlarıyla” bir ilişkisinin kalmasını kesinlikle istemiyordu. Wagner’in mektuplarında kullandığı “küçük kralı” yumuşatan çıkarıcı ve suni üslubu, “posta güvercini” tarafından yapılan uzun yazışmalarda daha da dalkavukça, hedefli entrikalı bir biçime bürünmüştü. Cosima kısa zamanda iki dostun arasına girmeye ve aynı anda hem dehadan, hem de krallıktan yararlanmaya başlamıştı.

Küçük burjuvanın yeni nesil sanatçısı Peter Cornelius’un, sayın hanımefendinin de ima ettiği gibi, artık bu tabloda yeri yoktu. O andan itibaren Cosima için “tanrısının” dışında sadece Ludwig, sonra da, büyük bir mesafe ile aristokrasi ve fikir aristokrasisi önem arz ediyordu. Eğer profesör unvanına sahip olmasaydı, Nietzsche’nin de Tribschen Olymposu’na kabul edilme ihtimali pek azdı. “Şayet üniversite ve profesörlüğü olmasaydı,” diye yazıyordu Wagner müridi hakkında, “kimsenin dikkatini bile çekmezdi”. Artık akademik saygınlığı da azalmış olduğu için, Nietzsche’nin Bayreuth’da ortaya çıkan asil rekabete karşı yeni övgülerle savaşması gerekecekti - bunu yapmayı hâlâ istiyorsa elbette.

Fakat “âli” çiftin onu tepeden bir bakışla eleştirmeye başlamalarından bu yana, Bayreuth’a olan hayranlığı oldukça

azalmıştı: Yazı stili “acemice” ve “taklit” diye beğenilmiyor, felsefi konularda bilgisiz ve pek “ham” bulunuyor, süreleri giderek uzayan devamsızlıkları “görevden kaçma” olarak değerlendiriliyor, hırslı besteleri, sanki Wagner’in ortaya çıkışıyla insanlık tarihindeki “müzik” sayfası kapanmışçasına, aynen Cornelius’ta olduğu gibi, zaman kaybı olarak değerlendiriliyordu. Nietzsche, Hans von Bülow’un Manfred meditasyonu üzerine yazdığı eleştirisi ile -Bülow, ilham perilerinin bir acemi tarafından tecavüze uğradığını söylemişti- müzik hayatının en ağır aşağılamasına uğradığı zaman, Cosima bu eleştiriyi alkışlarla karşılamıştı. Nietzsche’nin üzüntüsü karşısında duyduğu sevinci saklamaya bile gerek görmeden yazdığı mektupta “gerçeklerin yüzüne karşı böyle açıkça söylenmesinin büyük bir onur” olduğunu belirtiyor; bunun dışında Bülow eleştirisini “açık yürekliliğin bu kadar eğlenceli bir tarzda sergilendiği gerçek bir başarı” olarak değerlendiriyor ve “Sayın von Bülow’un haklı ve gerekçeli kabalığını” bir kez daha onaylıyordu. Cosima’nın amacı, tutkulu bir piyano icracısı olan Nietzsche’ye, Bülow’un mahvedici kanaatinin paylaşıldığını göstermek ve Wagner’in piyanosunda icra ettiği “müzikli çocuk oyunlarından” vazgeçmesini sağlamaktı.

Fakat en fazla göze batan şey, Nietzsche’nin bekârlığıydı. Onun yaşında ve konumunda bir adamın, yanlış intibalara meydan vermek istemediği takdirde, evlenmesinin pek uygun olacağı oldukça ölçsüz bir şekilde söylendi ona. Wagner diğer “hizmetkârlarına” ve “hamilerine” de, ki bunların arasında Kral Ludwig de bulunuyordu, aynı şeyi yapmalarını önermişti. Bu arada kendi başarısız evlilik deneyimini büyük bir kayıtsızlıkla göz ardı ediyordu: Minna ile yaptığı ilk evliliğini hayatının en büyük bahtsızlığı olarak görüyordu ve bu birlikteliğin Minna’nın ölümü ile son bulmasını büyük bir sabırsızlıkla beklemişti. Buna rağmen çevresinde-

ki tüm bekârları bu adımı atmaları için teşvik ediyor, fakat görünüşe göre seçilen kadına ilgi duyma, hele âşık olma gibi konuları hiç önemsemiyordu.

Nietzsche'ye ilk öneride bulunan Cosima oldu. "Size dostça öğütler veren o hanımın," diye yazıyordu onun mektuplarının birine cevap olarak, "evlenecek yaşta kızları yok mu, ya da kendisi bekâr değil mi?" Fakat damat adayının ısrarla onu duymazlıktan gelmeye devam etmesi üzerine, üstadın kendisi kaleme sarılarak ne istediğini açık bir ifadeyle belirtmeye mecbur kaldı: "Diğer bazı şeylerin yanı sıra, erkeklerle birlikte geçirmeyi tercih ettiğiniz Basel akşamlarını, hiç doğru bulmuyorum. Benim hayatım boyunca böyle bir eğilimim olmadı". Wagner'in yaşamı boyunca erkeklerle birarada olmamaya pek nadir katlanabildiğini bir yana bıraksak bile -Cornelius'a gönderdiği mektuplar buna şahittir- Nietzsche'ye yazdığı mektuptaki "Basel akşamları" imasının neredeyse şantaj niteliğinde olduğu ve hitap ettiği kişiye kendisini savunma fırsatı bile vermediği, pek açıktır. Wagner'in uyarısı şu davet ile sona eriyordu: "Aman Tanrım! Zengin bir hanım ile evlenseniz ya!" Bu ifade, onun evlilik anlayışında sevginin ne kadar alt basamaklarda yer aldığı bir kanıtıdır. "Gersdorff neden bir erkek olarak doğmuştu ki sanki!"

Nietzsche, üstadın bu konuda şaka etmediğini, Wagner'in sinirli ses tonundan daha o zamanlar anlamalıydı. 1875'de, yani bir yıl sonra, Cosima Nietzsche'nin evlendirilmesi konusunda, ortak arkadaşları olan Malwida von Meysenbug ile bağlantıya geçti: "G(ersdorff) ile uzun uzun N(ietzsche)'den söz ettik, onu evlendirebilir misin?" Sabırsız bir ifadeyle "Küçük Kontes P.'ye ne dersin?" diye sorduktan sonra, bu müzmin bekâr için beslediği hoşnutsuzluğu dile getirmekten kendini alamıyordu: "Onun mektuplarını korkunç buluyorum ve Hölderlin'in akıbeti bir türlü

gözümün önünden gitmiyor”. Fakat bu tecrübeli çöpçatan hanıma yazdığı sonraki bir mektubunda, muhtemelen Wagner’in zoruyla bulaşmış olduğu Nietzsche’nin evlenmesi meselesini pek de ciddiye almadığı açıkça belli oluyordu: “Aslında bildiğim birisi vardı, hem de zengin,” diye yazmıştı Malwida’ya, “fakat hangi genç kıızı böyle bir kadere sürükleyebiliriz ki?”

Zaten bu inatçı damat adayı da, “ateşli bir kadının rüyalarına girmektense, bir katilin eline düşmek daha iyidir” diyecek olan Zerdüş’tü gibi, hiç mi hiç evlenmek niyetinde değildi. Leipzig’deki üniversite günlerinden beri Erwin Rohde’yi seviyordu ve Wagner geçmiş yıllarda metafizik sanat zevki olarak ne tattıysa, bu kez de aynılarını Rohde ile yaşıyordu. 1870 yılının Haziran ayında Nietzsche ilk kez olarak Rohde’yi Tribschen’e getirdiği zaman, Kuzey Almanyalı bu soğuk adam, ileri derecede miyop olan ve beceriksizliği ile göze batan Nietzsche’den çok daha iyi bir izlenim bırakmıştı. Cosima bu ziyaretten sonra Rohde’yi “Nietzsche’den çok daha kayda değer” bulduğunu not etmiş ve Nietzsche’ye bir mektup yazarak üstadın Rohde’den “çok hoşlandığını” ve bundan sonra bu iki arkadaşı Tribschen’de “daima birlikte” görmek istediğini ifade etmişti. Bu ifadeler Nietzsche’ye Wagner’in Zürih yazılarındaki “Spartalı arkadaşları”nı hatırlatıyor olmalıydı.

Wagner de müridi Rohde’nin, tüm “zengin hanımlardan” daha önemli olduğunu kavramıştı. Fakat kendisinin erkeklerle olan kucaklaşma ve gözyaşı dolu dostluk eğilimleri -ne var ki bunlar çok çabuk efendi-uşak ilişkisine dönüşebiliyorlardı-, bu ilişkilerin açık erotik sonuçlarını hem kendisi, hem de çevresi için yasaklıyordu. Tıpkı profesör Almanca’sıyla sorumluluğu “karakterinin üst katmanının şeffaf olmaması”na yıkan Erwin Rohde gibi, Wagner de Yunan aşkı denilen olayın Yunanistan sınırları dahilinde kalmasını çok

isterdi. Her ne kadar Liszt gibi erkeklere tutkuyla “âşık” olabiliyor ve buluşmalarında gözyaşlarına boğulabiliyorsa da, tensel temastan ısrarla kaçınıyor ve ancak yakınlarda bir kadının bulunması durumunda onlarla daha yakın ilişkiler kurabiliyordu. Cosima’ya olan ani aşkının sebebi de, muhtemelen onsekiz yaşındaki Ludwig’in şahsında, yeni bir Apollon, yaşlı öğretmenine kur yapan genç bir talebe görmesinde yatmaktaydı. Bir zamanlar “erkekler arası aşk” adını verdiği ve “insanların güzellik anlayışının en soylu ve en fedakâr duygusu” olarak tanımladığı o klasik estetik heyecan duygusunu, Nietzsche’de sadece “itici, hoş olmayan bir etkileşim” olarak algılıyordu - çünkü anlaşılana onu dokunma korkusundan daha çok korkutan bir şey yoktu.

Wagner işte bu şekilde araya mesafe koymaya başlamıştı. Müzisyen ile ona hayran olan iki arkadaş arasındaki ilk ciddi fikir ayrılığı, Wagner’in Bayreuth Dammallee’de bulunan geçici evinde, Nietzsche’nin “Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe” adlı yazısını okuması sırasında belirdi. Konuşma kısa sürede iki arkadaşın aşına olduğu zeminden, Wagner’in en sevdiği konu olan “Almanlık nedir?” ve 1865 yılında aynı ad altında yayımladığı “Alman varlığının Yahudiliğin ilerlemesi sonucunda çökmesi” konusunu ele aldığı yazısına kaydı. Wagner’e göre “bu utanç verici çöküş”, sadece “gerçek ‘Alman’ varlığının karakteristik özelliklerinin” yeniden hatırlanmasını sağlamakla durdurulabilirdi. Nietzsche hâlâ hararetle Yunanlılar üzerine fikir yürütürken, Wagner ona kendi gözünde çok daha önemli olan ve kısa bir süre önce Incil’de okuduğu bir cümle yüzünden aklını kurcalayan “Almanlık” sorununu hatırlatıyordu. “Luther Incili’nde,” diye yazıyordu Cosima bu sohbet sırasında aldığı notlarda, “Yunanca barbaros kelimesinin ‘Alman olmayan’ diye tercüme edilmesi, bizi ziyadesiyle sevindirdi”. Görünüşe göre Luther’in gözünde Antik Çağ’da nefret edilen

sanat düşmanı barbarlar ile kendi devrindeki -Wagner için de- 'Alman olmayan' simgeleyen sakallı yabancılar, aynı kefedeydi. Fakat Luther'in Incil tercümesinin kendi düşüncelerini desteklediği fikrinde olan üstadın aksine, Cosima iki ayrılmaz arkadaşın coşkuyla sürdürdükleri Yunan tartışmalarının Ortaçağ ile ansızın bölünmesine gösterdikleri tepkiyi fark edememişti. Ancak üstat hiçbir şeyi unutmamıştı. Aradan altı yıl geçtikten ve Nietzsche çoktan aforoz edildikten sonra, Wagner karısına Dammallee'de geçen bu konuşmayı hatırlatmıştı. "Hatırlıyor musun," demişti Cosima'ya, "bu kısmı onlara gösterdiğim zaman -Luther'in 'barbaros' kelimesini 'Alman olmayan' diye tercüme ettiği cümle- onlara aslında hiçbir şey ifade etmemiş".

Fakat üstadı kızdıran onların sadece Incil'e olan vurdumduymazlığı değildi. Tamamı ancak 1975 yılında yayımlanabilen gizli günlüğünde "Alman nedir?" başlığı altında kendisiyle o iki coşkulu arkadaş arasındaki anlaşma sorununun hesabını veriyordu. "Bir şeyi doğru anlamak istiyorsak, onu kendi dilimizde anlamalıyız. (barbaros - Alman olmayan, Luther) 'Alman' bir kültürün anlamı budur," diye yazıyordu 1873 yılında, "yani bilinen ve alışlagelmiş olan". Ona malûm olan bu konuları anlamazlıktan gelen Nietzsche ve Rohde ise, onun anlayamadığı ve ona son derece yabancı gelen bir davranış biçimi içindeydiler. "Yunan varlığının asla ve hangi dilde olursa olsun anlayamayacağımız, bizi onlardan tamamıyla ayıran unsur," diye yazıyordu iki Yunanlıyla yaptığı konuşma üzerine, "mesela pederastiye karşı duydukları ilgidir," *Zürih Devrimi* yazarı Wagner gibi bir insan sarrafına hiç yakışmayan bu iddia, herhalde iki arkadaşın ziyaretleri esnasında içinde beliren anlaşılmaz duyguyu ifade etmek için kullanılmıştır. Cosima'nın sonradan kocasının bu ifadeyle ne demek istediğini anlayamadığı iddiası, doğru olsa gerek. Öte yandan, 1877 yılında Malwida

von Meysenbug karşısında, Wagner'in iki anlaşılmaz müridi için kullandığı sözlerin aynısını kullanmıştır. Arkadaşına önce Nietzsche'nin Bavyera Kralı'nı hatırlatan "oburluk" ve "tuhaf utangaçlık" duygularından söz ettikten sonra, bunların tümünü "elbette kendi de dahil olmak üzere- kadınların anlayamayacağı o belli şeye" bağlamıştı.

Rohde de bazı şeyleri kavramakta güçlük çekiyordu. Arkadaşı Nietzsche'ye 1876 yılında, Bayreuth Festivali'nden kısa bir süre önce yeni Yunan kitabını göndermiş ve ondan "pederastiden çok az söz etmişsin: oysa Eros'un idealize edilmesi ve Yunanlıların saf ve özlem dolu aşk tutkularının duyguları, önce bu zeminde gelişmiştir" yorumunu almıştır. "Eros'un" diye topluyordu sözlerini, "en iyi zamanları" "pederastik" olduğu dönemlerdir. Rohde telaşla ona hak vermeye çalışmıştı - "şefkatli bir erotizmin kaynağının pederasti olduğunu daha iyi vurgulamalıydım!"

Fakat Rohde 1876 Temmuz'unda bu kanaate vardığında, ilişkileri açısından çok geç kalınmış bir noktadaydılar. Nietzsche seneler boyunca arkadaşının ilgisini kazanmaya çalışmış ve onu Wagner'in Bayreuth'ndaki Yunan kültürünün yeniden doğuşuna hazırlamıştı; bu arada ona *Usta Şarkıcı'nın Büyülü Şarkısı'nı* piyanoda o kadar etkileyici bir şekilde çalmıştı ki, o soğuk Hamburglu bile "son derece heyecanlanmış, bu nağmeler tarafından bir bulut gibi sarmalandığını hissederek, diğer Akhalar için görünmez olmuştu". Nietzsche'nin kehanetine göre bu bulut Bayreuth'un Tanrıları Dağı'nda, "savaş sabahı için kutsanan" ve "mutluluklarının zirvesinde bulunan kutsanmış izleyicilerin" üzerine konacaktı, tıpkı Persler üzerine sefere çıkmadan önce tapınağın önünde bekleyen Yunan kahramanları gibi.

Festivalin başlamasından kısa bir süre önce, Nietzsche'nin bu mutluluğu sona ermişti. Rohde, "Sakın ürkme, sevgili dostum!" diye ona nişanlandığını bildirmiş ve sev-

gili dostunu Overbeck'in belirttiği gibi, "bir nevi aşk acısına" boğmuştu. "Ben başka şeyler hissediyorum" diye yazmıştı Nietzsche o akşam damat adayına cevap olarak, böyle bir adım atmayı "gereksiz" görüyordu" - belki de "bende bir eksiklik var". Çünkü "benim beklentilerim ve ihtiyaçlarım başka türlü: onları nasıl dile getireceğimi ve ifade edeceğimi bile bilmiyorum". Bu nedenle Nietzsche kendisini anlatmak için yeni bir şiir yazar; gecenin karanlığında yalnız başına yollara düşen, bir kuşun şarkısını duyarak kalbinde "tatlı bir acı" hisseden bir gezginin şarkısı. Fakat kuşun özlem şarkısı ona ithaf edilmemiştir. "Bir dişi kuş çağırıyorum yükseklerden," diye seslenir gezgine alay ederek, "sen ne üzerine alınıyorsun?" İçinde coşkulu şarkıcı Rohde'yi barındıran gece kuşu, "zavallı, zavallı gezgin" Nietzsche için sadece şu moral bozucu açıklamayı yapmaktadır: "Sen ise asla, asla dinlenmeden yürümeye devam etmelisin!"

Rohde'nin mektubundan kısa bir süre sonra, kendisini *Gezgin ve Gölgesi*'nde tekrar bulacak olan Nietzsche, Bayreuth'a olan ilgisini yitirmişe benzer. Gizemli anılar paylaştığı eski ev sahibi kitapçı Giessel'in teklifini pahalı bulduğu için reddeder ve Gersdorff'u arayarak bir hafta kadar bir süre için onda kalıp kalamayacağını sorar. Giessel'den "Barınma sorunu buraya gelmemenize sebep olmamalı. Evim koşulsuz olarak sizindir" cevabını alan Nietzsche bu teklifi kabul eder ve kız kardeşine "burasının Bayreuth'un en ucuz evi" olduğunu bildirir. 23 Temmuz 1876 tarihinde Nietzsche karmaşık duygular ve şiddetli baş ağrıları içinde, Wagner'in şehrine gelir. *Zamana Aykırı Düşünceler*'in dördüncüsünü *Richard Wagner Bayreuth'da* başlığı altında "Bayreuth Festivali Vaazı" olarak "âli" çifte önceden gönderir ve böylece bir müridin üstadına göstermesi gereken saygıyı yerine getirdiğinin işaretini verir.

Kitabın yarattığı etki de buna uygun olmuştur. “Dostum! Kitabınız gerçekten de müthiş!” diye yazmıştır Wagner görünüşe göre kitabın yapraklarını şöyle bir çevirdikten sonra Temmuz ortalarında. Cosima ise biraz daha temkinli davranarak “hoşça vakit geçirmesini sağladığı” için teşekkür etmiştir. Şayet Nietzsche aslında planlamış olduğu gibi ek olarak gönderdiği mektupta kendisini rahatsız eden bazı şeylerden söz etseydi -“Bu konuda bazı şeyleri itiraz etmeden kabul etmeniz gerekir”-, “âli” çifti uyarılmış olacaktı. Fakat Nietzsche Bayreuth’da “Konstanz Gölü üzerindeki süvari”nin akıbetine uğramaktan korktuğu için bu süreci hızlandırmak istememiş ve her türlü uyarıdan kaçınmıştır. Böylece iki adet “festival nüshası”, festival ziyaretçisi Nietzsche’den önce Bayreuth’a gelmiş, yorum yapılmadan mutlak övgülerle karşılanmış ve -en azından- Cosima’nın keyfini kaçırmıştı. Günlüğüne sadece “onun geldiğini” not etmiştir Cosima, “diğerleri gibi”.

Nietzsche’den böyle soğuk bir şekilde söz etmesi tesadüfi değildi. Daha oraya varışının ilk gününden itibaren ne ümit vaat eden Bayreuth propagandacısı, ne Siegfried’in müstakbel öğretmeni olarak, hiçbir rolü kalmamıştı. Wahnfried’in ev sahibesi, ondan tek kelime olsun söz etmeye karar vermişti. Ve Nietzsche acı çekiyordu. Edebi kaçış denemesi beklenildiği üzere onu labirentin daha da derinlerine sürüklemiş, Wagner’e veda amacıyla yazdığı “festival vaazı”, onu üstada tehlikeli bir biçimde yaklaştırmıştı. Kitabına yapılan aşırı övgüdeki mesafeyi sezip onu kendi haline bırakacak yerde, peşinden gitmeyi tercih etmişti -zaten neşesi tümüyle kaçmıştı, çünkü can dostu Rohde ile yapacağı buluşmanın keyfi, onun nişanı ile gölgelenmişti; ancak içinde Wagner’e dair kitabının okunduğuna ve alınması gereken derslerin çıkarıldığına dair bir his vardı. Görünüşe göre, vermiş olduğu kararın tam aksine, onu Wag-

ner'in labirentine doğru sürükleyen birşeyler vardı.

Üstat, sanki labirentinin koridorlarında yolunu yitiren herkesi mahvedebilecek olan Minotauros ile akrabalığının farkındaymış gibi, festival sahnesinde yaptığı tehlikeli çıkışlar ve anlık öfke nöbetleri ile yardımcılarına korkuyu öğreten bir çılgın rolü oynuyordu. "Siegfried provasında," diye anlatıyordu yardımcılarında biri, "çılgın" bir halde ortaya çıkmış, bağırıp çağırmış, "sıkılı yumruklarını" sallamış ve olduğu yerde tepinmiş, sonra da "Siegfried'in yerde duran borusunu" kaparak, boynuzlu bir canavar gibi "başının önünde tutmuş" ve "o sırada oraya gelmekte olan Profesör Doepler"e tos vurmuştu. Böylece, hem de herkesi eğlendirerek, hiç sevmediği kostümcüsünü "boynuzlamış"tı.

Wagner tepenin üstünde "kana susamış insan" rolü oynarken, Wahnfried Tapınağı'nın sayın ev sahibesi de kendisini prenses olarak takdim ediyordu: Beyaz ipekler içine asil bir görünüm, Mozart örgüsüyle toplanmış saçlar ve elinde büyük bir yelpaze ile, festivalin başından beri sayıları yüzleri bulan ve "Bayreuth mucizesine" saygılarını sunmak isteyen misafirleri karşılıyordu. "Ses tonu genelde biraz bıkkındı," diye not etmişti misafirlerden biri. Yeğeni Brockhaus ise, akrabalarına teyzesinin kendisine "artık ona ayıracak vakti olmadığını" söylediğini bildirmişti. Artık, Tribschen'de olduğu gibi, her bir yandaşı önem arz etmiyordu onun için - tüm Almanya, hatta tüm Avrupa kapısına yığılmıştı, hem de bir zamanlar 'metres' olarak mimlenen Cosima'nın rüyasında bile göremeyeceği yüksek sosyete üyeleri. Prenslar ve kontlar, imparatorlar ve krallar Cosima'nın önünde reverans yapıyor, o da onlardan biriymiş gibi davranıyordu. Wagner hayranları ise, Bayreuth'u şimdye dek sadece kûr yapmak için geldikleri Baden-Baden'deki hoş bir değişiklik olarak kabul eden hükümdar ve soylu takımından sonra geliyorlardı. Büyük kitleler halinde şehre akın

eden hayranlar, bir İngiliz gazetecinin gözlemlediği gibi, kılık kıyafetlerinden kolaylıkla tanınıyorlardı: Gözlük takıyorlardı, saçları uzundu ve başlarında dikkat çekici başlıklar vardı - idollerinin modasına uygun olarak Wotan şapkaları ve Holbein bereleri.

Fakat artık daha önemsiz rollerle yetinmek zorundaydılar. “Bu yüzden,” diye belirtiyor Elisabeth Nietzsche, “sanatçılar zavallı Cosima’ya karşı büyük bir nefret besliyordu!” “Uzun kuyruklar oluşturarak boş yere bekleyen biz hayranlarının tam aksine, kapıyı çalan her kont içeri buyur edilmişti,” diye yazmıştı kardeşine şehirden ayrıldıktan sonra. Ayrıca Cosima’nın gülünç kibiri de hiç hoş karşılanmadığı gibi, bir de alay konusu olmuştu: “Sırbistan ile Wagnerler’in salonu arasındaki fark nedir? Birisi savaş alanı, öbürü ise yaltaklanma alanıdır!” Bu nüktedeki espri, ancak Wagner’in de konuştuğu Saksonya lehçesi ile önplana çıkmaktadır. “Ben küçük merdiven girişinde bekledim,” diye anlatıyordu Elisabeth en mukaddes yere ulaşma çabalarını, “çünkü büyük salon misafirler tarafından tamamen doldurulmuştu. İçeri bir göz attım; en az kırk orkestra şefi, genç sanatçı ve yazar, Wagner tarafından kabul edilmeyi bekliyordu. Ziyaretçi akını çok büyük olduğu için, Wagner kitlesel kabul toplantıları düzenlemek zorunda kalıyordu; ilk gün tam beşyüz kişi Wahnfried’e kartvizitini sundu”. “Hepsi,” diyordu Elisabeth, “kısık sesle, fısıldayarak konuşuyor”, salondaki “ciddi, ulvi ve saygın havanın etkisine giriyorlardı”.

Ev sahibine göreyse bu davranış biçimi çok uygundu. Wagner, kendi kişisel yaşam düşü olan *Nibelungen Yüzüğü*’nü bestelemekle, Alman halkına uzun süreden beri kayıp olan ulusal mitosunu geri vermişti. Bayreuth muhabiri Eduard Hanslick, “zengin bankerler, soylu hanımlar ve muhabirler için verilen bu lüks temsilin ulusal bir bayram olduğu iddiasının gerçeikle ilgisi bulunmadığını” söylüyorsa

da, ziyaretçilerin birçoğu bu temsilde Nietzsche'nin ilan ettiği "sabah kutsamasını" görüyor ve Siegfried mitosunda söylendiği gibi, politik eylemlerin gerçekleşmesini bekliyorlardı. Seyirci, festivalin kültürel odak noktası olan *Nibelungen'in Yüzüğü*'nde, Alman ışık kahramanının, gözünü altın hırsı bürümüş karanlık güçlerle yaptığı ve sahnede trajik bir şekilde yenilmek zorunda olduğu savaşı seyredebiliyordu - oysa aslında Wagner'in hiç şüpheye yer bırakmayan başarılı propagandasına bakılırsa, Almanların Alman-olmayanlarla, bu mavi gözlü Wotanoğullarıyla, cehennemin nefret tohumlarıyla savaşı henüz bitmemişti. Nietzsche gibi Wagner otoritelerinin, müzikli tiyatronun bu başyapıtında kaba bir ırkçılıktan daha ötesini görmelerine rağmen, Bayreuth ziyaretçilerinin büyük kısmının "yüzükte" bulmak istedikleri bunun ötesinde bir şey değildi: Siegfried'in zaferi, 1923 yılında ilk Wahnfried ziyaretinden ve "nihai savaş" ideologu Houston Stewart Chamberlain'in icazetinden sonra kaleme aldığı "Kavgam" adlı program yazısından, aynı uzlaşmaz karşıtları apokaliptik bir çözüm isteyen Adolf Hitler'e kadar zihinleri etkilemeye devam etti.

"Vaat edilmiş" bu birleştirici yüzüğün ortaya çıkış sürecine Nietzsche 1876 yazının cehennem sıcaklarında ancak kısmen "Bir şey görmek mümkün olmadığı" için, yarı karanlık bir odadan provalara kulak misafiri olmuş ve kız kardeşine "o uzun sanat akşamlarının kendisini korkuttuğu" yolunda şikayetlerde bulunmuştu ki, bu özellikle baş ve göz ağrılarıyla ilintiliydi. Fakat Wahnfried kabulleri onu daha da fazla korkutuyordu; ilk ziyaretinde yaşadığı açık bozgun, onun "tüm davetleri" geri çevirmesine neden oluyordu. Belki de kırgın Franz Liszt ile aynı kaderi paylaşıyordu: "Bundan böyle Bayreuth'a gitmeyeceğim, fino köpeği görevini yerine getirdi". Daha sonraki bir toplantıda Nietzsche "âli" çifte son derece "suskun ve karamsar" gelmişti, "birlikte oldu-

ğumuz birkaç saat zarfında ağzından tek kelime bile almamız mümkün olmadı” diyecekti Wagner çifti.

İki haftalık “Bayreuth azabından” sonra 4 Ağustos’ta dinlenmek için Bavyera Ormanı’na giden Nietzsche, kendi esrarengiz ifadesi ile “Wagner’den biraz kadercı bir telgraf ile özür dilemişti”. Dokuz gün sonra başlaması gereken asıl temsilleri izlemek için oraya geri dönmeyi düşünmüyordu. Klingenberg’daki “Gasthaus zum Ludwigstein”da “melankoliyi bir hastalık gibi yanında taşıyor”, bunun dışında şiddetli bir ishal de ona ızdırap veriyordu. Wahnfried’i apar topar terk etmesi ile son kozunu oynadığını muhtemelen çok iyi biliyordu. Baselli “talebelerinden” biri Wagner hayranlarının bulunduğu bir toplantıda Nietzsche ismini telaffuz ettiği anda, ortada “buz gibi” bir hava esmişti. Nietzsche, Wagner’in kendisine Elisabeth kanalıyla gönderdiği alaylı mesajın ne anlama geldiğini de pek iyi anlamış olmalıydı; “İstersen onun yanına gidebilirmişsin, ne de olsa onun bestelerinden hoşlanıyormuşsun” - sanki aralarındaki ilişki sadece “bestelerden” oluşuyormuş gibi!

Festivalin başlamasından bir gün önce Nietzsche tekrar Bayreuth’a gelir. Klingenberg’daki terapi denemesini yarıda kesip ızdıraplarının kaynağına geri dönmesinin nedenlerini hiçbir zaman açıklamamıştır. “İçindeki özlemde onun geriye dönmesini sağlayan,” diyordu kız kardeşi, “Dionysos’ca müziğe karşı içinde duyduğu özlem”. Fakat işin doğrusu, onu geri döndürenin daha ziyade Dionysos’un kendisine duyduğu özlem olduğudur. Aynı gün, yani 12 Ağustos günü, Wagner hayranlığının esasını Nietzsche’den öğrenmiş olan Erwin Rohde de Bayreuth’a geldi. Fakat şimdi burada, festival şehrinin bağrında, “tüm güzelliklere açılan yolun düzensizliği, tozu ve eziyeti” içinde, Nietzsche’nin arkadaşı Rohde’nin aklında Wagner’den başka sadece “o çocuk”, yani günü gününe Bayreuth haberlerini ilettil-

ği nişanlısı Valentine vardı. “Şehir sanki bir dünya fuarı kadar kalabalık,” diye yazıyordu varışından iki gün sonra, “imparatorlar ve prensler, avam tabakası ve serseriler, onların arasında da ‘yığının içinde sürünen’ bir yığın Yahudi ajanı”. Ya Nietzsche? “Zavallı sevgili dostum! bugün için Bayan Wagner onu hapsetti, fakat yarından sonra sık sık birlikte olacağız”.

Rohde her iki konuda da yanılıyordu. Cosima bu can sıkıcı propagandist ile vakit kaybetmeyi aklından bile geçirmiyordu, hele hele Alman İmparatoru I. Wilhelm, festival binasını şerefendirip, *Valküreler* oyununun prova arasında üstada övgüler yağdırırken. Wagner, daha sonraları “kendisinden önce hiçbir sanatçının imparatorlar ve prensler tarafından” bu şekilde onurlandırılmadığını söyleyerek övünecektir. Nietzsche ise İmparator’un övgüsünü biraz farklı hatırlıyordu. “İşte tipik bizim İmparator,” diye yazıyordu, “bir yandan alkışlıyor, bir yandan da emir subayı Kont Lehn-dorf’a ‘iğrenç! iğrenç!’ diye sesleniyordu”.

Rohde’nin, Cosima’nın Nietzsche’yi o gün için “hapsettiği” düşüncesi, herhalde Nietzsche’nin utancından uydurduğu yalanıyla ilgiliydi. Çünkü Nietzsche daha ilk buluşmalarında eski dostu Rohde’nin kalbinin artık arkadaş sevgisi ile değil, küçük nişanlısına olan özlemi ile dolup taşıdığını anlamıştı. Nietzsche’yi Rohde’den uzak tutan Bayan Wagner değil, damadın aklından çıkmayan bu konunun yarattığı can sıkıcı durumdu. Bu yüzden de onunla artık görüşmek istemiyordu, ne “yarından itibaren”, ne de daha sonra. Nietzsche, *Ecce homo* adlı eserinde, “Wagner’in müziğinin gizli seksüalitesinin”, “herkesin kendi keyfini düşündüğü bir topluluk için güzel bir yapıştırıcı” olduğunu nefretle hatırlıyordu.

Müteakip günlerde Rohde arkadaşlarıyla birlikte “saatler boyunca yosunlu çam ormanlarında yan gelip yatıp”, sonra

da “saat dört sularında dağın bilge münzevisi gibi aşağıya inerek festival binasının önündeki kalabalığa karışıp, bu harika eserin mutluluğuna dalarken” -bu satırları okuyan Valentine pek bir şey anlamamış olmalıydı-, Nietzsche “maalesef ormanda değildi; hem kız kardeşi yanındaydı, hem de meşhur bir adam olarak çok sayıdaki hayranlarının ziyaretlerini kabul etmek zorundaydı”. Nietzsche’nin bu bekleyişini Elisabeth tasvir etmiştir. Tepenin üstündeki perde *Nibelungen* temsili için kalktığı zaman, Nietzsche, Giessel’in evinin salonunda kız kardeşi Elisabeth’in eşliğinde oturmaktadır. Elisabeth şöyle demiştir ona: “Bayreuth’daki böyle bir festival akşamında evde yalnız başımıza oturmamız çok garip değil mi?” Kardeşi, bu soruya “garip bir ifade” ile şu cevabı vermiştir: “Burada geçirdiğim ilk güzel vakittir bu”.

Nietzsche’yle artık sadece “çok güzel piyano çaldığı” davetlerde görüşebilen Rohde, çabuk teselli buldu. Eski arkadaşının yerini, uzun *Nibelungen* akşamları öncesi yosunların üzerine oturarak felsefe yapabileceği yeni bir arkadaş almıştı: Uzun zamandır Nietzsche’ye bağlı olan “ahlâkçı” düşünür Paul Rée. Onu Rohde ile tanıştıran Nietzsche’ydi ve Rée Bayreuth Festivali boyunca Rohde’nin yanından ayrılmadı. “Hoş, düşünceli bir insan,” diye yazıyordu Rohde nişanlısına, “onun yanında kendimi çok iyi hissediyorum. Ah, akıllı insanlarla dostluk etmek, ne kadar güzel bir şey!”

Hatta bu “hoş arkadaş”, Rohde’nin Nietzsche’yle olan dostluklarının en parlak zamanında geliştirdikleri eski bir planı hatırlamasına neden olmuştu: dostlarla beraber bir “bilgeler kolonisi” kurmak. Nietzsche, 1870 yılında can dostuna “yeni bir Yunan akademisi” kurmak yolundaki düşsel arzusunu anlatmıştı: “Kulaklarımızı bir daha balmumuyla tıkamak zorunda kalmayacağımız bir adaya ulaşalım” - Odysseus’un yoldaşlarının sirenlerin davetkâr şarkıları karşısında yaptıkları gibi. Orada toplanacak dostlar “sa-

dece birbirlerinin öğretmeni” olsunlar, kitaplarını da “bu keşif sanatçı topluluğuna yeni üyeler kazanmak için olta olarak kullansınlar”. Nietzsche, bu erkekler adası rüyasını, sanki Wilhelm Heinse'nin *Ardinghello veya Mutlu Adalar* (Ardinghello oder die glückseligen Inseln) adlı erotik kurtuluş romanının şu cümlesinden almıştı: “Birbirimiz için yaşar, çalışır ve keyif alırız”.

Rohde'nin bu dostlar kolonisi için kendisine yaptığı çağırını benimsememesi, Nietzsche'yi büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Aradan neredeyse yedi yıl geçmişti ki, Rohde şimdi Nietzsche yerine Rée ile “şimdiki zamanın ‘boş dünyasından’ uzak, filozoflarla birlikte sadece kendileri için yaşamak” özlemi içindeydi - “o çocuk”, yani Valentine kendi kendini idare etmeyi becerirdi nasıl olsa. İki arkadaşın arasındaki bu yakınlaşmayı ilk fark eden, Nietzsche'nin kız kardeşi Elisabeth olmuştu. Kardeşine Rohde'nin evlilik hakkında yaptığı şaşırtıcı bir uyarını anlatmasından sonra - “her kim ki evlilikten uzak durmayı başarabilirse, arkadaşlarıyla birlikte büyük bir kutlama yapmalı, çünkü büyük bir tehlikeden kurtulmuş olacaktır”-, daha da ilginç bir havadis getirmişti: “Rohde'nin Rée'ye karşı görülmedik eğilimi”, Elisabeth'e kalırsa hiç de masumane değildir. Çünkü Rohde'nin müstakbel baldızından öğrendiğine göre, yeni arkadaşı bir kız okuluna yaptığı ziyaret esnasında okulda oldukça garip bir hava esmesine neden olmuştu, çünkü kızlara karşı en küçük bir alaka olsun göstermemişti.

31 Ağustos 1876 tarihinde kendisine Bayreuth'dan yollanan Rée hakkındaki bu satırları okuyan Nietzsche, yeni hayat arkadaşının kim olacağını biliyordu artık. Rohde'nin birlikte bir koloni kurmayı hayal ettiği adam, daha festivalin bitiminden önce Nietzsche'ye gitmek amacıyla Basel'e doğru harekete geçmişti bile. Burada büyük saygı duyduğu zatın “mümkün olduğu kadar yakınında” bir ev tutmuş,

öğlen ve akşam yemeklerini onunla birlikte yemeğe başlamış, gözlerinden rahatsız olan Nietzsche'ye saatler boyunca kitap okumuş ve bir koruyucu rolünde onu kendisine muhallat olan talebelerinden korumaya çalışmıştı. Vakitlerinin büyük kısmını Nietzsche'nin "göz rahatsızlığı yüzünden kepenkleri indirilmek ve perdeleri çekilmek suretiyle karartılmış odasında" birlikte geçiriyorlardı. Bayreuth'a ebediyen sırt çevirmiş müphem bir ikili! Nietzsche hemen annesine bu güzel haberi verirken -"birbirimizle olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz"-, uzak Kiel şehrinde bulunan Rohde ancak bir ay sonra bu yeni ittifaktan ve "mutlu adalar"a yapılacak yolculuktan haberdar oluyordu: "Değerli Réé," diye yazıyordu Nietzsche zafer dolu bir ifadeyle, "benimle birlikte Sorrento'ya gelecek".

Ne var ki, Nietzsche'nin Bayreuth labirentinden kaçışı esnasında, Cosima Ariadne ve onun ilâhi Minotauros'u, saldırıya hazır boynuzlarla, onu bekliyordu. Görülecek bir hesapları vardı.

“Cherchez le Juif”

WAGNER, Bayreuth'ta kopmuş olan ilişkiyi, bir provokasyon ile tekrar kurmuştu. Aradan bir ay geçtikten sonra hitapsız ve selamsız bir mektup ile, kendisine iki çift ipek külot ve atlet göndermesini istemişti, hem de en kaliteli cinsinden. “Kaçak” müridi bir kez daha yola getirmek istiyordu. Nietzsche'nin utangaçlığını ve bağılılığını birbirine düşürmekten çok hoşlanan Wagner, mektubunun sonucunun tadını şimdiden çıkartmaya başlamıştı. Nietzsche, gerçekten de üstadın isteğini yerine getirdi, hem de ona iç çamaşırı göndermenin kendisi için “bir zevk” olduğunu belirterek. Bu arada kendisine yapılan muamelenin küçük bir intikamı olarak da, ona “Pek muhterem dostum!” diye hitap etti. Mürit, efendisine ilk kez bu şekilde hitap ediyordu ve onun bu cüretkârlıktan hiç hoşlanmayacağını biliyordu. Fakat görünüşe göre Wagner'in Nietzsche'den alacağı son mektup olacaktı bu.

Wagner'in, karşılığında şimdilik sadece bu nahoş görevi vermekle yetindiği öfkesinin sebebi, Nietzsche'nin *Richard Wagner Bayreuth'ta* adını taşıyan ve festival için yazdığı ese-

riyle ilgiliydi. Gerçi bu kitap, başlığa konu olan kahraman tarafından coşkuyla karşılanmıştı ama okunmamıştı. “Elbette ki,” diye yazıyordu Cosima'nın biyografisini derleyen DuMoulin Eckart, “üstadın kitabı okuyacak zamanı yoktu”. Fakat Bayan Cosima “bir gecesini” ilişkilerinin bir anda buz kesmesine neden olan “bu kitabın okunmasına ayırmıştı”. Wagner kitapla ancak festival karmaşasının bitmesinden sonra ilgilenmeye başlamış ve Cosima'nın Ekim ayında aldığı bir notta belirttiği gibi, uzun süre elinden bırakmamıştı. Fakat Nietzsche'nin bu sözde methiyesinde onları rahatsız edenin ne olduğunu, Cosima günlüğüne yazmamıştır.

Nietzsche'nin son *Zamana Aykırı Düşünceler*'i bugün bile bir müridin üstadına yazmış olduğu gösterişli bir övgü yazısı olarak kabul edilir. Nietzsche'nin pohpohlamaları, Wagner'in vaktinden evvel gösterdiği coşku ve Cosima'nın amaçlı suskunluğu, yorumcular için açık birer delil olmuştur. Hans Mayer için bu yazı “Wagner'in en gizli hedeflerinin ifşası”, Peter Wapnewski için “Wagner'in bir kraliyet mantosu gibi omuzlarına attığı bir övgü yazısı”dır. Wagner araştırmacısı Dieter Borchmeyer ise bu yazıyı “salt bir övgü yazısı” olarak değerlendirmiş ve onunla aynı görüşü paylaşan Wagner biyografisi yazarı Martin Gregor-Dellin de “başka bir sanatçı ve filozofa aynı şeyin yapılmış olduğundan” şüphe duyduğunu belirtmiştir. Filozof ve Nietzsche yayıncısı Mazzino Montinari bir adım daha ileri gitmiş ve *Zamana Aykırı Düşünceler*'in dördüncü bölümünün “Wagner yazılarından yapılan alıntılardan büyük bir beceri ile meydana getirilen bir mozaik” olduğunu öne sürerek “bugüne kadar hem Nietzsche, hem de Wagner araştırmacılarının göremedikleri bu gerçek” ile, bu çevreleri şaşkınlığa uğratmıştır. “Wagner,” diyor Montinari, “Wagner tarafından tasvir ve tefsir ediliyor”.

Aslında Montinari eski Nietzsche yazılarının tümünün

Wagner'e olan bağımlılığını aynı inandırıcılıkla ispat edebilirdi - fakat buna rağmen, o da selefleri gibi, *Richard Wagner Bayreuth'ta* eserini diğerlerinden ayıran farkı gözden kaçırmıştı: Burada Wagner, Wagner tarafından tasvir ve tâzim edilmiyor, aksine festival konuşmacısı maskesine bürünen Nietzsche tarafından Wagner'in foyası meydana çıkartılıp, işi bitiriliyor. Ne Nietzsche'nin özel eleştirisi yazılarında, ne de 1888 yılındaki genel hesaplaşmasında *Zamana Aykırı Düşünceler*'de formüle edilen ya da en azından ima edilen farklı bir delil bulunmamaktadır. Nietzsche, sahte Bayreuth övgülerinin süsleri altında -"Sanat İmparatorluğu'ndaki ilk dünya turudur bu"- Wahnfried'e bir cenaze çelengi sokmuştur. Ve alıcısından başka hiç kimse fark etmemiştir bunu.

Okuyucular tarafından fark edilmeyen başka bir şey ise, Nietzsche'nin üstü kapalı intikam çabaları sırasında Wagner'in sadece çok yakın dostlarına verdiği *Hayatım* adlı yaşamöyküsünü kullanarak, yazarın bu metni vermekle ona göstermiş olduğu "aşırı güveni", Wagner'i tereddütlerinde haklı çıkartacak şekilde kötüye kullanmış olmasıdır. Bu otobiyografi olmadan, Wagner'in görünüşe göre ta gençliğinde -bu bölümün redaksiyonu Nietzsche tarafından yapılmıştı- şekillenmeye başlamış olan bulanık karakterini tasvir edemezdi. Nietzsche, bu bölümü "bir muammaya rastlamadan incelemenin olanaksız olduğunu" söylemektedir; "hem geçmiş, hem de umut yerine endişe uyandırması gereken özellikleri hakkındaki muammalar: huzursuz bir ruh hali, sınırlılık, yüz çeşit şeyi aynı anda kavrama telaşı, elektrikli havalardan hastalık derecesinde keyif alması, durgun bir ruh halinden, bir anda şiddet dolu ve gürültücü bir yapıya bürünmesi".

Nietzsche'ye göre, Wagner aslında bir müzisyen filan değil, "yetenekli bir tiyatro sanatçısıdır", fakat bu tutkusunu

“doğal yollarla gidermeyi başaramadığı” için, “diğer sanatların kapılarını zorla kırmıştır”. Sanatçı olarak hâlâ “amatörlükten” sıyrılamamıştır, “Demosthenes’i* andıran bir şeyler vardır onda” -kendi kekeleyesine bağırarak hatip-, bir yazar olarak ise, “kavgada sağ eli kırılan ve sol elle dövüşmeye devam eden” bir özürünü andırmaktadır. Bu açıdan bakıldığı zaman Tiyatro Tanrısı’nın hayatı bir komediye benzemektedir, “ilginç ve grotesk özelliklerle dolu bir komediye”: İçindeki pek çok tutku aynı anda ortaya çıkmak için birbirleriyle mücadele ettiğinden, birbirlerinin yolunu kesip dururlar, ta ki üstat “tökezleyinceye” kadar.

Ancak *Richard Wagner Bayreuth’ta*, Nietzsche’nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde iftiracı bir ip cambazı olarak tanımladığı soytarıdan ziyade, ruhlar dünyasının “karmaşık yollarında ve dönemeçlerindeki” labirent şeytanını temsil ediyordu. “Labirentinin en altında,” diye yazıyordu Nietzsche eski tanrısı hakkında, “tüm yollardan, mağaralardan ve uçurumlardan kurtulup gün ışığına çıkan ve kudret isteyen kuvvetli arzuları, çılgın bir sel şeklinde akmaktadır” ve sonunda, “zalim tutkular” içinde, boğa başlı Minotaurus gibi, “şiddete baş vurur”. Şayet şeytanların musallat olduğu bu “kötü” sanatçıya “sevgi dolu bir ruh” doğru yolu göstermemiş olsaydı, tamamen yozlaşması kaçınılmaz olurdu. “Demek ki iyi karakterlerin soysuzlaşması” diyordu Nietzsche, “bu şekilde oluyormuş” ve “hatta sadece kendi ahlaklarını temiz tutmanın peşinde koşan” sanatçılar arasında bile -ki bunu kesinlikle Wagner’e maalemk istemiyordu-, “tümüyle harap ve hasta olmuş, başarısızlıklarla içleri boşaltılmış ve kendilerini yiyip bitirmiş insanlar” bulunmaktadır.

Nietzsche’nin burada tasvir ettiği Wagner, insanda bir canavar gibi “acıma, korku ve hayret” hisleri uyandırıyor.

(*) Atıf hatip ve devlet adamı. – e. n.

“Uçurumlar ve sahile vurup parçalanan dalgalardan aldığı şeytani zevk ile kamçılanmış” olarak, onu “*Nibelungen*’in Prens Albrecht’i gibi her türlü değişime uygun” kılan “karakterindeki şeytani aktarma ve feragat yeteneği sayesinde” büyüleyici bir etki yaratmaktadır. Seyircilerini hipnotik bir ustalikle “doymak bilmez bir şekilde kudret ve şöhret peşinde koşan karanlık hırslarının” içine çekmektedir. Bundan sonra Nietzsche kötümser bir politik kehanette bulunarak, Wagner’in arzuladığı geleceğin insanını, “doğasının ancak sanatının gizli yazılarında” okunabileceği kuşakları tanımlamaktadır: Öncelikle dünyayı öylesine “sarsacak ve ürküteceklerdir ki”, sanki onların ortaya çıkmalarıyla birlikte “o zamana kadar bir yerlerde saklanmış bir doğa cini- nin sesi yükselecektir”; temelde yatan aynı değişmez ses, Wagner’in yaşam felsefesine uygun olarak, “tiz ve korkunç” bir tonla, “geleneklerin ahlâkında yitip gitmektense, kötü olanın içinde bile” tutku sahibi olmanın daha iyi olduğunu açıklamaktadır.

Ancak, festival konuşmacısına göre Wagner’in dünya üzerindeki görevi, sanatı ve felsefesi ile “durumu iyiden iyiyeye kötü görünen gelecek nesli” yetiştirmekten öteye gitmiyordu. Wagner’in zamanı dolmuştur; bundan böyle, yeni insanın bir öncüsü olarak, onun yerini kendisi alacaktır. Çünkü “izleyici, Wagner’in coşkulu tabiatı altında eziliyor- muş gibi görünse de” - Nietzsche o zamana kadar bu intibayı uyandırmak istiyordu- “aslında onun gücünden yararlanarak, kendisi güç kazanmış ve onun sayesinde ona karşı bir kudret olmuştur”. Onu öldüremeyen şey, diyecetti Zerdüşti sonradan, onu daha kuvvetli yapar. Wagner’in *Nibelungen*’indeki “dövüşürken mızrağı kırılan, kendi kuvvetinin rakibine geçtiğini görünce mutlulukla dolan” ve “galibinin” yolunu açan Cermen tanrısı Wotan gibi, Wagner de genç kahramanın lehine hayat sahnesinden çekilmelidir.

Nietzsche'nin bir zamanlar Papaz Carl Ludwig'in Röcken'de yaptığı gibi "gönüllü olarak çekilen baba" tasavvuru, notlarının arasında devamlı göze çarpmaktadır, ta ki Wagner meselesinde "eski tanrının" kendisini "ahlâk bakımından her açıdan rezil ettikten sonra, bir özgür düşünceli ve immoralist tarafından kurtarılacağını" beyan edene kadar. Nietzsche, Wagner'i kurtaracak olan bu şahsiyetin kimliği hakkında kafalarda herhangi bir soru işareti bırakmamak için, şu koket davette bulunur: "Özellikle en sondaki derin anlama dikkat ediniz! Onu anlıyor musunuz? Ben - kendimi bu derinliği anlamaktan sakınıyorum..."

Nietzsche yorumcuları da anlamakta güçlük çekiyorlardı. Baselli profesör eski manevî babasını küçük düşürmek için *Richard Wagner Bayreuth'ta* kitabında o kadar sarıh bir dil kullanmaktadır ki, onun zarif üslûbuna alışkın olanlar, gerçeği bir türlü kabul etmek istememişlerdir: Tahttan indirme yazısının sonlarına doğru Nietzsche eski tanrısını, Wagner'in kendisinin bile sadece "Yahudilik"le özdeşleştirdiği bir hayvan türüyle karşılaştırır ve üstadın sonunu özenle seçilmiş bir iğrençlikle karakterize eder: "Wagner, mirasını emniyet altına almak için bir 'haşere' gibi davranır; yumurtalarını ileride yiyebileceği, hayat bulacağı bir yere bıraktıktan sonra, güven içinde ölür". Nietzsche'nin sözcük karmaşası karşısında yanılığa düşen diğer okurların aksine, Wagner onun bu "festival vaazı" ile ne demek istediğini çok iyi anlamıştı: onun aleyhine bir "çözüm". Eski müridin "Acaba Richard Wagner kendini mi kandırdı?" şeklindeki retorik sorusuna, üstadın tepkileri kısa sürede sonra cevap verecekti.

Vaktinden evvel söylenmiş olan bu veda şarkısı dışında da, festival bitiminden sonra "âli" çiftin canları oldukça sikkindi. Ekim başlarında dinlenmek amacıyla Sorrent'te buldukları esnada, Bayreuth prömiyerinden yaklaşık

yüzelli bin Mark tutarında -Nietzsche'nin hastalığı boyunca alacağı yıllık maaş binaltıyüz Mark civarında olacaktı- bükük bir zararları olduğunu biliyorlardı ve başka bir konuda da hayal kırıklığına uğramışlardı: Aristokrasinin Bayreuth'a akın etmesinin gerçek nedeni Wagner coşkusundan ziyade, eğlence tutkusuna dayanıyordu, çünkü Cosima'ya göre "oyuncuların tümüne nişanlar dağıtan asillerin hiçbiri" kendilerine maddi yardımda bulunmaya yanaşmamıştı. Bir kez daha Ludwig'e muhtaç olmuşlardı. Bunun dışında sanatsal sonuçtan da pek memnun değillerdi. Wagner, Sorrent'te "festivalden tümüyle vazgeçip ortadan kaybolmayı" geçiriyordu aklından - Ateşli imha taraftarı Wagner işi bırakmayı tiyatrosunu yakmakla, ortadan kaybolmayı ise ya kendisini tümüyle çocukların eğitimine adamakla, ya da derhal Tristan'ın ölümler diyarının geniş mekânına gitmekle gerçekleştirecekti. "R. çok üzgün," diye yazıyordu Cosima İtalya'dan ayrılmadan kısa bir süre önce, "ölmek istediğini söylüyor".

Üstadın bu kadar üzgün olmasının bir başka sebebi de, kendisine festival boyunca -Cosima'ya rağmen- çekiciliği ve parfümü ile mutluluk veren Fransız sevgilisi Judith Gautier'den ayrılmak zorunda kalmasıydı. Bayreuth'taki evinde düzenli olarak ziyaret ettiği bu "neredeysel" resmî sevgilisine, özlem dolu şu satırları yazıyordu Wagner: "Kucaklamalarınız bana mutluluk verdi" ve ailecek yaptıkları tatilden önce, Cosima'nın varlığına aldırmandan ona şunları itiraf ediyordu: "Benim için ebediyen şimdi ne iseniz, öyle kalacaksınız, benim için bu kadar mutsuz ve bu kadar tatminsiz geçen günlerin tek sevgi ışığı sizsiniz". Bu nedenle 1882 yılında Parsifal'e adanmış festivalin açılış temsilinde yanındaki yeri ona verecek, buna karşın Cosima da babası Liszt'in yanında oturmak zorunda kalacaktı. Cosima, kendisinden yedi yaş küçük olan bu dolgun vücutlu rakibesine duyduğu derin nefreti, güya her şeyini paylaştığı günlüğünde ondan

tek kelimeyle bile söz etmemekle gösterecekti - gözden düşen Nietzsche'ye de aynı şekilde davranmayı uygun görecekti. Süslü ve parfümlü eşinin bu yaz aşkı -küçük Siegfried bile durumun farkına varmıştı, "babam hep parfüm kokuyor"-, Cosima'nın Sorrent'teki Vittoria Oteli'ne de taşıyacağı derin depresyonlara girmesine neden olmuştu. Wagner de en az onun kadar üzgün ve sinirliydi. Cosima, günlüğüne Wagner'in rüyasında "kendisinin idamını" gördüğünü yazıyordu, fakat bu arada "zihnini bulandırmaya çalışan melankoliye karşı savaşmaya" kesin karar vermişti.

"Dalgaların çok büyük" olduğu fırtınalı bir öğleden sonrası, Cosima "kendisini sürekli kötü hisseden" canı sıkkın üstadın yanından ayrılarak "bir saatliğine deniz kenarına gider" ve haykırarak ızdıraplarını dile getirir; fakat "ne bir dalga, ne de bir bulut şikayetlerini kabul etmez ve dağ tümünü geri gönderir". Bu umutsuzluk gezintileri onda bir gelenek halini almıştı. 1858 yılında aşk acısı ve yaşam bıkkınlığı yüzünden bir kayığa binmiş ve ölümü, belki de *Uçan Hollandalı*'daki Senta gibi dalgalardaki kurtuluşu aramak için Wagner'in arkadaşı Karl Ritter'den kendisini Genf Gölü'nün açıklarına götürmesini istemişti - bunu yapmasının nedeni muhtemelen Bülow'la olan başarısız evliliğinin sebep olduğu hüsrana, belki de kürekleri çekmekte olan Ritter'e duyduğu umutsuz aşk, başka görüşlere göre de, Zürih'de Wesendonck "sığınağında" bulunan ve kara seveda ile tutulduğu müzik dehası Wagner idi. Fakat bu trajik sahne kısa sürede bir komediye dönüşecekti, çünkü Wagner tarafından alelacele evlenmeye zorlanan Karl Ritter, ya evliliğinin verdiği bıkkınlık, ya mutsuz Cosima'ya duyduğu mutsuz aşk, ya da daha doğrusu, Richard Wagner'e duyduğu umutsuz aşk yüzünden, suya ilk atlayan olmak istiyordu.

Tekrar karaya çıktıklarında Cosima hemen kocası Hans'ın yanına dönmüş, fakat onun idolü Wagner'e "hastalık dere-

cesinde şiddetli şefkat gösterilerinde” bulunmuştu. Ritter ise idolü Wagner’in peşinden Venedik’e gidebilmek için karısından ayrılmıştı. Birlikte yedi ay boyunca Giustiniani Sarayı’nda oturmuş ve *Tristan*’ın oluşumunu mutlulukla izlemişlerdi. Bu olaydan onsekiz yıl sonra Sorrento’ya gitmekte olan Bayreuthlu çift Venedik’te bir mola vererek, *Tristan*’ın sarayını ziyaret etmişti.

Vezûv’e ulaştıkları zaman Empedokles havasına girmişlerdi: Üstat kendisini devamlı “hafif rahatsız” hissediyor ve ölüme karşı “yumuşak bir özlem” duyuyordu, yanardağ ise, Malwida von Meysenbug’un yazdıklarına göre, akşamları “ateş sütunları” saçıyordu. Basel’deki görevinden izin alan “güzelliğe susamış olan ve güneyi özleyen Yunanlı” Nietzsche’yi, yeni arkadaşı Paul Rée ile birlikte davet etmişlerdi. Malwida bir de akciğerlerinden rahatsız Baselli bir talebe çağırılmıştı, fakat onun “Empedokles’in sonunu hazırlamaya niyetli olmasından” endişe ediyordu. Nietzsche ve Rée, tatilin ilk haftalarını birlikte geçirmek istedikleri için, yanlarına genç talebeyi de alarak Genf’ten hareket etmeden önce, Wallisteki gizli bir kaplıca merkezinde üç haftalık bir dinlenme molası verdiler. Rée, bu üç haftayı “bir bakıma arkadaşlığımızın balayı” olarak tanımlamıştı. Üç erkek, Malwida’yla birlikte gelecek birkaç aylarını geçirecekleri Rubinacci Villası’na ulaşmalarının hemen ardından, Wagnerler’e nezaket ziyaretinde bulunmak üzere Vittoria Oteli’ne gittiler.

Nietzsche’nin eski “dostlarıyla” bu ilk görüşmesi, tahmin edileceği üzere, pek başarılı geçmedi. Her ne kadar arabulucu rolüne soyunmuş olan Malwida, “tüm içtenliğiyle sevip saydığı Cosima’nın” yanında, “Nietzsche ve Rée gibi seçkin insanlarla birlikte Bayreuth’un tadını çıkarmayı tüm kalbiyle arzuladığını” söylediye de, kısa süre sonra kendisinin de anlayacağı gibi, gösterdiği bu aşırı coşkunun ne yeri, ne de zamanıydı. “Ah, nereden bilebilirdim ki,” diye yazıyordu

Goethe'den alıntı yaparak, "şeytanların aramıza ikilik ve ayrılık sokmak için, geceleri göğsümüzün labirentinde dolaştıklarını!"

Labirent ve şeytanlar: Wagner Minotauros, bir kez daha kahramanı labirentine çekmeyi başarmıştı. Şimdi tek yapması gereken, onun bir açık vermesini beklemektir. Ve Nietzsche yeni arkadaşını Wagner'e götürmekle, beklenen açığı vermişti. Çünkü 1870 Savaşı'na katılarak yaralanan, Schopenhauer hayranı ve Bayreuth hamisi olarak Nietzsche'nin ideallerini benimseyen, babası tümar sahibi olan bu asilzade, bir Yahudi'ydi. Cosima, zehir saçan kalemiyle, "yakından inceledikten sonra onun bir Musevi olması gerektiğine karar verdik" diye yazmıştı notlarında. Arkadaşının buz gibi karşılandığını fark eden Nietzsche, bu davranış karşısında katılaşıp, "Nietzsche'nin konuşmasında ve davranışlarında, her zamankinden farklı olarak yapmacık bir neşe ve doğallık fark eden" Malwida'ya karşı bile "yabancılaşmıştı".

Normal zamanlarda da kesinlikle uzlaşmadan yana olmayan Wagner, Elisabeth Nietzsche'nin yazdığına göre, daha "onu gördüğü ilk andan itibaren Dr. Rée ile karşı karşıya gelmekten kaçınmıştı" -anlaşılan Wagner'in dikkatli incelemesi, Nietzsche'nin gözünden kaçmamış ve bunu kız kardeşine yazmıştı-, "Yahudilere karşı duyduğu şiddetli önyargılar yüzünden, ona karşı yoğun bir antipati duymuştu". Bir kez daha "Cherchez le Juif" parolasıyla başarı kazanan Cosima, Nietzsche'nin bu uygunsuz arkadaşını görmezlikten geldi; sadece aynı zamanda "sırdaşı" da olan arkadaşını Mimi'ye, "Dr. Rée'nin şahsında İsrail'in ortaya çıktığını" yazmıştı, "çok kaypak, çok soğuk, kendini beğenmiş, Nietzsche'nin etkisi altında görünse de, gerçekte ondan daha baskın; aralarındaki küçük çapta bir Yahuda-Germania ilişkisi". Bu şekilde Cosima "Alman nedir?" sorusunu tekrarla-

miş oldu, ona göre “Yahudi”, “Alman” milletinin ve devletinin içine sadece “sömürmek ve sonunda hükmetmek için değil, aksine ona tamamıyla sahip olmak için” sızmaktadır, böylece de Alman’ı mirasından mahrum etmektedir.

Kendi antisemitik düşüncelerini paylaştıkları müddetçe çalışma arkadaşlarının ve iş yaptırdığı insanların “Yahudiliklerini” lütfen görmezlikten gelen Wagner, her darbenin “sapkın” Nietzsche’yi de vuracağını bile bile, tüm yandaşlarını “Musevi Réé”ye karşı savaşa davet etti. Bu anlamda ilk etkilediği kişi Malwida olmalıydı, çünkü o da “görünüşe göre çok kuvvetli etkilerin, Nietzsche’nin düşünce ve ifadesi üzerinde son derece tesirli olduğunu” belirtmeden edememişti - sanki aynı durum Wagner’in onun üzerindeki etkisi için de geçerli değilmiş gibi. Sonra da üstat sabık müridine doğrudan hitap ederek sinsi sömürücüler yüzünden Almanya’yı bekleyen akıbetin aynısının, Paul Réé tarafından hazırlandığını söyledi. “Size kötülük yapacağı muhakkak” kehanetinde bulunuyordu, “niyeti hiç iyi değil”.

Elisabeth tarafından bir zamanlar Tribschen Gölü kıyısında, “melankoli ışığı altında yapılan akşam gezintisi” şeklinde aktarılan bu konuşma, o zamandan bu yana yorumcuları meşgul etmektedir. Hiçbiri Elisabeth’in, Wagner’in “birdenbire ve ilk defa detaylı olarak *Parsifal* üzerine”, hem de “oldukça garip bir şekilde, sənatsal bir plan olarak değil de, Hıristiyanlık’taki dinsel bir hadise olarak konuşmaya başladığı” yolundaki romantik süslemelerine itibar etmemektedir. Nietzsche biyografi yazarlarından Werner Ross, “soğukkanlılığımızı muhafaza ederek diyebiliriz ki, bu hikâyede doğru olan hiçbir şey yoktur” demektedir. Wagner’in biyografi yazarı Dieter Borchmeyer ise, Martin Gregor-Dellin’in açıkladığı gibi, “Nietzsche’nin ‘kopuşunun’ Wagner’in bu dokunaklı çağrısından sonra gerçekleştiğini ispatlamak amacına hizmet eden kutsal bir yalan” olduğundan şüpheli-

lenmektedir. Ne yazık ki bu konuşmanın tek kaynağını Elisabeth'in versiyonu oluşturmaktadır, bu nedenle bazı araştırmacılar böyle bir konuşmanın gerçekten vuku bulup bulmadığı konusunda bile tereddüt etmektedirler.

Ancak, Nietzsche'nin notlarından anlaşılacağı gibi, bu konuşma gerçekten vuku bulmuştur ve konusu da, Elisabeth'in dramatize ettiği sahneden pek de farklı değildir. Tecrübelerimize binaen, kısa sorularla bölünen bir Wagner monologu şeklinde ifade edebileceğimiz bu konuşma büyük ihtimalle 1878 yılının "Ölüleri Anma Günü"nde gerçekleşmiştir, çünkü Cosima günlüğünde "güzel bir gezitiden" ve "dostları Malwida ve Prof. Nietzsche ile" geçirilen akşamdan söz etmektedir. Bayreuth'dan beri Nietzsche'nin ayrılmaz refakatçisi olan Paul Rée'den söz etmemektedir, çünkü bir önceki akşam onun Yahudi olduğu ortaya çıkmış ve davet edilmemiştir. Bu iki erkeğin baş başa yapacağı konuşmanın konusu, Nietzsche'de büyük bir kırgınlık ve Wagner'de de bir misyoner heyecanı uyandıran olaydan, yani aralarında bulunan "Alman-olmayanın" Wagner'in çevresinden uzaklaştırılması gereğinden başka ne olabilir ki? Wagner o inatçı dâhiye, Alman Siegfried'in hayatına kasteden "sinsi cücelere" dair eski ortak inançlarını ve "Yahudilik" in karşısına çıkmak için uygun bulduğu tedbirleri hatırlatmış olmalıdır.

On yıl sonra Nietzsche, Wagner'in "mesihin kanından" söz ettiği ve kutsal ekmeği alırken ne büyük bir sevinç duyduğunu itiraf ettiği" bir konuşmasını hatırlar. Elisabeth'in dediğine göre, burada sözkonusu olan *Parsifal* değildi. Zaten ondan söz etmesi için de bir sebep yoktu, çünkü Nietzsche bu edebî metni Cosima'nın Tribtschen'deki okumalarından biliyordu ve üstat da bestesini yapmaya ancak bir sonraki yıl başlayacaktı. Sorrent'deki sohbet esnasında Wagner için önemli olan, "Bayreuth dogmalarına" karşı

umursamazca günah işleyen eski müridini azarlamak ve şimdi “bir Yahudi dostu” olarak ayaklarının altında çiğnediği o eski kutsal dünyayı bir kez daha gözlerinin önüne sermekti. 1873 yılında Wagner Malwida’yı isim annesi olduğu çocuğu mutlaka “vaftiz ettirmesi” konusunda uyarmıştı, çünkü ancak bu kült töreni ile, Kutsal Ekmek Ayini yardımıyla bütünleştığımız İsa’ya ait olunabileceğini söylüyordu. “Vaftiz ve Kutsal Ekmek Ayini’nin yerini hiçbir şey tutamaz,” diye ısrar ediyordu Wagner açık fikirli hanım arkadaşına, “hiçbir bilgi, bu törenin etkisiyle boy ölçüşemez”. Sadece bu kutsal kült törenleri semitik tehlikeye, âri Nasıralı İsa’nın doğulu Yehova inancına karşı koymasına yardımcı olabilirdi. 1880 yılında Wagner *Parsifal*’in Yahudi şefi Hermann Levi’yi dininden dönmesi için zorlayacak ve bir konuşma esnasında ona sadece Protestanlık’taki kilise törenlerinin “sadeliği ve içtenliği” konusunda örnekler vermekle kalmayıp, “vaftiz olması ve kendisiyle birlikte Kutsal Ekmek Ayini’ne katılması” konusunda ikna etmeye çalışacaktı. Haham oğlu olan Levi, arada sırada Wagner’in Yahudi düşmanlığına destek verse de, ona karşı koymuştur.

Wagner 1876 yılında Sorrent’deki o akşam gezintisinde aynı misyonerlik gayretini Nietzsche üzerinde de uygulamaya çalışmış olsa bile, bunu en geç Schopenhauer’in etkisiyle ateizmi kabul eden Nietzsche’yi tekrar kilisenin bağına döndürebilmek gibi safça bir hayal yüzünden yapmamıştır. Bu arada, Nietzsche’nin tuttuğu notlara göre, Wagner Nietzsche’nin Vittoria Oteli’nde anlattığı ve Cosima’yı öfkeliendiren yeni fikirlerini de duymuş olmalıydı. Wagner, sağır kulaklara hitap etmeyecek kadar kurnazdı. En azından *Richard Wagner Bayreuth’da* kitabını okuduğundan beri Nietzsche’nin ne düşündüğünü ve Nietzsche’nin nerede durduğunu biliyordu ve bu nedenle “dönek” müridini cezalandırmaktan başka hiçbir ciddi amacı olamazdı. Onun

için birlikte yaptıkları bu akşam gezintisini, hassas Nietzsche'yi Yahudi Rée'ye karşı amansız düşünceleriyle incitmek için kullanmıştı.

“Artık yaşlanmış ve içi geçmiş olan son romantik Wagner,” diye yazıyordu Nietzsche sonradan Wagner'in Kutsal Ekmek Ayini sırasındaki sevinciyle ilintili olarak, “çaresizlik içinde eski Hıristiyanlık idealleri önünde diz çöküyor ve benim gibi -ve sonradan bozuşacağı Paul Rée gibi- bu idealere karşı direnen insanlara lanetler yağdırıyordu”. Artık birbirimize söyleyebileceğimiz bir şey yok, diyordu Wagner sabık müridine. Bir açmazın içine düşen ve kendisini aldatılmış hissedenden Nietzsche, durumu anlamıştı. “Bu hiç beklenmedik hadise, terk ettiğim yer hakkında bir yıldırım gibi aydınlattı beni,” diye yazıyordu, “ve bilmeksizin içine düştüğü çok tehlikeli bir durumdan kurtulan birinin korkusunu hissettim”. Ne var ki tehlikeden kaçıp kurtulamamıştı. “Yoluma yalnız devam ettiğim zaman, hiçliğe gittiğimi düşünmeye başladım”.

Nietzsche'ye göre Wagnerler'in “Kasım ayı boyunca kalmak istemelerine” ve Malwida'nın hatıratına, herhalde bir yanlış sonuca “Wagnerler Kasım ayının sonunda ayrıldılar” diye yazmasına rağmen, 4 Kasım günü “Roma'ya hareket” etmeye karar verilmişti, Cosima bunun gerekçesini ancak bir gün sonra ifade edecekti: “Kış kapıda... buradan ayrılmayı düşünüyoruz”. Ancak bu ani karar havayla ilgili olmaktan ziyade -kısa bir süre sonra yazdan kalma güneşli günler Rubinacci Villası misafirlerinin denize girmelerine olanak vermişti-, son akşam Wagnerler'de yapılan toplantıya davet edilmeyen misafirlerle ilgiliydi. Malwida'yı aralarından dışlamamışlardı ama, ona filozof arkadaşların yanından ayrılarak, Wagnerler'e katılması yolunda baskı yapıyorlardı. Fakat görgülü hanım bu teklifi kabul etmeyince Wagner her zamanki sinir krizlerinden birini geçirdi ve bu eski

hanım arkadaşına kendisiyle beraber Roma'ya bir kültür seyahati yapmak yerine, neden o "oğlanlarla" beraber olmayı tercih ettiğini sordu. Wagner'in gönlünü almak isteyen Malwida, Wagner ailesine Napoli'ye kadar refakat etti, fakat "Wagner'in kendinden geçmesine bir kez daha tanık olmak" istemediği için, onlardan ayrılarak deniz kıyısındaki villada bulunan dostlarının yanına döndü.

"Malwida'yla beraber sekiz gün geçirdik," diye yazıyordu Cosima yola çıktıktan hemen sonra arkadaşı Mimi'ye, fakat usul gereği, aforoz edilmiş ikiliden hiç söz etmemişti, "ama Napoli'de ondan ayrılmak zorunda kaldık, çünkü sürekli olarak realist bir sömürüye uğrayan iyiniyeti, onu çepeçevre kuşatan bir sürü sorumluluk yüklenmesine neden olmuştu". Burada kullandığı sömürü ithamı ile "Yahudiliği" kastettiği gibi, "realist" kavramıyla da, savunduğu felsefe Wagner çevrelerinde "rééalistisch" diye alay konusu edilen Musevi Rée'yi hedef almıştı. Fakat yakından incelendiği takdirde bu iddiasının kötü niyetli bir iftira olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nietzsche konaklama bedelini kendisi karşılıyordu ve onunla beraber gelen Rée'nin yardıma muhtaç olması ihtimali, yok denecek kadar azdır. Malwida ile gezintilere çıkılıyor, akşamları birlikte edebî eserler -"özellikle Voltaire"- okunuyordu. Burada sömürülen tek kişi ise, Malwida'nın beylere çay ve kahve servisi yapan hizmetçisi Trina'ydı. Malwida'nın Wagnerler'le sıkı fıkı olan evlatlığı Olga, ona "bu oğlanlar senden faydalanıyor" dedikodusunu getirince, bu "anaç" arkadaş kesin bir dille itiraz etti: "Hayır, böyle bir şey yok".

Bu olaydan yaklaşık yarım yüzyıl sonra Wagner'in oğlu Siegfried, annesiyle babasının tatillerini yarıda keserek Sorrent'den apar topar ayrılışlarına -ve aynı zamanda Nietzsche ve Rée'ye karşı başlamakta olan kampanyaya- açıklık getirdi: "Malwida ve Nietzsche'nin ebeveynlerimle Sorrent'te-

ki buluşmaları, yedi yaşındaki bir çocuğun kavrayabileceği kadarıyla, pek olumlu geçmemişti. Ve bu durumun sorumlusu Nietzsche olsa gerekti. Babamın canı oldukça sıkkın görünüyordu ve bunun sebebi büyük ihtimalle filozofun yanındaki iki antipatik arkadaşıydı”. Bir süre sonra hayata gözlerini yuman ondokuz yaşındaki öğrencinin Wagner’in dikkatini çekme ihtimali pek az olduğu için, bu antipati daha çok Rée’ye yönelik olmalıydı.

Bu arada Cosima günlüğüne tam bir yıl boyunca Nietzsche hakkında tek kelime bile yazmadığı gibi, Malwida ve diğer mektup arkadaşlarını da ona karşı sert bir dille kışkırtıyordu: “Düşündüklerinin ve söylediklerinin tümü,” diye yazıyordu Cosima hanım arkadaşlarına, “gerçekten de pek değersiz”; “Nietzsche’nin yeni tekliflerini kabul etmemen beni çok sevindirdi” ifadesiyle de, Malwida’nın artık “herkes için her şeyi” yapmadığını vurgulamak istiyor olmalıydı. Malwida’nın Paul Rée’yi Wagner’in saldırılarına karşı koruyan bir mektubuna görünürde anlayışlı bir cevap vermesine rağmen, arkadaşı Mimi’ye şunları yazmaktan geri kalmıyordu: “Malwida, pek hoşlandığı Dr. Rée’nin kötü etkilerini inkâr ediyor. Fakat onun geniş yüreği her türlü aldatılmaya açıktır ve bu konuda haklı olduğumu düşünüyorum. Bu arada benden Nietzsche’yi tümüyle dışlamamamı da istiyor”. Fakat bu istek nafileydi, çünkü Cosima epeydir “burada kötülüğün galip geldiğini biliyordu”. Elisabeth Nietzsche’ye de aforozname tarzında yazdığı mektupta kardeşinin “iyi donanmış karşı karargâha geçtiğini” yazıyor ve alaycı bir ifadeyle “iharetinin ona hayırlı olmasını” diliyordu. Roma konuşmuş, mesele kapanmıştı.

Fakat savaş sona ermemişti. Wagner çifti, yaklaşık yirmi yıl sonra antisemitik Prens Ernst zu Hohenlohe-Langenburg’a, Nietzsche’nin “Sorrent’te buldukları 1876

yılında bile hasta olduğunun ve kendisiyle barışık olmadığına” anlaşıldığını ve sonraki yazılarının bu olumsuz tahminleri doğruladığını anlatmıştı: “yaygın şeytan inancı gerçek nedenlere dayanıyor olmalı...” Düşüncelerine aşina olanlarla genellikle üstü kapalı imalarla konuşmayı seven Cosima, görünüşe göre Faustvari bir şeytani anlaşmadan söz ediyordu: Mephistopheles Rée tarafından baştan çıkartılan Nietzsche, onunla kanıyla imzaladığı bir anlaşma yapmış, Wagner’e karşı yapılan bu şeytani başkaldırının sonucu olarak da, delilik cehennemine gönderilerek cezalandırılmıştı. Kukla tiyatrosu senaryosu, Wagner’in kötülük korkusuyla birebir uyuşuyordu. “Cehennemnin gerçek felaketi,” diye yazıyordu Wagner, “doğasında insanlığın çöküşünü hazırlayan ifriti barındıran, dünyayı yeniden kuşatan kötülük sayılan ve Nibelheim’in dünya hükümdarlığına soyunan kudretli ordusu olan Yahudiliğin dünya üzerinde baskın olmasıdır”. Dünyayı bu ölümcül tehditten ancak iyiliğin yeniden bedenlenmiş sureti olan âri kahraman kurtarabilirdi. “Biz Almanlar,” diye bir kehanet daha savuruyordu Bayreuthlu büyük usta, “bu büyük çözüme diğer milletlerden çok daha başarılı bir şekilde ulaşabiliriz”.

Wagner, Nietzsche problemini kendi eline almıştı: Bir zamanların dava arkadaşı, şimdi karşı safa geçmiş bir hain muamelesi görüyordu. Nietzsche’nin Voltaire’e ithaf ettiği olduğu ve *Hür Düşünceliler İçin Bir Kitap* alt başlığıyla sunduğu *Insanca, Çok Insanca* adlı yeni kitabına yazara göre “Bayreuth tarafından bir çeşit yasaklama” getirildi ve “yazarına da büyük bir aforoz uygulandı”. Aynı zamanda sadık hayranı Köselitz’e, eski arkadaşlarının kendisinden uzaklaştırılmaya çalışıldığını söyledi, “arkamdan ne gibi oyunlar oynandığını çok iyi biliyorum”. Gerçekten de “tanıdıkları ve dostları”, Paul Rée’ye yazdığı gibi, ona “sanki bindiği da-

lı kesiyor” gibi davranıyorlardı. Erwin Rohde dikkatli bir üslûpla “Nietzsche’nin aniden Rée’ye dönüştüğünü” belirtmektedir, Bayreuth taraftarı Paul Heinrich Widemann ise, “Bayreuth davasının bir düşmanı olan Rée adlı şahısla ilişkisinin başlamasından sonra, filozofun Wagner’le olan ilişkisinin üzerine gölge düştüğünü ve kararmaya başladığını” öne sürmektedir.

Bayreuthlu ise, Nietzsche’nin ve kendisinin ortak dostlarıyla beraberken, kesinlikle sözlerine gem vurmuyordu. Yayıncı Ernst Schmeitzner, Nietzsche’nin yardımcısı Köselitz’e Wagner’in sahte sofuluğundan -“Ne korkunç kilise kokuları saçıyorlar!”- ve “Nietzsche’yi susarak ya da tercihan konuşarak” öldürme çabalarından söz ediyordu. Wagner “Nietzsche hakkında o kadar alçakça şeyler söyledi ki, bunları asla unutmuyacağım, ancak ne Nietzsche, ne de dostları benim ağzımdan bunları işitemeyecekler”. Schmeitzner önceki ay “Leipzig’de Nietzsche ve Rée ile birlikte olduğu” için, “arkadaşlar” derken herhalde Rée’yi kast ediyor olmalıydı. Bu arada Nietzsche’nin gösterdiği “dostluk ve sıcaklık” onu son derece etkilemişti. Buna karşın yayıncı, bu sohbette -büyük ihtimalle Rée hakkında da konuşulmuştu- müşterisi Wagner’in kendisine Yahudiler hakkında şunları söylediğini hatırlıyordu: “Dünyada keneler var, bitler var. Ne yapalım, varlar işte! Fakat onları yakmak gerekir! Bunu yapmayan insanlar ise domuzdur!” “Wagner taraftarları,” diye ekliyordu Schmeitzner, “elbette ki bu tür vecizeleri akıllarında tutuyor, hatta bir kenara yazıyor ve bunlarla Wagner’e tapınıyorlardı”.

Yahudi Rée ve yoldaşı Nietzsche’ye yapılan saldırılar, Bayreuth’ta yeni bir ekol yaratmıştı: 1924 yılında bile *Bayreuth Yaprakları* gazetesinde Nietzsche’nin “Wagner’den ayrılışı” ırkçı bir yaklaşımla açıklanmaktadır: “Ondaki bu olumsuz değişimi açıklamak için, her halükârda onu etkisi altına alan Yahudiliği göz önünde bulundurmalıyız. Etkisi

altına aldığı kişiler, onun Wagner'in Almanlığı'ndan bile şüphe etmesini kolaylıkla sağlamışlardır". On yıl sonra ise, bugün bile çok okunan Wagner biyografisinin yazarı Curt von Westernhagen, Wagner ile Nietzsche arasında "bir anlaşma sağlanmasının imkânsız olduğunu, çünkü ikisinin birbirlerinden en belirleyici etken olan kan farklılığı nedeniyle ayrıldığını" ve bu durumun Nietzsche'yi "Yahudilik ve Almanlık arasındaki silah seçiminde Yahudilerin saflarına yönlendirdiğini" ve oradan Wagner'e saldırılar düzenlemenin yanı sıra, "Yahudiliğe karşı savaşan öncüleri ruhsal ve insani bakımdan aşağıladığını" yazmaktadır. Bir zamanlar Cosima tarafından yasaklanmış olan kavramın bu kadar sık kullanılması, artık o sahte sessizliğe gerek kalmadığının bir ispatıdır.

Wagner cephesi tarafından yoğun bir saldırıya uğrayan *İnsanca, Çok İnsanca* adlı eserinin yayımlanmasından sonra, Nietzsche küçük bir teselli bulacaktı. Nietzsche'nin 1878 yılında yazdığı ve Bayreuth aforozundan söz ettiği bir mektubunda, Voltaire'in doğumgününde beklenmedik şekilde onurlandırıldığını anlatacaktı: "Paris'ten göndereni belirsiz bir koli" Basel'deki evine getirilmiş, paketi açmasıyla birlikte, içinden üzerinde "l'âme de Voltaire fait ses compliments à Frédéric Nietzsche"* yazan bir kartla" birlikte, "bir Voltaire büstü" ortaya çıkmıştı. Nietzsche araştırmacısı Janz'a göre, "bu ince ruhlu dostun" hediyesi yalnızca beklenmedik bir anda onurlandırılan Nietzsche'yi değil, biyografi yazarlarını da duygulandırmıştı. 1994 yılında yayımlanan "Nietzsche ve İsviçre" isimli bir sergi kataloğunda bu hediye Nietzsche'nin kitabının "kabul görmesinin doruk noktası", bugüne dek saygıyla saklanan kart da "dokunaklı bir ithaf" olarak yerini almıştır. Werner Ross, bu "tek ve garip

(*) "Voltaire'in ruhu Frédéric Nietzsche'ye saygılarını sunuyor".

tesellinin”, Nietzsche’nin Bayreuth’dan tanıdığı Louise Ott tarafından gönderilmiş olabileceğini düşünmüştür.

Bayreuth konusunda muhtemelen pek yanılmamıştı. Ancak, kilise düşmanı Nietzsche’ye gelen bu mucizevi hediye, Nietzsche’ye de belirttiği gibi “ben Incil’imi güzel, temiz ve büyük buluyorum” diyen dindar ve iffetli Louise’den ziyade, bu alçı liyakat ile “şakadan anlamayan” Nietzsche’yi bir kez daha aptal yerine koymak isteyen şakacı Wagner’in işi olmalıydı. Wagner, Hıristiyanlık karşılığıyla suçladığı Voltaire’i hakir görüyordu, Cosima da onu ileride “sapıklık ifriti” olarak adlandıracaktı. Wagner ayrıca onun “kendisini İsa’yı terk ederek Yehova’ya yönelten ruhunun” değersizliğini de kınıyordu - kısacası, Voltaire de Yahudiliğin suç ortağı imiş. Nietzsche’nin o gizemli büstü aldığı gün Cosima, Wagner’in bu cümlesini günlüğüne not ediyordu. Aradaki ilişki tesadüfi değildi: Nietzsche’nin kitabını Voltaire’e ithaf etmesi, uzun zamandır Wagner’in içini kemirip duruyordu ve kitabın fikir babası Rée’yi kastederek, “ona akıl verenin son derece kötü duygular beslediğini” ifade etmişti.

Bundan üç gün önce, 28 Mayıs 1878 tarihinde, Cosima günlüğüne “R.’nin, Voltaire’in doğumgününü kutlamak için Prof. Nietzsche’ye telgraf çekerek eğlenmek istediğini” yazmıştı, fakat kendisi bunu uygun görmemiş, “başka konularda olduğu gibi burada da susmasının daha iyi olacağını” söylemişti. Fakat Wagner düşmanını aptal yerine koyma fırsatını kaçırmak niyetinde değildi. Paris’te bulunan sevgilisi Judith’e telgraf çekerek, alçı büstü alaycı metinle birlikte Basel’deki o Voltaire hayranına yollamasını söylemekten kolay ne olabilirdi ki onun için? Louise’e, bunu yapması için kötü niyetli art düşüncelerini açıklamasına bile gerek yoktu.

1876 yılında “festival yazısı” olarak tanımlanan taziye metniyle Wagner’in sabık müridine yönelen öfkesi, 1878

yılında “Rée'nin izlerini” gördüğü Voltaire kitabı ile iyice tahrik edildi. Nietzsche, kitabında onu “beynine nüfuz eden opera dumanları yüzünden, kendisinde insanüstü bir şeyler görmeye başlayan”, “sırf çevresinde barındırmakla insanlara lütufta bulunduğunu sanan”, “başka biriyle karşılaştırılmasına cüret edilmesi durumunda çılgınca öfke nöbetlerine tutulan bir deha” olarak tasvir etmiştir. Cosima ise bu megalomana “keñdi rızasıyla” bir “yıldırım, fırtına ve yağmur savuşturucusu” olarak hizmet eden bir “kurban hayvanı”dır. Sonraları bu görüşüne onun “bu saçma, kibirli ve hissi maymuna bir put gibi taptığı” düşüncesini ekleyecektir, hem de “en aşâğılık ve üstün duygularıyla”.

Nietzsche bilmeliydi ki, daha önce *Zamana Aykırı Düşünceler*'de yapmaktan kaçındığı bu açık saldırı ile, Bayreuth hanımefendisinin nefretini üzerine çekecekti.

“Sözkonusu olan nefret ise,” diye yazıyordu Nietzsche gözde okuyucusunu göz önünde bulundurarak, “kadınlar erkeklerden daha tehlikelidirler”, çünkü “bir kere düşmanca duyguları uyarıldıktan sonra onlara hiçbir şey engel olamaz”, çünkü “açık yaraları bularak deşmekte pek ustadırlar ve sivri zekâları onlara bu konuda çok yardımcı olur”.

Cosima'mn yarattığı tehlike, sonraları Nietzsche tarafından labirent tasvirinde anlatılacaktır. Bir şeyin içinde “yolu nu yitirdiğini”, attığı her adımın da kendisini özgürlüğe taşımak yerine, labirentin derinliklerine sürüklediğinin farkındaydı - hem de doğruca Minotauros'un boynuzlarına doğru sürükleniyordu. Her ne kadar çok açık bir şekilde onların tutsaklığından sıyrılıp, Bayreuth'a savaş ilan ettiyse de; bu hiçbir şekilde savaşın bittiği anlamına filan gelmiyordu. Kendisini sürekli bir tehdit altında hissediyordu ve pek yakında ne kadar haklı olduğu çıkacaktı ortaya. Acaba Ariadne'nin daha genç ve dolayısıyla daha kuvvetli olan kendisine yardım etmesini bekleyemez miydi? Cosima ile

yaptığı konuşmaları şeffaf birer parodi olarak kaleme aldığı “meşhur Naksos konuşmalarının” birinde, kahraman, fanatik bir metafizikçi olan Cosima’yı korkutacak bir konu üzerinde konuşmaya başlar: “Bedenin ruh karşısındaki üstünlüğü” - beden ruhu sadece kör bir alet olarak kullanılmakla kalmaz, kendisini tüm insanlık muammalarının şüphe götürmez bir açıklaması olarak sunar. İnsani davranışların gerçek hareket nedenlerini ne dinsel sınırlar, ne de Schopenhauer’in *Irade ve Tasarım Olarak Dünya* adlı eseri açıklayabilir, bu ancak “bedenin kılavuzluğunda” mümkündür. Bu düşünceler, Cosima Ariadne’nin kulağında Nietzsche’nin ya Yahudi Rée’den, ya da Hıristiyanlık karşıtı Voltaire’den öğrenmiş olabileceği dinsizlikler olarak çınliyordu muhtemelen - ve bu sohbetin mekânını da, şayet Nietzsche tarafından uydurulmamışsa, Sorrent’deki Vittoria Oteli olarak tespit edebiliriz.

Sınırları tehlikeli bir biçimde aştığının farkında olmayan felsefe doçenti Nietzsche, kendisini “öğretme tutkusuna” fazlaca, hatta “ölçüsüz” denecek derecede kaptırmıştı; etrafındaki yelpaze yapraklı palmyeler ve koyu kırmızı kadifeler arasından duman tüttüren Vezüv’ü seyrediyor, bu arada da durup dinlenmeden yeni delillerle bedenselliği göklere çıkartıp, ruhsal belirsizliği aşağılıyordu - ta ki “Ariadne’nin tahammül sınırını aşan” bir noktaya gelinceye kadar: “‘Fakat bayım’, demişti Ariadne, ‘Almanca’yı bir domuz gibi konuşuyorsunuz!’ - ‘Almanca’, diye cevap vermişti neşeyle, ‘sadece Almanca! Nazik şeyleri Almanca ifade etmenin zorluğunu gözdardı ediyorsunuz!’ - ‘Nazik şeyler mi!’ diye bağırırmıştı Ariadne dehşet içinde: ‘fakat bu sadece iyimserliktir! Domuz felsefesi! Kavram karmaşası ve yüz ayrı felsefenin pisliliği! Bu nereye kadar devam edecek!’”

Ariadne’den yardım beklemesinin boşa olduğunu, görünüşe göre, ancak o zaman kavrayabilmiştir Nietzsche. Ari-

adne, artık onun düşmanıdır. Ariadne'nin, belki başka bir zamanda ve daha uygun koşullarda olsalardı bedenine kılavuzluk edebilecek ipi, artık emrine amade değildi. Çünkü Cosima sözleriyle onu yaylım ateşine tutarken, Nietzsche onun bir zamanlar "Theseus'a labirentin içinde yol gösteren meşhur ipi" ile sabırsızlıkla oynadığını görmüştü - Cosima iple oynuyordu, çünkü onu bir daha kullanmayı, en azından felsefi sohbet arkadaşı için kullanmayı, pek düşünmüyordu. Bu, kahraman için, aralarındaki ipin koptuğuna dair bir işaretti.

Nietzsche, "bedenin kılavuzluğu" temelindeki dünya görüşünü devam ettirdiği *Iyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı kitabında, ipliği kaybettikten ve "hiçliğe yürümeye başladığına" inandığı andan sonraki yaşamının hesabını verir. "Çok az insana mahsustur," diye yazıyordu eserinde, "bağımsız olmak" - "bu, güçlülerin bir ayrıcalığıdır. Bunu yapmayı deneyen, bu şekilde sadece kuvvetli olduğunu değil, aynı zamanda taşkınlık derecesinde bir cesarete sahip olduğunu da ispatlar. Kendisini binbir türlü tehlikenin beklediği bir labirente girer, ve bu tehlikelerin en büyüğü, onun yolunu nerede ve nasıl yitireceğini, yalnızlaşacağını ve vicdanın 'mağara Minotauros'larından biri tarafından kısım kısım parçalanacağını kimsenin gözleriyle görememesidir".

Ölümcül Bir Hareket

HER kim Wagner'in labirentinin içine girerse, her zaman ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır - mutlaka fiziksel olarak değil, fakat kişisel değer, namus ve şöhret bakımından, mutlaka. Birisinin, opera tanrısının büyüdü dünyasından yara almadan çıktığı neredeyse vaki değildir. Kardeşi Albert'in de ifade ettiği gibi, Wagner için bir insan "ancak ona faydası dokunduğu müddetçe" değerliydi, "fayda sona erdiği" andan itibaren ise, "o insan onun için mevcut değildi". Fakat Wagner'in bu lüzumsuz yardımcıları çok sonraları bile onun aşağılayan sözlerine ve intikam hırsına katlanmak zorundaydılar - defolup ortalıktan kaybolmasını önerdiği Hans von Bülow, gereğinden fazla yaşadığını düşündüğü Peter Cornelius, "Yahudilik ile ilgili makalenin" her ikisini de "yok ettiğini" buz gibi bir yürekle öne sürdüğü Karl Ritter ve Karl Tausig, "bir Yahudi olduğu için ölmeyi öğrenmesi gerektiğini" söylediği Hermann Levi gibi.

Ariadne Cosima tarafından labirentin içine gönderilen fakat bir daha dışarı çıkartılmayan Yunan kahramanı Nietzsche de Minotaurus tarafından kişisel değer, namus ve şöhret

temelinde ağır, hatta “ölümcül” bir şekilde yaralanmıştı. Yarasının verdiği ızdırap ona intiharı düşündürmekteydi. Çünkü içine nüfuz eden zehir, ölümden başka çaresi olmayan sinsi kötülükler sınıfındandı - kendisinin ölümü, ya da müsebbibin ölümü. Wagner tarafından karısı elinden alınan Bülow gibi, Nietzsche de o alçakla düello yapmayı düşündü; fakat hem yaş, hem de saygınlık sebebiyle bunun mümkün olmadığını kavraması pek uzun sürmedi. Bu nedenle, ilk hamleyi yapan taraf olmak istemeyen Nietzsche, cerahatli yaralarını deşmek için Wagner’in ölümünü bekledi.

Malwida ona ölüm haberini getirdiği ve bir zamanlar müridi olduğu “yüce ölüyü onunla barışık olarak” anmasını istediği zaman, Nietzsche ona kendisiyle Wagner arasındaki münasebeti anlattı: “Wagner bana ölümcül bir hakarete bulunmuştu”, zira -”size anlatmadan edemeyeceğim!”- “Hıristiyanlığa ve kiliseye yavaş yavaş, sürünürcesine geri dönmelerini, kişisel bir hakaret olarak algıladım” demişti. Nietzsche’yi uzun zamandır tanıyan ve onun Wagner’in tuhaf dindarlığına karşı beslediği hoşnutsuzluğu paylaşan Malwida, oldukça şaşırmış olmalıydı. Çünkü “ölümcül bir hakaret”, insanın aklına kanlı bir şekilde gelişen kişisel bir anlaşmazlığı getiriyordu - Wagner’in Kutsal Ekmek Ayini tutkusu ise, o güne dek kendisinde ve Nietzsche’de, her kemikleşmiş ateistten bekleneceği gibi, sadece alaycı yorumlara yol açmıştı. Malwida, daha 1872 yılında Nietzsche’ye Cosima’nın “Hıristiyanlık sembollerine ve kalıplarına ne kadar bağlı olduğunu” anlatarak, onunla dalga geçiyordu. Bu nedenle bu yaşlı hanımefendi, Nietzsche’nin eğer “daha uzun yaşasaydı”, Wagner’in kendisi tarafından “korkunç oklarla” vurulacağını, çünkü onun ne de olsa “sözlerle öldürülebilir insanlar sınıfına girdiğini” söylediğini işittiği zaman, çok şaşırmış olmalıydı.

Malwida, Nietzsche’nin Wagner’e karşı bu açık nefretinin

nereden kaynaklandığını, kendi kendine sormuş olmalıdır. “Ölümcül hakaret” diye bir şey mutlaka olmuştu ve Nietzsche de muhtemelen “sözlerle öldürülebilir” insanlardan biriydi - fakat öne sürdüğü sebepler son derece tutarsızdı ve Cosima'nın arkadaşına sadece Wahnfried'e ulaştırılmaları için söylenmiş olmalıydı. Belki de bu “ölümcül hakaret” sadece Wagner'in “sürünerek” Hıristiyanlığa geri dönmesiyle değil, bu dinin Nietzsche tarafından en çok nefret edilen unsuru olan cinsel baskıyla ilintiliydi. “Hıristiyanlık,” diye yazıyordu *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı eserinde, Yunan aşkı nazarında “içmesi için Eros'a zehir vermiştir - gerçi Eros bununla ölmemiştir ama, soysuzlaşmış, bir yük halini almıştır”. Nietzsche, Malwida'ya yazdığı mektupta, *Antichrist* kitabında hedef aldığı Hıristiyanlığın “doğanın şeytanlaştırılması” eğilimine mi işaret etmek istiyordu? “Cinsel yaşama yapılan her türlü aşağılama,” diye yazıyordu, “hayatın Kutusal Ruh'una karşı işlenmiş gerçek günahdır”.

Wagner'in “ölümcül hakareti”nin onun yaşlılığında dine sığınmasıyla gerçekten de bir ilgisinin bulunmadığı, bir teolog olarak Nietzsche'nin müteveffaya karşı dinsel itirazlarıyla ilgilenen Franz Overbeck'e hitaben yazılmış bir mektuptan anlaşılmaktadır. Fakat mektupta bu konunun sözü bile edilmemiştir. “Aramızda ölümcül bir hakaret gibi bir şey var,” diye yazıyordu Baselli Profesör, “eğer biraz daha uzun zaman yaşasaydı, korkunç şeyler olabilirdi”. Demek gerçekten de bir düello sözkonusuydu - çünkü yapılan ağır eleştiriler Wagner'in ölümünden sonra da yapılabilirdi ve Nietzsche bu konuyu hiç ihmal etmedi. Nietzsche birkaç ay sonra Overbeck'in karısı Ida'ya sırlarının bir kısmını ifşa ediverdi. Sils-Maria'dan alınulduğuna göre, “kulağına birtakım hain intikam teşebbüsleri geliyordu (kısa bir süre önce ölen büyük müzisyen R. W. tarafından), fakat Overbeck'e hitaben yazdığı bir mektubun taslağında, konuyu fazla deş-

mek istemediğini belirtmişti: “Wagner’in ölümü, daha fazla söz etmek istemediğim belirli sebepler yüzünden, belki de bu kışın en korkunç teşevvüşüydü”. Sonunda göndermeyi başarabildiği mektupta bu satır çizilmiştir. Nietzsche’nin bu cümle ile Wagner’in Kilise Ana’ya dönüşünü kastetmesi ihtimali pek zayıftır.

Eğer mektubun alıcısı olan arkadaşı bu gizemli sırrı çözmek isteseydi, *Insanca, Çok İnsanca*’da cevabı kolaylıkla bulabilirdi. Bu eserin çok tanınmış bir bölümünde, “Beşeri ilişkiler”in son aforizmasında, ölümcül bir hakaret bulunmaktadır. “Arkadaşlar Üzerine” başlığı altında, arkadaşların her şeyden önce “susmayı” öğrenmiş olmaları gerektiği yazmaktadır, “çünkü beşeri ilişkiler genellikle hiç konuşulmayan, hatta ağza bile alınmayan birtakım şeyler üzerine kuruludur”. Bunun üzerine Nietzsche, Wagnerler’in de aralarında olduğunu bildiği okurlarına, şu soruyu yöneltir: “En yakın dostlarının aslında kendi haklarında neler bildiklerini öğrenip de, ölümcül yaralar almayacak insanlar var mıdır?”

Gününün birine Nietzsche Wagnerler’in kendi hakkında gerçekte ne bildiklerini ve aralarındaki ilişki koptuktan sonra neleri anlatacaklarını öğrenmişti. Nietzsche, Erwin Rohde’yi sevdiğini onlardan hiçbir zaman saklamamıştı: “Senden ayrı kalmanın bana ne kadar zor geldiğini,” diye yazmıştı ona 1871 yılında, “en iyi Tribschen’deki dostlarımız biliyor”. Bu dostlara da, “değerli silah arkadaşımı” Wagner kültürüne her zaman dahil ettiğini belirtmekten çekinmemişti. Wagnerler 1872 yılında müritleriyle birlikte Strasburg’da buldukları sırada, Nietzsche uzaklardaki dostuna “sanki aramızdaymışsın gibi daima senden söz ediyoruz ve bunu yaparken dürüst davranmak, bizim için bir kural ve zorunluluk,” diye yazıyordu. Tribschen sakinleri bu duruma önceleri ses çıkarmadılarsa da, daha sonra evlenmesi için ona baskı yapmaya ve akşamlarını erkeklerle birarada geçirme-

mesi konusunda onu uyarmaya başlamışlardı, sonunda da, resmî Wagner biyografi yazarı Glasenapp'ın söylediğine göre, "endişe ve korku ile" onda gayri tabii ve "açıklanması mümkün olmayan birtakım gariplikler sezinlemişlerdi". Festival oyunlarından sonra buna bir de hem Yahudi, hem de erkekler arası aşka eğilimli Paul Rée'nin eklenmesi, bardağı taşıran son damla oldu. Wagner ailesiyle beraber çekip gitti. İlk fırsatta, Cosima'nın başka bir bağlamda ifade ettiği gibi, "gevezelikle intikam almasını" bilecekti.

Nietzsche, Malwida ve Overbeck'ten sakladıklarını, Peter Gast takma adını tevcih ettiği Heinrich Köselitz isimli bir müridine, alışılmadık bir açık yüreklilikle anlatmıştı. 21 Nisan 1883 tarihinde, yani Wagner'in ölümünden iki ay sonra, bu sadık yardımcısına dertlerini açmıştı - ne var ki, "bu mektubu hemen yakması şartıyla". Nietzsche önce kendisini "babasının mezarı için bir utanç" olarak adlandıran annesinden, kardeşinin sonraları çıkardığı "rezaletler" yüzünden neredeyse bir manastıra kapanmayı düşündüğünü söyleyen kız kardeşinden, daha sonra ondan "sanki başkalarının güvenini kazanan bir ajan gibi söz eden" eski "kız arkadaşı" Cosima'dan, son olarak da müteveffa Wagner'den yakınmıştır: "Onun her zaman kötü niyetli düşünceleri vardı; fakat benim düşünce tarzımın değişmesinin tek sebebinin doğal olmayan eğilimlerim, ki burada pederastiyi ima etmektedir, olduğu yolundaki kanaatini ifade etmek için yazdığı mektuplara (hatta hekimlerime bile) ne buyurursunuz?" Şüphesiz Nietzsche burada pederasti kavramını 19. yüzyılda âdet olduğu üzere, Yunan usulü erkek aşkı anlamında kullanmıştır.

Bu mektupta yazılı olanlar, efendisine körü körüne tapınmadığı kesin olan Köselitz üzerinde müthiş bir etki yaratmış olmalıydı. Doğru olup olmamaları bir yana, bu ithamlar ölümcül bir hakaret niteliği taşıyordu. Çünkü bu tür bir

iftiraya uğrayan birisi, hayatının geri kalan kısmını zindanda geçirmeyi göze alamıyorsa, intihar etmek ya da “düello” yapmak zorunda kalırdı. Her halükârda “ölümcül” kelimesi, doğru ifadeydi. Bu suretle Nietzsche’nin kız arkadaşı Malwida’ya neden o masum Hıristiyanlık hikâyesini anlattığı ve Overbeckler’le sohbetlerinde de imadan öteye geçmediği anlaşılmış oldu: Dostlarını, ileride başına gelebilecek bir haysiyet meselesinin sırdaşlığından korumak istiyordu. Sadece sadık Köselitz mektubu yakmadan önce her şeyi öğrenecekti.

Ne var ki günümüze ulaşan tek mektup o değildir. 1956 yılında Zürih’te bir yayınevi Richard Wagner ile Nietzsche’nin hekimi olan Otto Eiser arasındaki yazışmaları yayımlandı. Mektupların yayıncısı olarak da, onu o korkunç Nazi söylemleriyle mahvedebilmek için, Nietzsche’yi “Yahudilik saflarına” atan Curt von Westernhagen görülmüyordu. 1882 yılındaki Parsifal Festivali esnasında da Nietzsche’nin sapkınlığı dedikodu konusu olmuştu, pek çok Wagner biyografisti de Nietzsche’nin hekimine hitaben yazılmış utanç verici mektuplar bulunduğunu, fakat “özel içeriğine binaen” bunları “yayımlamaktan kaçındıklarını” belirtmiştir.

Elišabeth’in Nietzsche arşivinde de, *Zerdüş’t*ün yaratıcısını itham eden türden belgeler bulunduğu söylenmektedir. Josef Hofmiller, 1931 yılında Nietzsche eserlerinin eski yayıncısı Fritz Kögel’den, “Wagner’in Dr. Eiser’e yazdığı bu mektupta Nietzsche’nin baş ağrılarının sebebi olarak mahlum seksüel durumu ima ettiğini, Nietzsche’nin de bu durum karşısında “korkunç bir öfkeye” kapıldığını duymuştur. Nietzsche’nin bunu nereden haber aldığı sorusunu ise, Hofmiller açık bırakmaktadır. Bu tür sırların kamuoyuna taşınması, her halükârda Bayreuth’da “düşmanlara” karşı uygulanan sıradan bir tutumdur. Wagner’in yazdığı bu mektubu Cösima Dr. Eiser’in ölümünden sonra, dul karısının

anlaşılan pek emin olmayan ellerinden geri almıştır. Nietzsche'nin "korkunç öfkeden", ya bu esnada, ya da daha önce, Nietzsche'nin esrarengiz sözlerinden ipuçları çıkartan Malwida aracılığıyla haberdar olmuştur. Heinrich Köselitz'in belirttiğine göre, 1891 yılında Cosima, genç Fritz Kögel'i -muhtemelen diğer Nietzsche hayranlarına yaptığı gibi- bu "soylu insanın cinsel tercihi" hakkında aydınlattıktan sonra, ona Elisabeth Förster Nietzsche'ye gitmesini salık vermiştir.

Bir hekimin hastasına koyduğu teşhisin detaylarını onun bilgisi olmadan üçüncü şahıslara anlatarak ve konuya vâkif olmayan bir geveze tarafından kötü emellerine alet edilmesine izin vererek yarattığı skandal, Cosima tarafından günlüğüne kaydedilmiştir. 13 Ekim 1877 tarihinde, Sorrent dargınlığından bir yıl sonra Wahnfried'e "dostları Nietzsche" tarafından gönderilen ve içinde Wagner'in *Nibelungen*'i hakkında "Frankfurtlu Dr. Eiser'in güzel bir yazısının" bulunduğu bir mektup gelir. Nietzsche'nin ilişikteki mektubu, bu hekimin Ekim'in ilk haftasında kendisini etraflica muayene eden kişi olup olmadığı sorusunu açıklığa kavuşturmamaktadır. Fakat yine de "üç uzman hekim tarafından yapılan muayenenin üzücü sonucunu" bildirir: "İzdiraplarının kaynağı" olan gözlerinde "iki iltihaplı rahatsızlık" vardır ve "sonunda kör olması kaçınılmazdır".

Otto Eiser bu moral bozucu teşhisi 6 Ekim'de yazılı olarak Nietzsche'ye bildirmiş ve onu "tüm şok tedavilerinden" -ki bunlar Nietzsche'ye daha öğrenciliğinde önerilmişti- veya -o zamanlar moda olan- "hidroterapik deneylerden itinayla kaçınmasını" tavsiye etmişti. Nietzsche bu mektubuyla Wahnfried'e hastalığı hakkında yeteri kadar bilgi vermiş olmasına rağmen, Wagner işin peşini bırakmadı. Birkaç gün önce Bayreuth'da Nietzsche'nin yerini alan asistanı Hans von Wolzogen'i, Eiser'den Nietzsche'nin sağlık duru-

mu hakkında bilgi almakla görevlendirdi. Bayreuth'tan gelen mektubun kendi "Nibelungen" makalesiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını fark etmeyen hekim, bu izinsiz soruşturmaya Wagner'in Nietzsche'den aldığı bilgileri tasdik ederek cevap verdi ve belki de bu davranışı hakkındaki muhtemel tereddütlerini ortadan kaldırmak amacıyla bir son söz ekledi: "Raporumun abartılı denecek kadar ayrıntılı olmasının sebebi, Wagner'in ızdıraplarına kahramanca göğüs geren hastaya olan yakın ilgisi - ve beni dostumun dostlarına karşı kolayca ve fazlaca geveze yapan sevgimdir".

Dostunun dostları, saldırıya geçerken ayrı ayrı hareket ettiler. 22 Ekim tarihinde Cosima eski dostça ifadesiyle Nietzsche'ye bir mektup yazar, "Dr. Eiser'in yazısını gönderdiği için ona teşekkür eder" ve "söz konusu yazıyı büyük bir ilgiyle okuduğunu" belirtir, fakat ne Nietzsche'nin ızdırapları hakkında, ne de Wahnfried ile Frankfurtlu hekim arasındaki hareketlilik hakkında, tek kelime olsun söz etmez. Cosima bu yanıltıcı mektubu kaleme alırken, Wagner de malûmat vermekten pek hoşlanan hekime bir yazı döşenir; "karın ağrısıyla geçen kötü bir gece"den sonra yazı masasına geçip, Nietzsche'nin kendine özgü rahatsızlığı hakkında fikir yürütmeye başlar. Wagner, Cosima tarafından nakledilen bir kelime oyunu ile, Nietzsche'nin "hekimleşmiş dostu" yerine, "dost hekiminin" sözünü dinleyeceğini söyler, fakat bu ifade bir alaydan ibaret olsa gerektir, çünkü Nietzsche ümitsiz hastalığının ızdırabıyla şüphesiz Wagner'in bile "sözüne" kulak verecek durumdadır.

Wagner gerçekte söylemek istediklerini, birkaç gün sonra Cosima'ya ifşa etmişti: Söylediğine göre kafasını, "aslında özde iyi olan bazı 'doğaların', belki de dış dünyanın belli etkilerine karşı koyamayacak kadar güçsüz olmalarından dolayı, özellikle kötü, hatta sapık oldukları" fikri meşgul ediyordu. Wagner tarafından Nietzsche'nin hekimine yazılan

mektupta özel bir tür sapıklıktan da söz edilmektedir: “Nietzsche’nin durumunu değerlendirirken, uzun zamandan beri aklıma son derece yetenekli genç adamlarla yaşadığım buna benzer tecrübeler geliyor”. Söylediğine göre Nietzsche’yi daha yakından incelerken, tüm “huylarında” ve “karakteristik alışkanlıklarında” gözüne bu sözkonusu erkeklerle büyük bir benzerlik çarpıyormuş. “Bu adamların,” diyordu Wagner, “benzer bulgular taşıdıklarını ve sonunda mahvolduklarını gördüm ve bunun sebebinin onanizm* olduğunu kesinlikle anladım”. Wagner, Nietzsche’yi diğer tanıdıklarının bu korkunç akıbetinden korumak için, Eiser’e daha önce “özenle kaçınılmasını” söylediği hidroterapiyi salık vermesini tavsiye ediyor ve Nietzsche’nin Sorrent’de bulunduğu sırada güya başka bir hekim tarafından ona “her şeyden önce evlenmesi gerektiği” tavsiyesinin yapıldığını anlatıyordu.

Wagner’in bu kaba müdahalesi, hem Nietzsche, hem de Wagner literatürü tarafından ender görülen bir paralellikle övülüyordu. Curt Paul Janz’a göre, “Wagner’in hekimle kurduğu doğrudan ilişki, Nietzsche’nin geleceğinden duyduğu büyük endişeden kaynaklanıyordu; Martin Gregor-Dellin ise, bestecinin, Nietzsche’nin sağlığıyla gerçekten ilgilenen bir dost olduğunu savunuyordu. Fakat kimse Wagner’in, Nietzsche’yi şüpheye meydan vermeyecek bir şekilde onanist olarak niteleyen “huyları” ve karakteristik alışkanlıkları ile ne demek istediğini merak bile etmemişti. Acaba Wagner gerçekten onanizmi ve onun belirtilerini mi kast ediyordu, yoksa kadınlarla ilişki kurmaktan kaçındıkları için genç erkekleri bu tür kötü cinsel alışkanlıklara yönelten sapıklık türünü mü? Wagner’in asıl merak ettiği, otuzüç yaşında sağlıklı bir adamın evlenip çocuk sa-

(*) Onanizm: (Tevrat’ta geçen Onan’ın adından) masturbasyon. – ç.n.

hibi olmak yerine, neden onanizmi tercih ettiği sorusunun cevabıydı. Nietzsche neden “onanizm”i tercih etmişti? Muhtemelen kadınların bedensel olarak ona çekici gelmelerinden ve ona çekici gelebilecek şeylerin ise, ağır bir suç olarak kabul edilmesinden dolayı. Wagner’in ima etmek istediği “pederasti”, buradaki suçların arasında kabul edilmektedir - böyle bir ima ise, dedikoduculuğun rizikosuz bir yöntemiydi- ve sözkonusu kişi için “ölümcül bir hakaretti”. Nietzsche, biyografi yazarlarının aksine, 1877 yılında artık Wagner’in kendi “istikbali” için “endişelenmediğini” biliyordu. “Wagner 1876 yılından beri” diye yazıyordu, “beni tek ve gerçek rakibi olarak kabul etmektedir”.

Wagner, “teşhisine” doğruluk kazandırmak için, Nietzsche’nin doktoruna önceden tanımış olduğu benzer kişilerden söz etmiştir. “İçlerinden biri,” diye yazıyordu hiç tanımadığı Dr. Eiser’e hayret edilecek bir açık yüreklilikle, “uzun yıllar önce Leipzig’de ölen bir şairdi” ve “Nietzsche’nin yaşındayken tamamen kör olmuştu” - sözkonusu kişinin yıllar boyunca Wagner tarafından maddi olarak desteklenen, fakat 1836 yılında attan düşmesi sonucu beyninde meydana gelen bir hasar yüzünden kör olmasından sonra desteğini çektiği yazar Theodor Apel olduğu, Eiser için bile kolaylıkla anlaşılabilir bir bilgiydi. Körlüğüne rağmen Apel sonradan da “şair ve dram yazarı” olarak isminden söz ettirmiş, Zürih’te Wagner tarafından da izlenen bir komedi yazmış ve Wagner’in onda görmek istediği belirtilerden hiçbirini göstermemiştir. Daha sonraki bir ziyaretinde ise “Apel onu durumuna rağmen umulmadık bir neşe ve memnuniyetle karşılamış, böylece de onun kendisine acımasına fırsat vermemiştir”. Ölüm sebebinin tespitinde ise - dostu son karşılaşmalarından çeyrek yüzyıl sonra ölmüştü- Wagner sadece hayal gücünü kullanmış olmalıydı.

Öteki örnek ise hâlâ hayattaydı. Wagner’e göre bu şahıs

“şu anda İtalya’da acınası derecede bozulmuş sınırlarıyla yaşamaya çalışan ve aynı derecede yetenekli olan bir dostuydu” ve o da “aynı yaşlarda ızdıraplı göz rahatsızlıklarına tutulmuştu”. Burada sözkonusu olan kişi Cosima’nın kükrekçisi ve ’40’lı yıllardan beri hizmetkârları arasında bulunan Karl Ritter’den başkası değildi. Kendisinin bir onanizm kurbanı olarak takdim edildiği bu mektubun yazılması sırasında Venedik’te ikamet ediyor, tiyatro eserleri ve Alman edebiyatı üzerine yazılar yazıyor, en önemlisi de, Wagner’in sonradan öğreneceği üzere, hayatını bir kadınla paylaşıyordu. Güya çok ağır hasta olan Ritter, Wagner’in bu iftirasından tam ondört yıl sonra, yani 1891 yılında ölmüştü.

Wagner ile Ritter arasındaki ilişki 1859 yılında kopmuş olmasına rağmen, ismi sık sık Cosima’nın günlüğünde yer almaktadır - özellikle de Wagner’in labirentindeki kaderi, kendisinden yaşça daha büyük olan Ritter’inkine çok benzeyen Nietzsche’nin ismiyle birlikte. Görünüşe göre bu durum üstadın da dikkatini çekmiş olmalıydı ki, bu iki ismi sadece Eiser’e yazdığı o rezil mektupta değil, Cosima’yla yaptığı sohbetlerde de biraraya getiriyordu: “Yakışıklı dostlarım vardı,” demişti bir defasında hakir görür bir tavırla, “K. Ritter ve Nietzsche’yi düşünün”. Daha Nietzsche’nin Wagner sarhoşluğunun başlarında, 1870 Mayıs’ında Tribschenli tanrı yeni müridini isim vermeden, fakat anlayabileceği imalar ile Ritter’in akibeti konusunda uyarılmışı. “Montreux’de” diye yazıyordu Wagner “değerli dostuna”, “genç ve çok yakışıklı bir arkadaşımın garip durumlarına şahit olmuştum”. Başka da tek kelime etmemişti. Sanki erkeklerle olan ilişkisinin yaratacağı tehlikeleri tasvir edebilmek için, onu bu konuda soru sormaya teşvik etmek istiyordu.

Halbuki Ritter’in uygun bir örnek teşkil etmesine rağmen, Montreux yanlış bir giriş olmuştu. Bir zamanların Schumann talebesi, Wagner’in Dresden’den kaçışından son-

ra üstadı İsviçre'nin köşesinde bucağında takip etmiş, ona bol miktarda para yardımında bulunmuştu; buna karşın da Wagner onu aralarında o nazik "Yahudilik" makalesinin basımının da bulunduğu, pek çok işinde kullanıyordu. Ritter para musluğunu kısmaya başladığı anda ise, ilişkileri bozulmaya başladı. Wagner intikam duygularıyla ortak dostları Theodor Uhlig'e bir mektup yazmış ve Ritter'in "deli bir insan - bir Homo pervers" olduğunu, bunun farkına da Al-bisbrunn kaplıcalarındaki bir hidroterapi sırasında vardığını belirtmişti.

Wagner, *Hayatım* adlı eserinde, Ritter'in bir zamanlar Platon'un "sempozyum"larındaki* güzel oğlanlarla çevrili ideal erkek Alkibiades** üzerine yazmayı planladığı bir tiyatro oyununu detaylı olarak tasvir eder ve onun kendisine kabzasına 'Alki' hecesinin kazınmış olduğu "zarif bir hançer" gösterdiğini belirtir. "Bana Stuttgart'ta kalan dostunun da aynı hançere sahip olduğunu, fakat kabzasına 'Biades' hecesinin kazılı olduğunu anlatmıştı. Refakatçisinin alkibiadik karakteri karşısında dehşete düşen Wagner, 1852 Mayıs'ında aynı şikayeti biraz değiştirilmiş olarak, Uhlig'e tekrar ediyordu. Ciddi ciddi Karl'ın "yaşama atılmak" için "gereken kuvvete" sahip olmadığından yakınıyor ve nedenini de açıklıyordu: "çünkü o bir - onanist! İşte, sana söyleyebileceklerimin hepsi bu kadar!" Wagner bu ihanetinin arkasında bir hayal kırıklığının bulunduğunu gizlemeye gerek görmüyordu: "Beni üzen Karl'ın benden kurtulmaya çalışması değil", "sadece arkamdan dolaplar çevirecek kadar korkak olması ve bunları yaparken gösterdiği bayağılık, bunlar bana acı veriyor".

Fakat Ritter ailesinin yardımlarına muhtaç olan Wagner, pes etmedi. Dostunu bu sapıklıklardan kurtarmaya karar

(*) Eski Yunanlılarda "içki sofrası" ve bu sofrada yapılan bilimsel konuşmalar. - ç.n.

(**) I.Ö. 450-404 yılları arasında yaşamış Atinalı general ve devlet adamı. - e.n.

verdi, hem de yirmi yıl sonra Nietzsche'nin aklına sokmaya çalıştığı yöntemlerin aynılarıyla. "Erkekler arası arkadaşlığı, beşeri ilişkilerin en soylusu ve en muhteşemi" olarak göklerle çıkardığı Franz Liszt'e bir mektup yazarak, ortak dostlarına "hemen evlenmesini" tavsiye ettiğini, "aksi takdirde sevgisinin kendisine bir şey ifade etmeyeceğini" belirttiğini bildirdi. Ritter ona itaat etti. Fakat bu evlilik, mutluluktan başka her şeyi beraberinde getirdi. 1854 yılında arabuluculuk yaptığı yeni evli çifti tebrik etmek için Montreux'ye gittiği zaman, kısa zamanda "bu yeni evliliğin garipliklerinin" farkına vardı: Karl, Emeline ile kurduğu birlikteliğe sadece ismini vermişti, sevgisini değil.

Sevgisini, Wagner'in şüpheyle yaklaştığı "akşam saatleri" için, bir başkasına vermişti bile: Wagner'in canının yeniden sıkılmasına neden olan kişi, müzisyen ve ateşli Schopenhauer hayranı Robert von Hornstein'di. Karl, Wagner'in sonradan *Hayatım*'da yazdığı gibi, "bu genç budalada" hançer taşıyan tiyatro oyuncusununkine benzer alkibiadik bir karakter bulmuştu ve "Homo pervers" in iyileşmesi artık sözkonusu bile değildi. "Şayet Karl Ritter," Cosima'nın biyografi yazarı George Marek'in değerlendirmesine göre, "iki homoseksüel ilişkiden sonra evliliğin kendisini değiştirebileceğini" düşündüyse, bu umudunun çok çabuk sönmüş olması gerekirdi - daha da kötüsü iki arkadaş Wagner'i kendi saflarına çekmeye bile çalışmışlardı. Wagner, dehşet içinde, onların 'Sokrates'in karşısında 'alkibiadik' bir sahne oynamalarını hatırlıyordu ki, bu durum Platon'un "sempozyum"larına göre, kendisini baştan çıkarmaya çalışmaktan başka bir anlam ifade etmiyordu. Günlük şeklinde tuttuğu "vakayiname"sine Wagner şöyle bir not alır: "Garip bir evlilik. 'Alkibiades' (ben: Sokrates)".

Üstat tarafından ayarlanan evlilik Ritter için gerçek bir işkenceye dönüşmüştü. 1858 yılında Cosima'ya "korkunç bir

hata” yaptıklarını itiraf etti, hemen akabinde ortak kayık maceraları ve Emeline’le boşanmaları gerçekleşti, sonra da Ritter’in Wagner’den uzaklaşma süreci başladı. Bundan sonra Cosima’nın günlüğünde bu “davadan dönen” mürit hakkında sadece olumsuz ifadeler kullanılır, ta ki kanı saf olmadığı için, Wagner’in “Yahudilik” makalesinin onu mahvettiği yolundaki korkunç nota kadar.

Wagner’in iftira niteliğindeki imalarıyla başkalarını tehlikeye düşürmesi ilk kez olmuyordu: Güya Minna’yı elde etmeye çalışmış olan yazar ve tiyatro yönetmeni Karl von Holtei, Wagner tarafından *Hayatım* adlı kitabında “kamuyunun dikkatini yaptığı utanç verici hataların üzerinden başka yöne çekmek için, güzel kadınlarla adının çıkmasına çalışmakla” itham etmişti. Wagner, bu aleni suçlamalarının kudretinin bilincindeymiş gibi, söylediklerine “bu çok çirkin olayların ortaya çıkmasından duyduğu korkunun” Holtei’in “Riga’daki görevini tamamen terk etmeye sebebiyet verdiği”, yani bu ithamların hukuki neticelerinden kaçtığı ilave etti. Bu “utanç verici hatalar”ın “onanizm” illeti ile değil de, “homoseksüel ilişkilerle” bağlantılı olduğu, Wagner’in biyografisi yazarı Martin Gregor-Dellin’in de dikkatini çekmişti - tüm bunların Wagner tarafından uydurulan “dayanaksız, iftiraya yönelik ithamlar” olduğu da.

Buna karşın Wagner’in, sürdürdüğü şatafatlı yaşam tarzını sağlayan erkeksever Kral Ludwig’e bu konuda baskı yapma çabaları, kimse tarafından fark edilmedi. Kral ile olan samimi ilişkisinden dolayı, Wagner Münihlilerin gözünde şüpheli durumuna düşmüştü. “Wagner burada rakipleri tarafından ağıza alınamayacak bir illet ile suçlanıyor,” diye yazıyordu muhtemelen kendisi de aynı suçlamayla karşı karşıya kalan Peter Cornelius nişanlısına, “çünkü böylesine ulvi bir dostluğa sadece tahminlere dayanarak çamur atmadan hiç kimse çekinmiyor”. Ludwig’in seyislere ve hafif sü-

vari birliği mensuplarına gösterdiği ilgi, Cornelius tarafından da tasdik edildiği üzere, muhteşem villasında lüks ve debdebe içinde yaşayan “sanatçıya” olan “aşkı” gibi, Münih’te yaşayan herkes tarafından bilinen sırlardan biriydi. Wagner’e kalsa, Ludwig vakasını da evlilik ve soğuk su kürleri ile tedavi etmeye çalışırdı - fakat Kral Ludwig, Sophie ile olan nişanını iğrenerek bozmuş ve hidroterapi hakkında şunları yazmıştı: “Faydasız soğuk su banyolarına artık son”; onun yerine: “Kutsal su”.

Ludwig’in atlı personele karşı düzenli olarak vicdan azabına ve iffet yeminlerine yol açan zaafı -“bir daha öpüşmek yok!”-, Wagner’in pekâlâ işine geliyordu. Wagner, hem Kral, hem de Bavyera devleti üzerinde daha fazla nüfuz kazanmaya kesin kararlıydı ve bu durum sadece detaylı politik yazılarında değil, çevirdiği entrikalarda da belli oluyordu. Tahtını tehlikede gören Kral’ın, neredeyse tapındığı üstadı Münih’ten uzaklaştırmasından birkaç gün önce, Cosima yirmi yaşındaki Kral’a onu dehşete düşüren bir mektup yazmıştı. 1 Aralık 1865 tarihli bu mektubunda “posta güvercini” ona “kendisinin ve üstadın, Kral’ın kutsal kişiliği hakkında halk arasında yayılan duyulmadık küstahlıkta bir iftiradan haberdar olduklarını” belirtmişti, “dostumuz her ne kadar bu iftirayı bana anlatmak istemiyorsa da, kaynağını biliyordu”. Cosima, kendine olan güvenini yitiren Kral’a, ona ancak bir kişinin yardım edebileceğini ima ediyordu bu şekilde. Fakat şimdi o da korkuya kapılmıştı; “artık dostumuzu sakinleştirmeyi başaramıyorum, çünkü ne yapması gerektiğini bilmiyor, sadece ne yapmak zorunda olduğunu biliyor”.

Wagner çiftinin geçirdiği bu sarsıntıya Kasım ayının sonunda *Münchener Neuesten Nachrichten* gazetesinde yayımlanan ve Kral’ın bakanlarına saldıran Wagner’in isimsiz bir yazısının sebep olduğunun Kral tarafından anlaşılmaması için, Cosima “duyduklarım beni hedeflemiyor”, aksine “sa-

dece ve sadece yüce majesteleri ile ilgilidir, fakat bana bunu bile söyleyemiyor” diyerek onu ikna etmeye çalışıyordu.

Şüphesiz Wagner “durumun tehlikeli olduğunu” biliyor ve o “sefili” mahkeme önüne çıkarmak istiyordu, fakat belirttiğine göre “hem öğrendiklerini söylemeye dili varmazmış, hem de herkesin dediği gibi, bazı kişiler yalan yere yemin etmekten hiç çekinmiyormuş...” Açıkça görülüyor ki, Cosima üstat tarafından kulağına fısıldanan bu dolambaçlı imalar yoluyla, o “ağıza alınmaz” şey ile ilgili, Kral’ın “kutsal kişiliğinin” bizzat bulunduğu kirliliği bir davadan korktuklarını söylemek istiyordu. Ludwig’i baskı altına alma ve “tek güvenilir dostu” olarak onu tamamen Wagner’in etkisine sokma teşebbüsü, başarısızlıkla sonuçlanmıştı - bir hafta sonra Wagner yurt dışındaydı.

Cosima güya Wagner’in ona “anlatamadığı” meselenin ne olduğunu biliyor muydu? Cevap şayet evet ise, bu sadece zalim bir tezgâh değil, aynı zamanda çirkin bir yalan da olurdu. Fakat nasıl olsa Cosima Majesteleri’ne ta en başında bile, Wagner ile olan macerasını gizlemek için çocuklarının tümünün piyano sanatçısı Hans von Bülow’dan olduğunu söylemekle, yalan söylemeye alışmıştı. “Kral’ı aldatmakla” diye yazıyor Gregor-Dellin, Cosima “yaşamının masumiyetini” kaybetmişti.

Masal Kralı Ludwig ile Leipzigli filozof Nietzsche arasındaki benzerlik, daha en başında Tribschenli çiftin dikkatini çekmişti. “Daha yakından inceleyince”, üzücü sonuçlar doğmasına neden olan huyları ve karakteristik alışkanlıkları onda da görmüşlerdi, hatta Eiser’e göre Nietzsche’nin ızdıraplarının kaynağı olan göz rahatsızlığını bile fark etmişlerdi: “Sadece Bavyera Kralı’nın,” diye yazıyordu Cosima arkadaşı Malwida’ya, “böyle gözleri vardır”.

Nietzsche’nin Bayreuth görevlerini terk edip, Rée ile dünyayı dolaşmaya başlamasından sonra, Cosima’nın günlüğü

onu "sapık" olarak etiketlemişti. Wagner, artık Nietzsche ile ilgili karabasanlar görmeye başlamış ve sohbetleri onun kötü huyları üzerinde dolanıp durur olmuştu. Elisabeth'e hitaben yazdığı Nietzsche'yle ilgili o aforoz mektubundan sonra, Cosima bu kez de Wagner'in "belli bir dünyanın korkunçluğu" üzerine olan bir monoloğunu kaydediyordu. Cosima, geleneksel olarak bu dünyayı "tasvir" edemezdi ama, "bu dünyada kadınlara saygı gösterilmediğini ve en korkunç şeylerden söz edildiğini" belirtebilirdi. Burada sözkonusu olan, Cosima gibi bir hanımefendinin ancak ürkerek başını çevirebileceği o sapıklık dünyasıydı. Yunanlıların 'ideal sanatı' bile, diye devam ediyordu notlarına, bu bilginin ışığı altında "korkunç bir şeye dönüşüyor, ve ona dedim ki, tanımadığım, fakat sezindiğim bir sapıklık hissi, eskiden beri melankoliye bürünmeme neden olmuştur", hatta "eğer böyle bir sapıklığı öğrenmek mecburiyetinde kalsaydım, intihar bile edebilirdim". Bu gizemli cümle, görünüşe göre onun ifade etmek istediklerinin tam aksini anlatmaktadır: Wagner'in bu konuda açıklama yapması durumunda intihar edecek kişi kendisi değildi, sözkonusu kişi, eğer Cosima kadar iffetli olsaydı, o tüyler ürpertici illetiyle birlikte hayatına son verirdi. Wagner de tamamıyla aynı fikirdeydi: Yahudi Levi veya yollarına çıkan Bülow gibi, hasta Nietzsche de ölmesini öğrenmeliydi. Çünkü Wagner *Müzikte Yahudilik* adlı kitabında, "üzerlerine çöken lanetten kurtuluş" olarak, ister kan bozukluğundan olsun, ister de cinsel bozukluktan, sadece bir tek yol gösteriyordu - "Ölüm!"

Wagner'in "ölümcül hakaretini" öğrendikten sonra, Nietzsche de bu düşüncüyü benimsemeye başlamıştı. Wagner tarafından hastasını bu ithamla yüzleştirmeye zorlanan Dr. Otto Eiser, Nietzsche'yle yaptığı baş başa ilk görüşmeyi, üstata arasındaki gizli mektuplaşmayı ona anlatma fırsatı olarak değerlendirdi. Nietzsche'ye karşı olan duygularının,

mektuplarında belirttiğinin aksine pek de olumlu olmadığı, *İnsanca, Çok İnsanca* kitabı için Cosima'ya "beyin harabiyetinin başlangıcı" şeklinde bir hüküm vermesinden anlaşıl-maktadır. Frankfurt Wagner Derneği kurucusu olarak hiç şüphesiz tarafsız olmayan Eiser, Nietzsche'yi büyük ihtimalle 4 Nisan 1878 tarihinde Wagner'in uzaktan koyduğu teşhis hakkında aydınlatıyordu. "Nietzsche'nin Wagner'den neden koptuğunu ancak ben bilebilirim," diye övünüyordu Dr. Eiser dostlarının yanında, "çünkü Nietzsche'ye benim evimde, benim odamda en iyi niyetlerle o mektubu gösterdiğimde, olan olmuştu: Sonuç, bir çılgınlık nöbetiydi. Nietzsche, kendinden geçmişti: Wagner için kullandığı kelimeler, burada tekrar edilecek cinsten değil".

Kendi hekiminin güya "en iyi niyetlerle" sebep olduğu sinir krizinden sonra, kendini aşağılanmış hissedenden Nietzsche susuyordu, susmak zorundaydı. Çünkü aleni suçlamaların mantığına göre, kendini savunan, suçludur. Ve kendini savunacak yeterince argümanı yoksa, zaten peşinen kaybetmiştir - kişisel değerlerini, şöhretini, belki de özgürlüğünü. Nietzsche, her zamanki gibi, yazmak suretiyle kendisine yardım etti. Ksenofanes'in *Memorabilia's*ından esinlenerek tuttuğu bir deftere, Frankfurt hadisesinden bu yana kendisine sıkıntı veren şeylerin tümünü yazmıştı. Wagner, bu defterde Tribschen'de yazdığı *Siegfried*'in "beni uyandırman yaraladı beni" alıntısıyla sık sık ortaya çıkıyordu. Ne var ki bu alıntı burada yeni bir anlam kazanmış, Wagner'in "güya acıma adı altında kendisini en iğrenç iftiralarla sırtından vurduğunu" ifade eder olmuştu. Kurban konumunda olan Nietzsche, aklından intiharı da geçirmiyor değildi. Sorrent'te, Wagner çiftinin oradan ayrılmasından sonra, Capri Adası'nda Malwida ile ziyaret ettiği bir mağarada "güneşin ilk ışıklarının ortaya çıkmasını" beklemek, "nihayet güneşi görmek ve - onunla alay ederek yaşamına son vermek" istiyordu.

1883 Şubat'ında Wagner'in Venedik'te öldüğü haberini duyduktan sonra, ilk işi orada bulunan yardımcısı Köse-
litz'e acilen şunu sormak olmuştu: "Wagner neden öldü?"
Acaba kalbinden rahatsız olan üstadın son günlerinde sık
sık kendisini düşündüğünü, hatta Cosima'nın bir öfke nö-
betini usturuplu bir şekilde gizleme gayreti içinde "bu kita-
bı hiç beğenmediğini ifade" etmek için, can sıkıntısı içinde
yeni kitabı *Neşeli Bilim* ile meşgul olduğunu öğrenebilmiş
miydi? Resmî Cosima biyografi yazarı DuMoulin Eckart,
"Nietzsche'nin *Neşeli Bilim* kitabının, üstadın en şiddetli si-
nir krizlerinden birini geçirmesine neden olduğunu" öne
sürmektedir. Gerçekten de sabık müridi, Wagner'in aklm-
dan bir daha çıkmamıştır. "Bu insandan, bu acınası züppe-
den öğreniyorum" diye kızıp sinirleniyor, sonra da içinde
bu "absürd panayıra" karşı yeni bir öfke dalgası kabarıyor,
"neden güzel evimi bir domuz ahırına çevirdim" diye söyle-
nip duruyordu. "Korkunç bir lanet" olarak tanımladığı "Ya-
hudiler"den nefret etmeye devam ediyordu, ta ki Cosima
ile yeni bir sevgilisi yüzünden giriştiği şiddetli bir tartışma
hayatına son verene kadar. Wagner'in ölümcül kalp krizi-
nin pek çok sebebi vardı ve Nietzsche'nin de bunlardan biri
olduğu söylenebilir.

Yeraltı Dünyasına Dönüş

WAGNER'İN 13 Şubat 1883 tarihindeki ölüm günü, en yüce hedefleri dünyayı kötülerden ve değersizlerden temizlemek olan ve kısa zamanda ulusal bir davaya dönüşecek olan iki adet din benzeri kültün doğumgününe dönüşmüştü. “Richard Wagner’in Venedik’te öldüğü kutsal saatte”, Nietzsche, insanlığa “bugüne kadar verilmiş en büyük hediye” olan kutsal kitabı *Böyle Buyurdu Zerdüşt*’ün ilk kısmını bitirmişti. Kitap, Incil’i andıran kelime hazinesi ve Spartanik yapısıyla, güya ebediyen yeniden doğan bir dünyaya hükmeden, Zerdüşt peygamberin müjdelediği yeni bir kahraman idolünden oluşuyordu. Ahlâk, hümanizm ve “batmakta olan yaşam”dan ibaret karanlık güçlerin yok edilmesinden sonra yeni bir çağın tan kızılığı doğacak ve üstün insanın güzelliği ışıldayacaktır: Nietzsche’nin Dionysos’un tecessümü olarak gördüğü, etten ve kemikten, çıplak bir varlık. “Aynı olanın sonsuz geri dönüşünün efendisi” Dionysos, Yunanlılar tarafından “kadınlar arasında erkek ve erkekler arasında kadın” olabilen, maskelelerini de ciddiyet ve komedi, dram ve satir oyunu arasında değiştire-

bilen çift cinsiyetli bir tanrı olarak tanınıyordu. Onun müjdecisi Nietzsche ise, hayatı boyunca baş ağrıları ve iltihaplı gözlerle kendisine ızdırap çektiren hastalığı yüzünden, tımarhanelerin tek kişilik hücrelerinin dehşetine düşmeden ve bir peygamber gibi kendi müzesinin en kutsal yerine ulaşmadan önce, özgür olarak geçirdiği dünyevi yaşamında kendisini kültünün tanrısıyla birleşmiş ve Dionysos'ca bir görkeme yükselmiş olarak hissedecekti. Geriye kalan müritleri ise birkaç sene sonra bedensel olmasa bile düşünceleriyle, sözleriyle ve işleriyle onun diriliş mucizesini yaşayacaklardı, ta ki Adolf Hitler daha sonraları Nietzsche arşivini “nasyonal sosyalist ideolojinin yayılma merkezi” ilan edinmeye kadar.

Cosima da yeni bir inanç kurucusu olarak ortaya çıkmıştı. Söz verdiği gibi üstadın ölümünden sonra onun yanına gitmek yerine, onu bu dünyada elit bir kültür odak noktası yapmayı tercih etti. Kendisi de bu kültürün başrahibesi ve yargıcı olarak, sanatın ve ırk saflığının tüm tezahürlerine öncülük edecekti. “Saçlarını ve alnını örterek ta ayaklarına dek uzanan kara bir örtüye” bürünmüş olarak, tarikatına hükmediyordu. Bir zamanlar Wagner'in dostlarından beklediği gibi, kendisi de tarikatının üyelerinden “mutlak itaat” bekliyordu. 1896 yılında Cosima'yı kara dul giysileri içinde gören Fransız yazar Romain Rolland, bu kutsal emanet bekçisinde birtakım zaafın farkına varmıştı. “Ne yazık ki Cosima doğal değil,” diye yazıyordu Wagner hayranı ve Malwida'nın dostu Rolland, Wahnfried'e yaptığı bir ziyaretten sonra, “çok yüzeysel, kendini olduğundan iyi gösterme çabası içinde, ciddi ve düşünceli tavırlar takınıyor”. Rolland, Cosima'nın yanında mükemmel Almanca konuşan bir İngiliz ile tanışır: Houston Stewart Chamberlain. Bu adam, kendisini Cosima'ya bilinçli olarak bir “Wagnerci” olarak değil de, bir “Bayreuthcu” olarak tanıta-

rak onun teveccühünü kazanmış, yaptığı bu sınıflandırma sayesinde Wahnfried çevresinin baş propagandacılığına kadar yükselmişti.

Nietzsche dünyayı “çok fazla”nın tiksintisinden ve onun “köle ahlâkı”ndan kurtarmak isterken, Cosima da kendisine bağlı “kutsal emanet şövalyelerini” Almanya’yı Yahudi tehlikesinden, ırksal ve kültürel yozlaşmadan ve demokratik eşitlikten kurtarma yeminleri ettiriyordu. Batı dünyasının çöküşüne karşı kullanılacak ilacın ismi ise *Parsifal*’di, yani Wagner’in arındırılmış Kutsal Ekmek Ayini ve Hartmut Zelinsky’nin belirttiği gibi, “Yahudilik” adı verilen “plastik çöküş şeytani” ile ilgili festival açılış oyunu. Ne Wagner’in en önemli eseri *Nibelungen’in Yüzüğü*, ne de Nietzsche’nin en sevdiği dram olan *Tristan*, aksine ancak kutsal mızrak tarafından iyileştirilebilecek açık yaraların bu mistik operası Cosima tarafından “baş eserimiz” olarak adlandırılmıştı ve aile içinde kutsal emanetlerin muhafaza edildiği “Monsalvat” Kalesi, festival binasıyla bir tutuluyordu. Wagner’in Nietzsche’yle yaşadığı “kopuş”tan sonra derlediği *Rejenerasyon Yazıları*’nda ortaya koyduğu kurtuluş mesajı, öncelikle “vâkıf olanlara” hitap ediyordu, sonra onlar tarafından önemli kitaplar, makaleler ve konferanslar kanalıyla “cemaate” iletiliyordu. “Eğer bir cemaatin varlığına inanıyorsak,” diyordu Cosima, “söylenenler ancak konuya vâkıf olanlara hitap ediyorsa bile, sık sık onunla ilişki kurmamız kaçınılmazdır”.

Nietzsche’nin Dionysos’la bir olması gibi, Cosima da belirsiz bir zamanda Tiyatro Tanrısı’yla bir olmuştu: Onun ismini telaffuz etmekten kaçınıyor, yazışmaları tahrif etmek veya ortadan kaldırmak suretiyle yaşamöyküsünü “arındırıyor” -kendi aralarında buna “Autodafés”* diyorlardı-, öğre-

(*) “Kâfirlerin yakıldığı ateş”. Buradaki anlamı “yasak kitapların yakılması”. – ç.n.

tisini antisemitizm ve kan ırkçılığına dayalı *Rejenerasyon Yazıları* ile sınırlandırıyor ki, bunların içinde artık ne Yunan kahramanları hayallerine, ne de Zürih'teki saf insanlığa yer vardı. Cosima, Wagner ile, bir peygamberin tanrısıyla olan birlikteliği gibi bütünleşmişti. "Dünyaya yayılın ve tüm halkları eğitin," diye sesleniyordu 1898 yılında "Bayreuthlu müminler çevresinden", onlardan "dünyayı mutlandırmanın, dünyayı fethetmekten daha önemli olduğunu biliyoruz" cümlesinde ifadesini bulan Wagnerci dünya misyonunu gerçekleştirmelerini istiyordu. Cosima'nın, *Zerdüş'tü* anımsatan abartılı jestlerle dünyayı "mutlandırmayı" başarabilmesi için, Bayreuth davasını, daha önce mürebbiyesi Prenses Wittgenstein'dan öğrendiği bir sertlikle idare etmesi gerekiyordu. Cosima ile antisemitizmi yüzünden tartıştıktan sonra gözden düşen orkestra şefi Felix Weingartner, bir keresinde "Wahnfried'de tartışmasız bir şekilde hüküm süren dört emir" saymıştı: "Wahnfried Malikânesi'nden beyan edilen açıklamaların hatasız olduğunu kabul edeceksin"; "arada sırada başka fikirde olsan bile, bunu asla dile getirmeyeceksin"; "Siegfried Wagner büyük bir orkestra şefidir"; "yukarıda emirlerin aksi davranışta bulunanları acımasızca takibat altında tutacaksın, aşağılayacaksın, hakkında bir tek kelime dahi etmeyeceksin ve onunla herhangi bir ilişkide bulunmayacaksın" - bu Nietzsche üzerinde de uygulanan bir müeyyide idi.

İki kültün çatışması artık bir an meselesiydi. Her ne kadar sanatın üstünlüğü ile, alt ve üst insan arasındaki apokaliptik savaş konularındaki mesajları birbirine çok benziyorsa da, iki grup kamuoyu karşısında birbirine son derece düşmanca bir tutum sergiliyordu - sonuç olarak her iki grup da aristokratların ve zenginlerin, politikacıların ve entelektüellerin elit tabakasını yanına almaya çalışıyordu. Bayreuth festivallerinin insanları mıknaş gibi çekmesini

kıskanan Nietzsche'nin elinde, gelecekteki Zerdüşt kutlamalarındaki coşkulu insan kalabalığı hayalinden başka ortaya koyacak bir şey olmadığı için, Cosima'nın tanrısı gerçek bir öcüye dönüşmüştü. Sorrent'teki kopuştan sonra, Wagner onun için "üstün insan" kehaneti aracılığıyla savaşmakta olduğu çürümeye kusursuz bir örnek teşkil eder olmuştu. Nietzsche'nin efsanesine göre, bir zamanlar birbirlerini sevmiş ve Tribschen'de güven ve neşe dolu bulutsuz günler geçirmişlerdi; fakat daha sonra ihtiyar idol çürümüş ve bitkin bir halde, fani dünyanın ve yaşam yorgunluğunun sembolü olan haçın önünde yere yığılmıştı, öyle ki, genç takipçisi artık bir mürit olarak kalmak istememiş, zaferle dolu olarak onu aşmış ve Apollon'ca vizyonların ışıldayan dünyasına girmişti. Kalbinden rahatsız olan yaşlı Wagner muhtemelen Cosima'nın emri altında soğuk Wahnfried'de otururken, "neşeli" rakibi Avrupa'nın güneyinde dolanıp duruyor ve nihayet bulduğu "Mutlu Adalar"da Zerdüşt'ün davet ettiği gibi, "tanrıların dans ederken tüm giysilerinden utandıkları" Dionysos'ca törenleri kutluyordu.

Fakat intikam da almak gerekiyordu. Nietzsche, "oyunu tersine çevirerek" sinsi iftiracı Wagner'e iki iddia ile saldırıyordu: Esasen, diye yorum yapıyordu, Wagner'in Yahudi olması gerekir, çünkü yaşamöyküsünde iddia ettiği üzere, üvey babası Geyer* aslında öz babasıymış; bir Geyer ise, diye yazıyordu Wagner Olayı adlı kitabında Wagner üslubunda bir nefretle, "neredeyse bir Adler'dir". Adler,** Yahudilerin sıkça kullandığı bir soy ismidir. Wagner'in "Alman nedir?" sorusuna Nietzsche orijinal bir cevap veriyordu: "Wagner gerçekten de bir Alman mıydı?" Sonra da bu soruyu, Wagner'i "sami"likle damgalayarak, kendisi cevaplıyordu:

(*) Akbaha.

(**) Kartal.

“Onun Yahudiliğe karşı olan nefretinin sebebini şimdi anlıyoruz”. ’80’li yıllarda Nietzsche’nin evlenmeye karşı olan ilgisizliğine yakından şahit olan Rosa von Schirnhofer’e, Wagner’in “Yahudi kanı taşıdığını” ifşa etmişti. “Nietzsche bana o güne kadar Yahudiler hakkında aşağılayıcı sözler söylememiştir,” diye anlatıyordu von Schirnhofer, “fakat bu defa sende hissedilebilir bir aşağılama ifadesi vardı”.

Nietzsche’nin “yalancı” Wagner’e ve Beyreuth iffet kültürüne zarar vermesini umduğu ikinci iddiası ise, Wagner’in “ölümcül hakaretine” karşı bir ödeşmeydi: Wagner’in gerçekte erkek değil, “kadın cinsiyetinden” olduğunu söylüyordu, hem de bu yaşından kaynaklanan bir zaaf değil, aksine tüm yaşamını etkileyen bir sapıklıktı. “Wagner bir sapıktı,” diye açıklıyordu kamuoyuna Nietzsche son yıllarında, “ve hayatı boyunca bu inanılmaz hastalıklı cinselliğin laneti altında yaşamıştı”. “On yıl önce Wagner’e sırtımı dönmeme neden olan tiksintiyi,” diye yazıyordu Malwida’ya, “siz anlayamadınız”, aynı şekilde “Wagner müziğinin iğrenç cinselliğine duyduğum nefreti de”. Çünkü bu müzik, diyordu tanınmayan tanrının müridi sahte bir sesle, dinleyicileri kendilerine cinsel uyarılmayı hatırlatan “fizyolojik sıkıntılara” sokuyordu: “düzensiz nefes alıp verme, kan dolaşımının bozulması, ani komaya sebep olabilen aşırı duyarlılık” - cinsel serbestlik vaizinin şeytan görmüşe döndüren müzikal bir orgazmı. Onu en çok kızdıran olay ise, “çift manalı canavar” Wagner’in son ve muhtemelen en büyük başarısı *Parsifal* isimli iffet operası ile, Hıristiyanlık duygularıyla kendinden geçmiş cemaate fark ettirmeden “dâhiyane bir baştan çıkarmayı” başarmış olmasıydı.

Nietzsche’nin sözlerinde intikam tutkusu ve kıskançlığın yanı sıra, keskin bir gözlemcilik de okunuyordu: Cosima’nın Bayreuth’unda şarkılı bir ayın gibi sahnelenen ve Nietzsche’nin “tütsü buharları” ile “kilise fahişeleri koku-

su” sezinlediği *Parsifal*, dar zihniyetli seyirciler üzerinde de yeni Gotik stili boğucu bir Gründerzeit* şamatası etkisi uyandırmıştı. Elektrik yardımıyla kor haline getirilen Kutsal Kupa ve doldurulmuş kuş aksesuarlarıyla garip bir tezat oluşturan ulvi müzik ve melek korosu ile bu opera, “safahat ile sanatsal zevk arasındaki farkı çoktan unutmuş olan insanların” sanat ihtiyaçlarını karşılıyordu. Nietzsche’nin çöküş yılı olan 1889’da Bayreuth’u ziyaret eden Elisabeth von Herzogenberg, *Parsifal* seyircisinin “doğal olmayan, neredeyse histerik bir mest durumunda olduğunu”, festival binasının “kana susamışlık ve buhur kokusu” dolu bir kiliseye benzediği, festival temsilinin “boğucu anlamının kutsal ciddiyette mimiklerle” desteklenen bir kült hadisesi olarak insanın “soluğunu” kestiğini, ya da Nietzsche’nin kâfirane sözleriyle ifade etmek gerekirse, müminleri “fizyolojik sıkıntı” durumuna soktuğuna şahit olmuştu.

“Haçın önünde bu toplu diz çöküş”ün suçu, Nietzsche’nin de pekâlâ bilebileceği gibi, sadece Cosima’ya aittir. Gerçi o “tanıdığım en seviyeli kadındı; fakat onun Wagner’i bozduğuna” ve “onunla putperestlik yaptığına inanıyorum”. Bu nedenle Wagner’in ölümü üzerine yazdığı başsağlığı mektubuna küçük bir şeytanlık sokuşturmaktan geri kalmamıştı. Cosima’ya gönderdiği taziye mektubunda “Tek bir hedef için yaşadınız ve bu uğurda her türlü fedakârlığı yaptınız” şeklinde formüle ettiği cümleyi, taslakta ise şöyle yazmıştı: “Tek bir dürtü için yaşadınız ve bu uğurda her türlü fedakârlığı yaptınız” - bahsettiği dürtü, Cosima’nın önce Wagner’in “en alt ve en üst tutkularını” tanrılaştırması, sonra da tüm eserini bu putperestliğe dahil etmesiydi. Başka bir mektubunda ise “Wagner’in saklı tabiatının en

(*) Almanya’nın 1871 ile yaklaşık 1895 yıllarını kapsayan iktisadi gelişim yılları.

gizli yerlerini nasıl keşfettiğimi Bayan Wagner çok iyi bilir” diyordu, “benden başka hiç kimse bilmez bunları, elbette haklı olduğumu bilen Bayan Cosima’dan başka”.

Cosima elbette ki bu saldırıların altında kalmadı. “Kutsal emanet şövalyeleriyle” mektuplaşırken en derin nefretini ifade ediyor ve onlara gereken cephaneyi veriyordu: En başından beri “hastalıklı” olan Nietzsche hiçbir zaman “neşeli” olamamış, bu nedenle de çocukları ona karşı “resmî bir çekingenlik” geliştirmişlerdi. “Yumuşak hatları”, “güçsüzlüğü” ve “doğal olmayan çekingenliğiyle” tam bir erkek olarak tanımlanamayacak olmasına rağmen, “kadın cinsine da-ima hakaret ediyordu”, çünkü kadınların “ulvi misyonlarını hiçbir şekilde” anlayamıyordu. “İktidarsızlık spazmlarından” başka bir şey olmayan kitapları ise, sadece “acınası aşağılıklar” içeriyordu, üstüne üstlük her bir kelimesi çalınıyordu ve “Nietzsche’nin, kullandığı her ifadeyi nereden aldığı rahatlıkla anlaşılabilir”di. Bu “bariz orijinalite eksikliğini” -Wagner bir zamanlar “Yahudilik’te Müzik” yazısında bunun bir örneğini göstermişti- “megalomanlıkla” kapatmaya çalışıyordu, fakat bunun da sağladığı bir avantaj vardı, çünkü “ruhsal çöküş” esnasında “kötü ve aşağılık bir karakteri”, yani gerçeği ortaya çıkartıyordu.

Nietzsche *Parsifal*’i nasıl yargıladıysa, Cosima da *Zerdüş*t için aynı şekilde karşılık verdi. “Bu kitabı okuma zahmetine katlandık” diye yakınıyordu 1901 yılında Chamberlain’e yazdığı bir mektupta, “aptallığı ile bizi hayrete düşürdüğü” gibi, ifadesi de belli bir şüphe uyandırıyor. “Nietzsche’nin kendisi Almanca konuşmuyor” diye belirtiyordu ırk uzmanına, “bu sevimsiz, monoton, kesik kesik cümlelerin hangi lisana ait olduğunu bilmiyorum ama”, büyük olasılıkla Eski Ahit lisanına. Muhtemelen bu da Nietzsche’nin, “bana çok iğrenç gelen bir şekilde”, “Hıristiyanlık görüşlerine dil uza-up” gerçek tanrı yerine “dans eden bir tanrı” koymak iste-

mesinin nedenidir ki, bunu “Kutsal Sandık önünde dans eden Yahudi Kralı Davud”dan başkasından esinlenmiş olmaz. Böylece Cosima’nın şaşmaz burnu, Nietzsche’nin üstün insan kehanetinde de bir “Yahudilik” kokusu almış oluyordu. Eğer “bu zavallı kitap için bu kadar gürültü koparılmamış olsaydı”, ki onu en çok öfkeliendiren buydu, bu iğrençliğe, “bu düşünce iflasına”, bu “ahlâksal kötülüğe” büyük bir lütufta bulunarak, “onu bir hastalık olarak” kabul edecekti.

Kendisi bu gürültü patırtının Bayreuth için kopmasını tercih ederdi. Ne yazık ki posbıyıklı rakibi, üstelik onun gibi propaganda araçlarına veya her yıl düzenlenen Wagner festivallerine de ihtiyaç duymaksızın, dünya hâkimiyeti iddiasında bulunan bir devlet için ideal bir kült figür teşkil ediyordu. Üzerinde Gründerzeit’in yükseldiği düşünce, sadece Wagner’in “tüm pisliklerden arınmış” Almanlığını değil, Nietzsche’nin tüm zayıflıklardan kurtulmuş “iktidar istemini” de talep ediyordu. Cosima’nın da kuşkuyla fark ettiği gibi, Weimar’da etrafına gitgide daha çok mürit ve zengin toplayan bir karşı kült geliyordu. Bayreuth’un yozlaşmasını hor gören Nietzsche taraftarlarının “küstah davranışları”, kutsal emanet koruyucusu Cosima’ya göre, “tüm sâpık barbarlığa bir örnek teşkil ediyordu”. Keşke Nietzsche hiç olmazsa “sükûnetle hastalığına teslim olsaydı”, diye yakınıyordu Cosima onun ölümünden iki yıl sonra, “benzerleri gibi yavaşça ve sessizce” aralarından ayrılıysaydı, o takdirde bu mesele kendiliğinden hallolacaktı; fakat bunun tam aksine, “son yazıları bir felaket kültü” haline gelmişti, en şaşırtıcı yanı ise, “görünüşe göre bu kültün temel taşlarının kendini beğenmişlik ve belirsizlik olmasıydı”.

Wahnfried’in hanımefendisi, bir zamanlar Wahfried’de çocuklara bakan ve şimdi “Tanrı öldü” felsefesinin yarı cahil rahibesi olarak Weimar tumarhanesinde Cosima rolü oy-

namaya cüret eden Nietzsche'nin kız kardeşine, özel bir öfke besliyordu. Cosima'dan dokuz yaş küçük olan bu hanım da anlaşılan tıpkı onun gibi "iktidar arzusu" ile kutsanmıştı ve propaganda çalışmalarında da en az "öğretmeni" kadar başarı gösteriyordu. Bir yandan hayranlarının beklentileri çerçevesinde Nietzsche'nin hasta odasını kutsal bir hac merkezine dönüştürürken, diğer yandan da kardeşinin parlak fikirlerini not ettiği pusula karmaşasının içinden, yeni bir çığır açacak olan büyük bir eseri, *Iktidar Arzusu*'nu yaratır. Burada kardeşinin "terbiye ve terbiye etme" veya "efendiler ahlâkı" gibi düşünce oyunlarını, güya saf bir şekilde bir dogmalar yığını haline getirmiştir. Nietzsche müritleri ise bu arada Weimar fermanları dağıtmakla meşguldüler. Elisabeth, editorial anlamda da Cosima'nın talebesi olduğunu ispat etmiştir: En az onun kadar başarılı bir şekilde tahrif ediyor ve yalan söylüyor, yakıyor ve sanki her şeyi kaleme alan kendisiymişçesine müdahale ederek gerçeği tersine çeviriyordu. Cosima kendisini nasıl üstadın reenkarnasyonu olarak hissediyorsa, yakınları da Elisabeth'de kardeşini görür gibi oluyordu, sadece karikatür şeklinde olsa da.

Bayreuth ne de olsa bir örnek olarak kabul edildiği için, Nietzsche'nin varisi de, kendisiyle birlikte çalışan Fritz Kögel'e yazdığı gibi, "gizlice ve kıskançlıkla seyrettiği ideali" ile olan ilişkisini mümkün olduğu kadar saygılı ve kavgasız yürütmeye çalışıyordu; çünkü Josef Hofmiller'e göre kendisini "bir dereceye kadar Cosima Nietzsche" olarak görüyordu. Bayreuth'un hanımefendisi bu durumu hiç de eğlenceli bulmamıştı. Rakibesinin "lüks bir hayat sürmeye, atlı arabalar ve hizmetçiler tutmaya, saraylı gibi davranmaya" cüret etmesine son derece öfkeli olduğu için, Meyerbeer'in kızının evindeki bir davette onu görmezlikten gelmiş, Elisabeth de kendisine reva görülen bu davranış karşısında gözyaşlarına boğulmuştu. Cosima, onun "şöhret" peşinde koşması-

nı ve “zavallı bir hasta yüzünden birçok insanı hasta etmeyi anlamlı bulmasını” bir türlü affedemiyordu - anlaşılan Nietzsche'nin bulaşıcı olduğunu pek iyi kavramıştı. Kız kardeşinin kamuoyuna yaptığı bir açıklama, görünüşe göre hastalığın seyrini daha da kötüleştirmişti. Elisabeth, kardeşinin ölümünden sonra, “artık modern dünyaya hâkim olan düşüncelerin önderliğinde iki kadın bulunmakta” şeklindeki ifadesiyle Cosima'ya kendisiyle eşit olduğu yolunda sinyaller göndermeye başlayınca, kara dul, bu “doruga ulaşmış yanılı” karşısında “çınlayan kahkahalara” boğulmuştur.

Daha aynı gün, yani 15 Kasım 1900 tarihinde, Cosima rakibesine çınlayan bir tokat aşketmiştir. “Değerli Elisabeth’e, müteveffa kardeşinin kendisiyle ve Wagner’le olan kapsamlı yazışmalarını ne yazık ki “talep edildiği gibi” ona veremeyeceğini bildirmişti; çünkü “kardeşinin mektupları Wahnfried usulüne uygun olarak yok edilmişti”. Benzer şekilde sansasyonel bir başka cevabı da, babasının Wagner’le olan yazışmalarını talep eden Carl Maria Cornelius almıştı - Cosima'ya göre halk bu türden yazışmalara ilgi göstermeyeceği için, Wagner’in “Pusinelli, Röckel, Heine, Berlioz, Herwegh, Bay ve Bayan Wesendock, Semper, Gasperini, Baude-laire, Bülow, Nietzsche, Gobineau, Stein...” ile olan yazışmalarının -birkaç sayfası hariç- tümü yok edilmişti.

Nietzsche'ye gelince, elinde olsa onun mektuplarıyla birlikte eserlerini de yok etmeyi çok isterdi. Fakat kendisi başka nedenlerin yanı sıra salt asaletinden ötürü bile bir kavga tutuşmayı kendisine yakıştıramadığından, Cosima yıllar boyunca şövalyelerini o “çılgın”a ve Weimar eseri üstün insan kültüne karşı kıskırttı. Yakınlarından biri olan Gustav Schönaich, bir mektup aracılığıyla bu nefret edilen kült ile hesaplaşınca, Cosima onu düşüncelerini bir konferans ile kamuoyuna açıklaması için zorladı. Kendisine yürekten bağlı olan Wagner biyografisti Glasenapp'tan “bu kalpsizli-

ği, kendini beğenmişliği ve aşırı budalalığı ile nefret uyandıran varlıkla” polemik sertlikte uğraşmasını istemişti. “Ya bir canavar, ya da bir çılgın” olması gereken bu insanla -örneğin laubalice söylediği gibi “Zerdüş’tün işini bitirmesi”- hesaplaşması için, uzun süre Chamberlain’ın başının etini yemişti. Birbirlerine aşk kokan mektuplar yazdıkları sevgili Chamberlain’ini, uzun süredir tutsağı olduğu bir saplantı ile yemlemek istiyordu. “Nietzsche!” diye yazıyordu ona, “bana kalırsa onda metafiziğin en derin problemlerine kadar inen bir şeyler görebiliriz. Burada ırk da rol oynamaktadır. Kendisi Slav kökenliydi” - arkadaşı Kontes Mimi von Wolkenstein’a da ifşa ettiği gibi, Wagner usulü bir gazez ile söylediği bu sözlerin tek bir anlamı vardı: “Slavları da İsraili kardeşlerimizle bir tutman, tabii ki onlardan da aynı derecede hoşlanmamamı kastediyorum, doğrusu beni pek eğlendirdi”. Demek Nietzsche de bir tür Yahudi’ydi - üstat bunu duysaydı zafer çılgınlıkları atardı.

Chamberlain tereddüt ediyordu. Bayreuth araştırmacısı Massimo Zumbini’nin yazdığı gibi, saygı değer Cosima için “menhus Nietzsche kültünün güdümlü ejderha öldürücüsü” olarak savaşa atılmak şerefli bir hareket olsa bile, realist bir politikacı olarak kendisini Zerdüş’t fraksiyonu ile yıpratmayı “anlamsız” buluyordu. Sonuç olarak karşı taraf da Alman halkıyla ilgili benzer amaçlar güdüyordu ve Cosima’nın Bayreuth için formüle ettiği gibi, Chamberlain’ın yazılarında uzun süredir propagandasını yaptığı “aynı pangermanist düşüncenin tohumlarını ekmeye” çalışıyordu. Ayrıca Nietzsche’nin kişiliğine dokunmayı da pek arzu etmiyordu, çünkü ortak bir dostları, ona Nietzsche’nin hayatındaki “sır” olarak tanımladığı bir sırrı tevcih etmişti. “Nietzsche’yi ta en başından beri hayatımdan silmeme neden olan buydu” diyordu Chamberlain. “Ve insan bunu bildiği zaman” diye yazıyordu “çok sayın hanımefendisine”, “efendi

doğası' lakırdıları insanda sadece tiksinti uyandırır". Cosima bu "sır"ın ne olduğunu sormamıştı.

İdoller gibi var güçleriyle birbirlerine karşı mücadele etmekte olan bu iki düşman kült, resmî olarak ateşli bir Wagner ve Nietzsche okuyucusu Adolf Hitler tarafından barıştırılacaktı. 1935 Kasım'ında ölen Elisabeth Nietzsche için Nazi şatafatı ve Führer gözyaşları içinde yapılan cenaze merasimine, muhtemelen Führer'in arzusu üzerine, 1930 yılında ölen Cosima'nın mirasçısı olarak onun yerini alan Siegfried'in dul karısı Winifried de katılmıştı. Hitler, daha 1934 yılında, görkemli bir "Nietzsche Anma Salonu" inşa etmeye karar vermişti, kendisi de bir Nietzsche okuyucusu olan Mussolini de ileride bu salona bir Dionysos heykeli armağan edecekti. "Zerdüş" anıtlı bu filozof tapınağının daha da devasa bir benzeri Bayreuth için planlanmıştı, saray benzeri mermer bir Akropolis ve şehrin Parthenon'u* olarak da muazzam boyutlarda bir festival binası. Nihai zafer burada 'kurtuluş operası *Parsifal* eşliğinde kutlanacaktı. Fakat Hitler, idolü Nietzsche'nin bu yüzyıl için kehanet ettiği savaşlarla meşgul olduğu için, bu iki propaganda yapısına karşı olan ilgisini yitirdi. İki düşman kült neredeyse biraraya gelmek üzereydi ki, tekrar eski mücadelelerine devam etmek üzere birbirlerinden koptular.

Eğer Nietzsche'yi dinleselerdi, tüm bunlara hiç gerek kalmazdı. 1888 yılında, eski müridin rakibi sanki hâlâ hayat-taymış gibi öfke köpükleri saçarak yazdığı hicviyeler ile doruk noktasına tırmandığı Wagner ile arasındaki polemik, aslında bir haleflik kavgasıydı. Nietzsche'nin gözünde Wagner'in temsil ettiği tüm kötülüğün, acımasılığın ve sapıklığın bir anda maskesi düşmüş ve önemini yitirmişti. Buna karşın Wagner'in Dionysos'un bir tecessümü olması sebe-

(*) Akropolis'in en büyük ve en önemli tapınağı. – e.n.

biyle içinde barındırdığı kahramanlık ve insanüstülük, artık kendisinde, yani Nietzsche Dionysos'ta temsil ediliyordu. Daha 1882 yılında bile Nietzsche Malwida'ya "Wagner'in etkisinin en iyi kısmının kendi içinde yaşamaya devam edeceğine" söylemişti. Bundan altı yıl sonra *Zamana Aykırı Düşünceler*'inin kendi istikbalinin kehaneti olduğuna işaret ediyordu: "Psikolojik olarak önem taşıyan her bölümde benden söz ediliyor", hatta "metinde Wagner isminin geçtiği her yere" hiç düşünmeden onun adı "yerleştirilebilirdi". Wagner ismi, onun son yıllarında en sık kullanacağı kelimelerden biri olacaktı.

Wagner'in 1883 yılındaki ölümü ile sadece "ölümcül hakaret" in yarası tekrar açılmakla kalmayıp, çoktan toprağa gömülmüş olan bir talep tekrar gün ışığına çıkmıştı. "Karşı-sında kendimi savunmam gereken kişi," diye yazıyordu Nietzsche Köselitz'e, "son olarak yaşlı Wagner'di; gerçek Wagner'e gelince, doğrusu onun mirasçısı olmak isterim". Nietzsche'nin müzisyen yardımcısı Köselitz de bu gelişmeden faydalanacak, o zamana dek değeri anlaşılammış olan *Venedik Aslanı* adlı bestesi kısa sürede büyük başarılar kazanacaktı. "Artık her şey mümkün" diye kehanet ediyordu Nietzsche hayalperest bir sevinçle, "mesela sizi dinlemek için Bayreuth'taki 'tapınakta' oturmak gibi" - Köselitz'in *Aslan*'ı, Wagner'in *Parsifal*'ine karşı. Bu da Nietzsche'nin "Mutlu Adalar" da bir felsefe okulu kurmak gibi, en büyük hayallerinden biriydi. Artık öksüz kalmış olan Bayreuth, onun için adeta rüyasında gördüğü "sevgilisi tarafından terk edilmiş prensesin, yani Cosima'nın üzüntü ve bitkinlikten uyuyakaldığı Naksos kumsalı"na dönüşmüştü. "Ariadne'nin rüyası: 'bir kahraman tarafından terk edildim, şimdi üstün kahramanı düşünüyorum'" diye not alıyordu Wagner'in ölümünden sonraki yaz aylarında. Bu üstün kahraman, "bir kaplan üstündeki Dionysos"tur; zalim tabiatı

alt etmiş, şimdi de kaprisli prensesi uysallaştırmak için ortaya çıkmıştır. Çünkü kendisinin onun üzerinde hakkı vardır, tıpkı Wagner'in mirasçısının dul Cosima üzerinde hakkı olduğu gibi. Ne var ki onun bu işten henüz haberi yoktur, bu nedenle Nietzsche ona Dionysos'ca ve satirik tabiatına uygun olarak, kitaplarında şakacı ve alaycı bir ifadeyle yaptığı gizli imalar ile yardım etmek zorundadır.

1887 sonbaharında bu üstün kahraman, "cinsel dürtü", "zalimlik" ve "onların arasındaki gizli ilişkiler" üzerine amaçsız düşüncelere kapılıyor, "zalimliğin içinde yavaş yavaş uyandırdığı zevkin çirkinliğini" tasavvur ediyor, "imha etmekten duyulan haz" kavramını buluyordu ki, bunun mitolojik temsilcisi olarak da Minotauros'u görüyordu. Kız arkadaşı Lou Salomé tarafından "kendisinin sadomazoşisti" olarak tanımlanan fikir üreticisi Nietzsche, Tribschen'den beri sahneleri Cosima Ariadne'yi gözönünde bulundurarak bazı kitaplarına "mistik" bir şekilde karıştırdığı o "satir oyunu"nun dahil olduğu kendi sahasında hareket ediyordu. Artık bir Dacapo* için zamanın geldiğine inanarak, Dionysos, Ariadne ve Theseus ile ilgili o eski oyun için yeni sahneler derliyordu ki, bunlar genellikle seyirciyi çaresiz bırakan ve Erich F. Podach gibi usta bir Nietzsche araştırmacısının bile "boş lakırdılar" ve "sıkıcı ve şişirilmiş bir üslup" diye değerlendirdiği şımarık karakterli, bölük pörçük konuşma sahneleriydi.

Kasten bu kadar gevşek bir şekilde işe başlayan Nietzsche biliyordu ki, birisi bu "boş lakırdıları" anlayacaktı - çünkü o bu lakırdılara önceden katılmıştı. Çünkü bu anlamsız gibi görünen cümleler, Cosima'nın bir zamanlar yaşadığı boşanma dramından alınmıştı. Bülow'un karısı ve sevgilisi, boynuzlanmış orkestra şefi ile şiddetli söz düelloları yaptıkları

(*) Müzik parçasının tekrarını (bis) istemek. - ç.n.

esnada, boynuzlanmış koca Basel'den tanıdığı profesöre her şeyi kelimesi kelimesine aktarıyordu. İçine Bavyera Kralı Ludwig'in bile karıştırıldığı bu ihanet ve yalan hikâyesinin Cosima'nın yaşam travmasını temsil ettiğini, Nietzsche Tribschen'deyken görmüş ve hanımefendinin bu zaafından yararlanarak eski yaraları fesatlıkla yeniden deşmeye başlamıştı; Cosima'nın hatalarını teker teker gözlerinin önüne sererek, "acımasız adalet aracı" oyununu oynama fırsatı buluyordu, ne de olsa Cosima da bir zamanlar kendisini böyle tanımlamıştı. Bu "satir oyununun" amacı Cosima'ya acı vermek ve ona mitolojik kişiliğini hatırlatmaktı: Sen Ariadne'sin ve "kahraman tarafından terk edilen olarak", "üstün kahramana" ihtiyaç duyuyorsun - bu, özel anlatım sanatları gerektirmeyen yalın bir mesajdı.

Fakat iktidarı ele geçirmek bu kadar kolay değildi. Ariadne, Nietzsche'nin "satir oyununda" yazdığı gibi, sadece kendisinin içinde kaybolan ilk kişi olan Theseus Hans'ı değil, "tüm kahramanları" mahvetmeye karar vermişti bir kere. "Ariadne," diyordu bu nedenle Dionysos ona saygılı bir sesle, "sen bir labirentsin". Maskesinin arkasında Wagner'in saklandığı Dionysos'un kendisi de, günün birinde üstün kahramana yer açmak için, o labirentin içinde yitip gidecekti. Safdışı bırakılan Bülow'la olan evlilik trajedisinin üzerinden onsekiz yıl -ve Wagner'in ölümünün üzerinden beş yıl- geçmiş olmasına rağmen, bütün bu olaylar aynı şekilde bertaraf edilmiş olan Nietzsche'nin gözlerinin önünde, daha dünmüş gibi cereyan ediyordu. Turin'den yazdığı son "delilik mektuplarından" birini, Basel tımarhanesine götürülmeden birkaç gün önce, Tribschen'in aldatılmış kocası Bülow'a göndermişti: "Bay Hans von Bülow'a... Sizin başladığınızı ve sizin ilk Hanseat* olmanızı göz önünde bu-

(*) Kuzey Almanya Ticari Birliği'ni oluşturan şehirlerde oturan kimse. - ç.n.

lundurarak, tüm alçakgönüllülüğümle Ariadne'nin ancak üçüncü Veuve Cliquot'u* olan ben, sizin oyununuzu bozma hakkına sahip değilim: sizi daha ziyade Venedik Aslanı'na mahkûm ediyorum - sizi o yesin..."

4 Ocak 1889 tarihli kulağa absürd gelen bu mesaj, aynı zamanda Wagner'in dul eşine gönderilen muammalı mesajlar gibi, yeni Dionysos'un kahramanı tarafından terk edilen gelini üzerindeki hak iddiasıyla ilgiliydi: Bülow, Cosima'nın ilk sevgilisiydi, "Hanseat" sıfatı ise Nietzsche'nin çok sevdiği "Hanswurst"*** kelimesinin kibar bir dönüşümüydü ki, Bülow'un o zamanlar oynadığı rolünü gayet uygun bir şekilde anlatıyordu; Nietzsche'nin adab-ı muaşeret yüzünden ismini söylemek istemediği ikinci kişi ise Wagner'di, son olarak da üçüncü kişi, yani kendisi, ya da bu mektubun altına imzasını atan "Dionysos" geliyordu. Nietzsche'nin Cosima için bulduğu bu isim şifresi, aslında bir kelime oyunuydu. Vefat etmiş olan kocasının bir zamanlar en sevdiği içkiyi ve sarhoş Dionysos'u ima eden "Şen Dul" markalı şampanyayı kastederek, hem Ariadne'nin terk edilmişliği ile Cosima'nın dulluğunu birbirine bağlıyor, hem de ona "üçüncü" birisinin yanında "sarhoşluk içinde" bir istikbal vaat ediyor. Bu gelişmenin sonucu olarak ilk Hanswurst'a ancak "yenilme" kaderi kalır; gerçi uzun süre önce ölmüş olan Minotauros tarafından değil ama, onun yerine çok yakında Bayreuth Festivali seyircilerine korkuyu öğretecek olan Köselitz'in "Aslan"ı tarafından.

Bunun için ilk iş olarak şampanya dulunun kazanılması gerekiyordu. Cosima'nın dostluğunu kazanabilmek için, evvelden putperestliği yüzünden üstadı mahvettiği yolundaki ithamlarının tümünü unutan Nietzsche, abartılı övgü-

(*) Şen dul.

(*) Soyтары, budala.

lerle ona iltifat edip duruyordu. Ona “saygı duyduğu tek kadın” olduğuna dair yemin ediyor, aynı şekilde “varolan en asil karakter” olduğu için, -bir Dionysos bunu yapmaya muktedirdir- onu dostu Erwin Rohde’yle birlikte “tanrıların arasına” yerleştiriyordu. Wagner’le yaptığı evliliği, görgü kuralları nedeniyle, hiçbir zaman kabul etmemişti. *Ecce homo* için aldığı bir notta, “onun Wagner’le olan evliliğini daima bana yapılmış bir ihanet olarak yorumladım... Tristan olayı” diye yazıyordu. Bu cümle de von Bülow tarafından “Tristan olayı” olarak adlandırılan ve Nietzsche’nin sadece “asaleti” yüzünden bile -”Ben genç Alman imparatoruna faytonumda arabacı olarak bile katlanamazdım”- en keskin şekilde karşı çıkması gereken skandalı hatırlatıyordu; aynı zamanda da tanrı Dionysos’un, Prenses Ariadne’nin kendisine Theseus’tan önce bile ait olduğu, bu nedenle de iki kahramanla olan ilişkisinin sadece vefasız bir Intermezzo olduğu yolundaki inancı ortaya çıkıyordu. Cosima’nın hakiki eşinin ilâhi kibarlığıyla karşılaştırıldığında, sadece kaba şakalar yapan Wagner, Nietzsche’nin başka bir bağlamda belirttiği gibi, gerçek bir “Hanswurst” gibi davranıyordu. Cosima Ariadne ise, “kendi dengimi bulduğu tek durumdur”. Ne var ki, o bunu kavramak istemiyordu.

Nietzsche, tanrıçanın kendisine yakınlaşmasını sağlamak için, *Dionysos Dithyrambosları*’ndaki *Ariadne’nin Yakınması* ile ikinci bir deneme yaptı. Ucundan damlalar akan tanrı oklarının hedef şaşmaz vuruşlarını özleyen acı dolu prenesin şarkısı, bir zamanlar *Böyle Buyurdu Zerdüş*’te, ardına Wagner’in gizlenmiş olduğu büyücünün ağzına yerleştirilmişti. Cosima şimdi yasak damadının şehvetli ve umutsuz övgü şarkısını söylüyordu: “Oh, geri gel, tanınmaz tanrım! Acım benim! Son mutluluğum benim!” Daha önce onu “en zalim avcı olarak avlayan” ve “en zalim peykan” ile eziyet eden tanrı, bu şekilde çağrılmaya dayanamayıp, önce uzun

kulakları yüzünden kırılan gururunu okşayan, sonra da ona paradoksal tanrı bilgeliğinden biraz tattıran alaycı bir bilmece meraklısı olarak ortaya çıkmaktadır - "Kişi kendini sevecekse, kendinden nefret etmesi gerekmez mi önce?" - ve sonunda da ona çözmesi için bu bilmeceyi verir: "*Labirentinim ben senin*".

Bir şimşek çakışıyla "cellat tanrı" kişiliğini geride bırakan bu derin fikirli şakacı, bir de zümrüt yeşili Dionysos kostümünü çıkaracak olursa, geriye hasta, deliliğin içinde boğulmakta olan Friedrich Nietzsche kalır. Önce şehvetli "iffet havarisi" olarak Wagner'den acımasızca intikam almıştır, sonra da "Alman kültürüne ve hatta dinine ait meselelere karışması durumunda acımayacağını" söylediği dul karısından - sonra da utanarak ve üstü kapalı olarak da olsa, ona aşkını ilan etmiştir. "Sevgilisi Prenses Ariadne'ye" gönderdiği mesajlar bugüne kadar bu şekilde anlaşıldılar, fakat aslında ifade etmek istedikleri bu değildi. "*Labirentinim ben senin*" cümlesi bir aşk ilanı içermemektedir, aksine Cosima'ya bu yeni hakikat üzerine, kendisi üzerine düşünmesi için bir davettir.

Nietzsche'nin Cosima'ya kendisini Dionysos olarak tanıtması, sadece Wagner'in mirasçısı olarak onun üzerindeki hak iddiasını güçlendirmekle kalmayıp, o zamana kadar gizli kalan yapısını da açığa vuruyordu - o, kendi karşıtı olan, hem hayatın sarhoşluğunu, hem de ölümün korkunçluğunu temsil eden, hem zevk, hem acı, hem erkek, hem de kadın olan bir tanrıydı. Cosima, Wagner'in müridi hakkında yaydıklarını biliyordu; "Elbette biz kadınların anlayamayacağı o belli şey". Fakat, şimdi çift cinsiyetin tanrısı olarak kendini açığa vurmasıyla birlikte, Nietzsche'nin bunu gizlemesine de gerek kalmamıştı.

Nietzsche'nin anılarında gelecekteki birlikteliğin öncüsü olarak ışıldayan Tribschen günlerinde, filoloji profesörü

“kız arkadaşına” onun o zamana dek pek tanımadığı Yunan kültürünün kapılarını, ışıltıyan Apollon’un simgesi altındaki kahraman erkekler dünyasını açmış, o da profesöre “Yunanlılık hakkındaki görüşleriniz, rehberliğiniz olmasa bana sonsuza dek bir labirent kadar gizli kalacak bir dünyada kılavuz oldu” sözleriyle teşekkür etmişti. Hiçbir şeyi unutmayan Nietzsche, tam onsekiz yıl sonra, bu sözleri Dionysos’ca bir yetkiyle tasdik etmek için, Cosima’nın ifadesine geri dönmüştü: “*Labirentinim ben senin*”- Yunanlılığın, erkekler arası aşkın, zafer dolu iktidar arzusunun dünyası. Bu dünya, bundan böyle “feminin” ve boğucu Wagner dünyasının bir karşıtı olarak, Cosima’yı tutsak edecekti. O da, buna karşılık Bayreuthlu hanımefendiye onun da kendisi için aynı çekici karşıtı oluşturduğunu, zaten mitsel gelini olarak ondan asla vazgeçemeyeceğini itiraf etmişti. “Oh, Ariadne,” diyordu Dionysos prensese, “labirent olan sensin: senin içinden bir daha çıkılmaz”. “Dionysos, bana iltifat ediyorsun, ilâhi olan sensin” cevabı ise, muhtemelen onun bunu uzun süredir bildiğine delalet etmektedir. Ariadne, nasıl Dionysos’un dişiliğinin labirentini temsil ediyorsa, yine aynı şekilde, nasıl olduğunu bilmeden, kendi labirentinin içinde kaybolmuştur - kendisinin karanlık kısmında “cellat tanrının” zalim erkekliği “körelmiş oklarla” onu yaralamaktadır, ta ki Ariadne son “delip geçme” sonrasında ızdırapla ona teslim olana kadar.

Aslında birbirleriyle ölümcül bir düşmanlık içinde yaşayan erkeklik ve dişilik, ancak “Dionysos ve Ariadne’nin düğünüyle” barış yaparlar. Nietzsche, Wagner’in dul karısına gösterdiği gerçek ilginin arkasında bunun yattığını, 4 Ocak 1889 tarihinde, Turin’de psikiyatrik gözlem altında bulunduğu sırada, bir zamanlar genç meslektaşının Tribschen’deki delilik krizine şahit olan Baselli tarihçi Jacob Burckhardt’a ifşa etmiştir: “Ben, Ariadne’yle birlikte,” diye yaz-

mıştı ona Nietzsche, “her şeyin altın dengesi olmalıyım”. Bu mesajın altına “Dionysos” imzasını atmıştı.

Tüm bu davet mektuplarına ve Dithyrambosları’na, takılmalarına ve kur yapmalarına Nietzsche asla bir cevap almamıştır. Karşıtlıkların ilâhi çifte birleşme hayalini tımarhanelerin labirentlerine, yaklaşık oniki yıl süren çöküşünün cehennemine taşımak zorunda kalmıştır. Acaba bu katı Bayreuthlu, ölüm sessizliğine bürünme politikası ile onun çöküş sürecini hızlandırmış mıdır? En azından kendisi bunun böyle olduğunu düşünüyordu. Saksonya Granddükalığı Jena Eyalet Akıl Hastanesi’nin hasta dosyasında, hastanın 28 Mart 1889’da sarf ettiği bir deyiş yer almaktadır: “Beni buraya getiren, karım Cosima Wagner’dir”.

Bibliyografya

Burada detaylı bir kaynakça yerine -zaten alıntılarının birçoğu metinden anlaşıl-maktadır-, Nietzsche-Cosima ilişkisinin rekonstrüksiyonu için önemli olan litera-tür yer almaktadır. Ekte ise tek tek bölümler için kullanılan ana kaynaklar belirtil-miştir.

Wagner davası için sürdürülen ortak çalışmaları kapsayan yıllar, Nietzsche ile Cosima Wagner'in yazışmalarıyla belgelendirilmiştir. Richard Wagner bu yazışma-lara nadiren konu olmaktadır. Cosima'nın Nietzsche mektuplarının büyük bir kıs-mını yakmış olmasına rağmen, Colli/Montinari, Berlin 1975 baskısı *Friedrich Ni-etzsche Yazıları Eleştirmeli Külliyyatı'nın Yazışma Bölümü* (kısaltması KGB), konu-nun genel hatlarını oldukça iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun dışında Ni-etzsche'nin Cosima ve Richard Wagner'e yazdığı mektupların elde kalanları, 1980 yılında Münih'te yayımlanan cep kitabı baskısında -*Friedrich Nietzsche Mektupla-rının Eleştirmeli İncelemesi*- mevcuttur (KSB).

Başka bir ana kaynağı da, Martin Gregor-Dellin ve Dietrich Mack tarafından 1976 yılında Münih'te yayımlanan *Cosima Wagner Günlükleri* oluşturmaktadır. Bu günlüklerde Wagner'in ev hayatının akışı ve Bayreuth kültürünün inşasının 1869 yı-lından 1883 yılına (Nietzsche'nin ortaya çıkışından Wagner'in ölümüne) kadar olan bölümü kaydedilmiştir. Cosima'nın sabık müride karşı beslediği ezelt düş-manlık, 1876 yılından itibaren kızı Daniela von Bülow (Stuttgart 1933), Houston Stewart Chamberlain (Leipzig 1934), Fürst Ernst zu Hohenlohe-Langenburg (Stuttgart 1937), Ludwig Schemann (Regensburg 1937) ve Richard Strauss (Tüt-zing 1978) ile yaptığı yazışmalarda kaydedilmiştir. Bayreuthlu hanımefendinin oy-nadığı politik role dair mektuplardan çeşitli alıntılar *Cosima Wagner. Das zweite Leben'de* (Cosima Wagner. İkinci Hayat) yer almaktadır, yayımlayan Dietrich Mack, Münih 1980.

Nietzsche'nin Cosima ve Richard Wagner üzerine beyanatları, *Nietzsche Eserle-rinin Eleştirmeli Külliyyatı* (KGW), Colli/Montinari, Berlin 1976 baskısında bulun-maktadır. Wagner'in Nietzsche hakkında söyledikleri ise Cosima tarafından gün-lüklere not edilmiştir, bir kısmı da Wagner'in özel notlarında bulunmaktadır; *Das braune Buch* (Kahverengi Kitap), yayımlayan Joachim Bergfeld, Zürich 1975. Bay-reuth antisemitizmi üzerine temel kaynak: Hartmut Zelinsky, Richard Wagner - *Ein deutliches Thema*, yeni baskı Berlin-Viyana 1983.

Bu ana kaynakların dışında kalan diğer yaşamöyküleri, Nietzsche-Cosima iliş-kisi açısından pek aydınlatıcı değildir. Curt Paul Janz tarafından (3 Cilt, Münih 1978) olgulara boğulmuş ve Werner Ross tarafından (*Der aengstliche Adler*, Mü-nih 1980) trajikomik roman figürü olarak yeniden yaşama döndürülen Nietzsche, Nietzsche literatüründe geleneksel olarak Wagner'e denk bir fikir prensi rolü-nü oynamaktadır, hatta yenilerde yayımlanan bir kitaba göre, Wagner ile "ortak" çalışmaları yeni bir devir açmıştır; etki altındaki çirak rolü onların görüş alanına girmemiştir bile. Nietzsche ile Wagner arasındaki ilişkiyi "yüzyılın dostluğu" di-ye nitelendirmek ne kadar yanlışsa, Wagner literatürünün şu yorumu da aynı de-

recede yanlıştır: Wagner havarilerinin lideri olabilecek özelliklere sahip olan Nietzsche, bayağı gerekçelerle üstadından ve karısından ayrılmıştır - hem de "sinsi bir şekilde" (Bayreuth Wagner Anma Müzesi Müdürü Manfred Eger'in Nietzsche karşıtı kitabı *Wenn ich Wagner den Krieg mache...* (Wagnerler'le Kavgaya Tutuşsaydım...), Viyana 1991. Manfred Eger'in öne sürdüğü gerekçeler şunlardır: Cosima yüzünden kiskançlık, müzisyen olarak Wagner'den kabul görmediği için çekememezlik, ya da tekbaşına megalomani. Martin Gregor Dellin'in popüler tarzındaki Wagner yaşamöyküsünde Münih 1980) politik arka plan irdelenmemekte, sadece nefrete dönmüş "trajik" bir sevginin pitoreskliği ön plana çıkarılmaktadır. Nietzsche ile Cosima arasındaki ilişki, Ernest Newman'ın (*The Life of Richard Wagner*, 4 Cilt, Londra 1937) ve Robert Gutman'ın (Münih 1970) Wagner'in yaşamını titizlikle inceledikleri eserlerinde sadece marjinal bir yer tutar. Aralarındaki ilişkinin esas hatları, yazarın *Zarathustras Geheimnis* (Zerdüş'tün Sırrı) adlı Nietzsche kitabında bulunmaktadır. *Friedrich Nietzsche und seine verschlüsselte Botschaftz* (Friedrich Nietzsche ve Şifreli Mesajı), Nördlingen 1989, Taschenbuch Reinbek 1992.

Kaynakça

Yeraltı Dünyasını Ziyaret

Nietzsche'nin *Ariadne'nin Yakınması* ile ilgili belgeler için Wolfram Groddeck, *Friedrich Nietzsche'nin Dionysos Dithyrambosları*, Berlin 1991, ayrıca *Trief tiefer!* (Da ha derine dâtlat!) faksimilesi (Tablo 124). Cosima Wagner'in hayatının son yılları için Friedelind Wagner, *Nacht über Bayreuth* (Bayreuth Üzerindeki Gece), Köln 1994 (İlk baskı Bern 1945) ve Hans Jürgen Syberberg'in Winifred Wagner ile yaptığı televizyon röportajı, 1975. Nietzsche'nin ızdırap dolu son yılları için Pia Daniela Volz, *Nietzsche im Labyrinth Seiner Krankheit* (Hastalığının Labirentindeki Nietzsche), Würzburg 1990, bu eserde Nietzsche'nin frengi hastalığı da sağlam delillerle ispat edilmektedir. Nietzsche'nin hayatına ilişkin en kapsamlı yazılar için *Begegnungen mit Nietzsche* (Nietzsche ile Karşılaşmalar), yayımlayan Sander L. Gilman, Bonn 1981

Kişi Kendini Feda Etmeyi Nasıl Öğrenir?

Nietzsche'nin travmatik çocukluk anları Joachim Köhler'in *Zarathustras Geheimnis* (Zerdüşt'ün Sırrı) (1989) ve Jørgen Kjær'in *Nietzsche. Die Zerstörung der Humanität durch "Mutterliebe"* (Nietzsche. "Anne Sevgisi" ile Hümanizmanın Çöküşü), Opladen 1990, eserlerinde yer alır. Filozofun hayatında belirleyici bir rol oynayan çocukluk ve gençlik yıllarının teferruatlı tasviri için Hermann Josef Schmidt'in 4 ciltten oluşan dev eseri *Nietzsche absconditus* (Berlin 1991), burada diğer konuların yanı sıra Nietzsche'nin akıl hocası Ernst Ortlepp'in rolü ilk kez olarak ortaya konulur. Cosima'nın çocukluğu üzerine güvenilirliği tartışılır yaşamöyküleri bilgi vermektedir, bunların çoğunda hagiografik [azizlerin yaşamöykülerinin tasvir edilmesiyle ilgili] yalanlar yer alsa bile, teferruatlı bilgiler içeren Richard Graf DuMoulin Eckart, *Cosima Wagner*, Berlin 1929; eleştirel yaklaşımlarla George R. Marek, *Cosima Wagner Ein Leben für ein Genie* (Cosima Wagner. Bir Deha İçin Bir Hayat), Bayreuth 1982. Tarafsız ve özenli bir tasvir, Alan Walker'in çok ciltten oluşan Liszt biyografisinde bulunur, Othaka 1988. Hans von Bülow'un, karısının kendisini Wagner'le aldatığını fark etmesini anlatan gazete yazısı Herbert Conrad, "Beidler Anlaşmazlığı", *Bayreuth Festival Haberleri*, 1982.

Cezbe İçindeki Mürit / Teslimiyet Okulu

Ana kaynaklar Nietzsche'nin yazışmaları KGB ve Cosima'nın günlükleridir. Wagner'in 1865 yılına ait *Parsifal* taslağı, *Das braune Buch* s. 52 vd.

"Dionysos Ariadne'den Kaçıyor mu?"

Nietzsche'nin dağınık haldeki *Empedokles* notları, Jürgen Söring tarafından derlenmiş, *Nietzsches Empedokles-Plan*, Nietzsche Araştırmaları 19, Berlin-New York 1990; Nietzsche'nin *Satyrspiel* (Satir Oyunu) KSA 12, s. 401 vd.

Tragediler Doğrun Ruh

Nietzsche'nin "1871 yılının ilk haftalarından" radikal bir fragmanı, KSA 7, s. 333 vd.; giriş konuşması olarak düzenlenmiş "Yunanlılarda Devlet", KSA, 764 vd. Ric-

hard Wagner'in toplanmış yazıları ve eserleri, "Wagners homoerotische Kulturvision in Richard Wagner" (Wagner'in Homoerotik Kültür Vizyonu), 3. Cilt, s. 10 vd. "Die Kunst und die Revolution" (Sanat ve Devrim) ve 3 Cilt, s. 134 vd. "Das Kunstwerk der Zukunft" (Geleceğin Sanat Eseri). Nietzsche'nin "David Friedrich Strauss" için ön çalışmaları, KSA7, s. 584 vd.

Bayreuth Ufukları Üzerine Düşünceler

Peter Cornelius'un Wagner mütalaaları, Peter Cornelius'un *Seçme Mektupları*'nda bulunmaktadır, yayımlayan Carl Maria Cornelius, Leipzig 1904/05 ve Carl Maria Cornelius, Peter Cornelius, *Der Wort- und Tondichter* (Söz ve Ses Şairi), Regensburg 1925. Wagner'in iki Yunanlı Nietzsche ve Rohde üzerine *Das braune Buch*'taki notları, s. 232. Erwin Rohde'nin Bayreuth'dan nişanlısına yazdığı mektuplar için Andreas Patzer, *Erwin Rohde in Bayreuth*, Nietzsche Araştırmaları 20, Berlin-New York 1991.

"Cherchez le Juif"

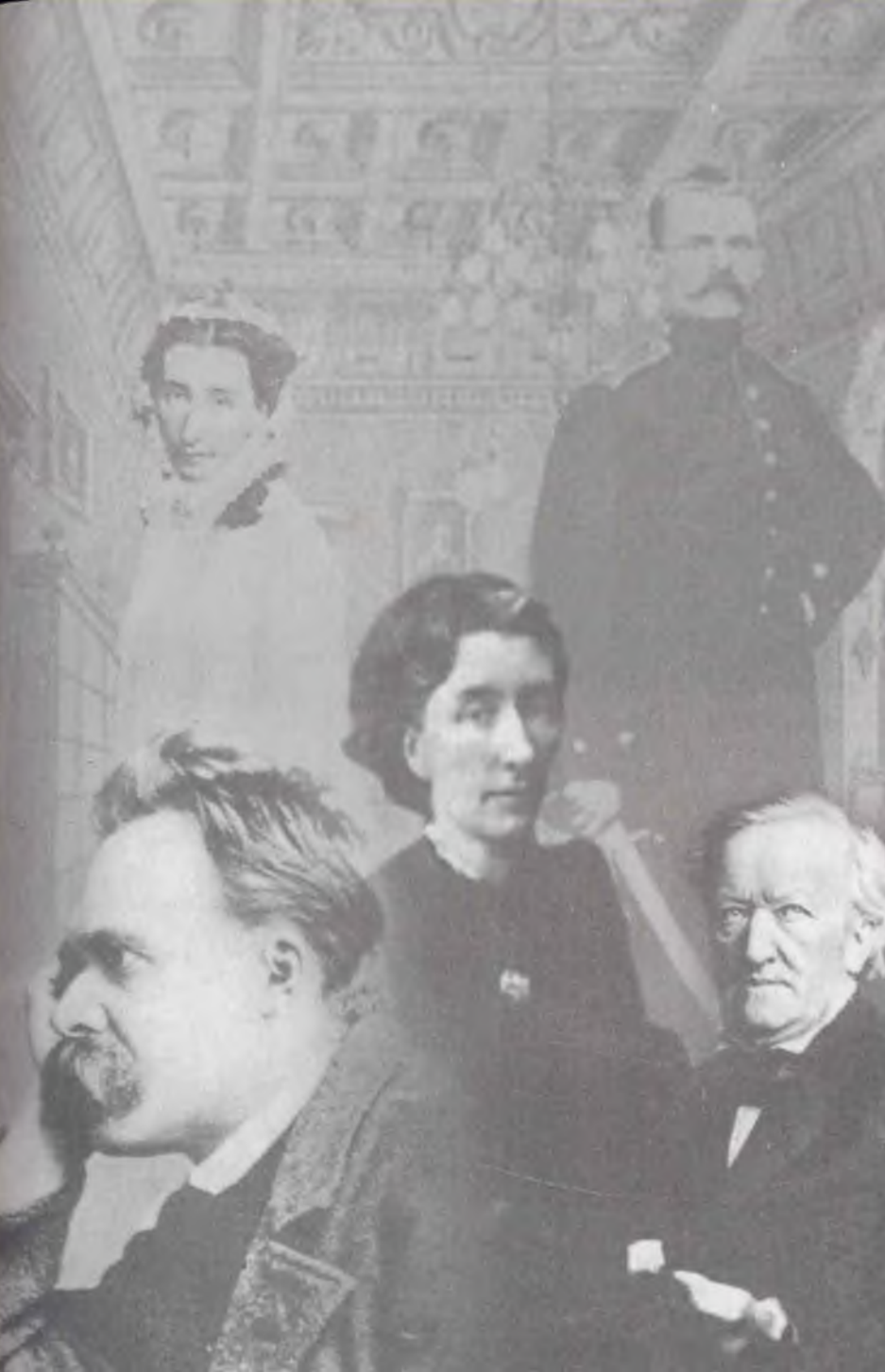
Wagnerler'in Nietzsche ile son buluşmaları için Malwida von Meysenburg, *Memoiren einer Idealistin* (Bir Idealistin Hatıraları) ve *Der Lebens-abend einer Idealistin* (Bir Idealistin Son Yılları), 2 Cilt; Berlin 1917, s. 235 vd. Ayrıca Elisabeth Förster-Nietzsche'nin *Wagner und Nietzsche zur Zeit ihrer Freundschaft* (Wagner ve Nietzsche'nin Arkadaşlık Yılları), Münih 1915, s. 256 vd. Cosima'nın Mimi'ye -Marie von Wolkenstein- yazdığı mektuplar için DuMoulin Eckart, 2 Cilt, s. 842 vd.; Son konuşma üzerine Nietzsche'nin notları, KSA 14, s. 161 vd. Wagner'in Nietzsche ve Yahudilere karşı yaptığı çıkışlar, KSA 15, s. 84 vd.

Ölümcül Bir Hareket

Wagner/Wolzogen-Eiser arasındaki mektuplaşma için Curt von Westernhagen, *Richard Wagner*, Zürich 1956, s. 524 vd. ve Ludger Lütkehaus'un *O Wöllust, o Hölle*'inde (Ey Şehvet, Ey Cehennem), Frankfurt 1992, s. 201 vd. Aleni Suçlamalar için Josef Hofmiller, "Nietzsche", *Süddeutsche Monatshefte*, Sayı 2, Kasım 1931, s. 89. Cosima'nın Kral Ludwig'e yazdığı 1. 12. 1865 tarihli şantaj mektubu, Martha Schad Bayreuth'ta yayımlanmamış başka mektuplarla birlikte bu mektubun da transkripsiyonunu yapmıştır. Otto Eiser tarafından Nietzsche'nin öfke krizi için S. Gilman, *Begegnungen mit Nietzsche* s. 345. *Nietzsches "Mitromania" - Selbstmordphantasien* (Intihar Fantazileri), KSA 8, s. 504 vd.

Yeralı Dünyasına Dönüş

Cosima'nın sabık mürit üzerine yaptığı kötölemeler için *Cosima Wagner Das zweite Leben*; Cosima'nın Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ü üzerine Houston Stewart Chamberlain ile yaptığı yazışmalar, Leipzig 1934, s. 608 vd. Hitler'in bir Nietzsche Anima Salonu kurma planları, David Marc Hoffman'ın *Zur Geschichte des Nietzsche-Archivs* (Nietzsche Arşivi Tarihçesi Üzerine) adlı eserinde bulunmaktadır, Berlin 1991, s. 111 vd., *Hitlers Wagner-Akropolis für Bayreuth* (Hitler'in Bayreuth'ta kurmayı düşündüğü Wagner Akropolisi) için Frederic Spotts, *Bayreuth*, New Haven 1994, s. 196 vd. Nietzsche'nin Veuve Cliquot mektubu için KSB 8, s. 573. Nietzsche'nin muamma deyişi "Beni buraya getiren, karımı Cosima Wagner'dir" için Pia Daniela Volz, *Nietzsche im Labyrinth seiner Krankheit*, s. 397.

*"Gençlik yıllarımda
tehlikeli bir ilâhi güçle
tanıştım". Nietzsche
daha yatılı okuldayken
Dionysos'un gücünü ve
bununla birlikte
bedensel acıyı
tanyacaktır. Zerdüştü'nün
yazarı liseden mezun
olduğu günlerde (1864).*

*Friedrich
Nietzsche yakın
dostları Erwin
Rohde ve Carl
von Gersdorff
ile birlikte.*

Nietzsche annesi ile birlkte.

Richard Wagner, yakın dostu Franz Liszt'le Wahnfried Villası'nda.

Hayatı boyunca annesi Marie d'Agoult ve babası Franz Liszt'in ilgisizliklerinden muzdarip olan Cosima Faust'ın büyük bestecisi ile birlikte (1867).

*Nietzsche
profesörlük
unvanını
aldıktan
sonra
(1873).*

*Sürekli başağrularından
şikayet eden Nietzsche, bir
süre dekanlık görevi de
yaptığı akademik
dünyadan 1879 yılında
istifa ederek ayrıldı.*

*Nietzsche'nin
"büstvari" bir
pozu (1872).*

*Wagner'e düzenli
olarak Nietzsche'nin
sağlık durumunu
rapor eden doktor
Otto Eiser.*

*Richard Wagner,
Bayreuth (1876).*

Nietzsche'nin "âli çifti" diye adlandırdığı Cosima ve Richard Wagner, genç akademisyene Bayreuth felsefesinin propagandasını ve oğulları Siegfried'in eğitmenliğini yapma görevini vermişlerdi (1872).

Wagner, oğlu Siegfried ile (1880).

*"Anne ile oğlu":
Cosima Wagner
ve Siegfried.*

*Bayreuth Festivali'nin yapıldığı
Richard Wagner tiyatrosu.*

Wagner yandaşı Karl Ritter.

*Daha sonraları Yahudi
olduğu için Bayreuth'da
barındırılmayan Paul Rée.*

Bayreuth'taki Wahnfried Villası'nın kütüphanesi (Susanne Schinkel'in sulu boya çalışması).

Hasta yatağındaki Nietzsche yanibaşında onu bekleyen kız kardeşi Elisabeth ile birlikte (1899).

Cosima ailesi ile birlikte görülüyor (1917).

*Cosima içindeki
labirentle yollarını
kaybeden von
Bülöw, Wagner,
Nietzsche ve
Chamberlain'den
sonra, 1923
yılında Alman
ırkının kurtarıcısı
Hitler'i de kabul
etmiştir.*

Yirmibeş yaşındaki Friedrich Nietzsche 1869 Mayıs'ında Richard Wagner'in malikânesine ilk defa geldiğinde, ünlü besteciye en az kendisi kadar tutkulu, bir hayranlıkla bağlı olan Cosima Wagner ile karşılaşır. Bu ortak tutku bir ilişkiye dönüşürken, genç felsefecinin üstada duyduğu hayranlık da zaman içinde, hem düşünsel hem duygusal anlamda onun yerini alma isteğine dönüşür. Cosima'nın yanın-

da "eşi" sıfatıyla yer alacağı ümidiyle yaşar. Daha önce Nietzsche literatüründe pek irdelenmemiş olan bu hırs, iktidar ve itibar arayışıyla örülmüş aşk öyküsü, aynı zamanda ünlü felsefecinin son yıllarını geçirdiği akıl hastanesine varma sürecini de aydınlatıyor.

Aşklar ve Çiftler, ünlü şahsiyetler arasında yaşanmış aşk hikâyelerine dair bir dizi: ikisi de "ünlü", ikisi de birer "karakter" olan iki insanın, sıradışılıklarını, "deliliklerini" yansıtan ilişkilerine dair. Şöhret ve masalın ardındaki gerçek insanlara dair.

